

HƏYAT BİLGİSİ

5

Metodik vəsait

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

Musiqisi *Üzeyir Hacıbəylinin,*
sözləri *Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadیرiz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkən!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

LAYIHƏ

ESMİRA MUSAYEVA
GÜLNARƏ ŞAHMURADOVA

Ümumtəhsil
məktəblərinin

5

**Həyat
bilgisi** fənni üzrə
dərslərin **Metodik
vəsaiti**

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
aspoligraf.ltd@gmail.com və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığa görə əvvəlcədən təşəkkür edirik!

«ASPOLİQRAF»

LAYİHƏ

MÜNDƏRİCAT

Giriş.....	3
Perspektiv və cari planlaşdırma ilə bağlı tövsiyələr	3
«Həyat bilgisi» fənn kurikulumunun tədrisində iş formalarının tətbiqi.....	17
Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanların attestasiyasının (yekun qiymətləndirmə (attestasiya) istisna olmaqla) aparılması Qaydası (çıxarış)	19
Mövzuların tədrisi texnologiyası üzrə cədvəl.....	23

Mövzuların tədrisi texnologiyası üzrə dərslər modelləri

1. VƏTƏNDAŞ CƏMİYYƏTİ

1. Xoş gördük, doğma məktəb!	34
2. Cəmiyyətin özəyi.....	36
3. Bizi nə birləşdirir?	38
4. Vətəndaş hüquqları	40
5. İnsan hüquqları və beynəlxalq təşkilatlar.....	42

2. MƏNƏVİ HƏYAT

6. Xoşbəxtliyin açarı.....	44
7. Yüksək mənəviyyətin göstəriciləri	46
8. Mənəvi borc.....	48
9. Dini etiqadlar	50

3. VARLIQ VƏ HADİSƏLƏR

10. Maddə və cisim	52
11. Maddələrin xüsusiyyətləri. Qarışıqlar	54
12. Hərəkət	56
13. Cazibə qüvvəsi	58
14. Enerji	60
15. Enerji növləri	62

4. İNSANIN TƏBİƏTƏ TƏSİRİ

16. Təbiət necə dəyişir?.....	64
17. Ətraf mühitin mühafizəsi.....	66
18. İqtisadi resurslar	68
19. İqtisadi vasitələr	70

5. SAĞLAM VƏ TƏHLÜKƏSİZ HƏYAT

20. Fiziki sağlamlıq və onun qorunması	72
21. Ovqatımız və sağlamlığımız.....	74
22. Piyada və sərnişin mədəniyyəti.....	76
23. Ehtiyatlı olmaq	78
24. Özümüzü qoruyaq	80

Summativ qiymətləndirmə vasitələrinə dair nümunələr	82
---	----

İstifadə olunmuş ədəbiyyat.....	87
---------------------------------	----

GİRİŞ

Əziz müəllimlər!

Sizə təqdim olunan bu dərslik ümumi orta təhsil səviyyəsində ilk «Həyat bilgisi» dərsliyidir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı ilə təsdiq edilmiş «Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları)» sənədinə görə «Ümumi təhsilin məzmununa dair ümumi tələblər bu fənnin kurikulumunu da əhatə edir. Bu tələblər aşağıdakılardır:

fərdin, dövlətin, cəmiyyətin dövrə uyğun sosial sifarişinin, maraq və tələbatlarının nəzərə alınması;

təhsilənlərin yaşına, fizioloji-psixoloji xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq, onların əqli, fiziki, mənəvi, estetik inkişafının, müstəqil əmək və təhsil həyatına hazırlanmasının, cəmiyyətin faydalı və məhsuldar üzvünə çevrilməsinin təmin olunması;

təhsilənlərin zəruri nəzəri və praktik biliklərlə yanaşı, şəxsiyyətin formalaşmasına yönəlmiş həyatı bacarıq və dəyərlərə yiyələnməsinin prioritet hesab edilməsi;

ümumi təhsil pilləsində verilmiş biliklərin müstəqil həyatda təhsilənlər üçün faydalı olmasının təmin edilməsi;

istedadın reallaşması və inkişafı üçün etibarlı zəmin yaratması.

Müasir didaktika təlim metodlarının müxtəlifliyini ön plana çəkir, müxtəlif dərs modellərinin yaranması üçün müəllim qarşısında geniş imkanlar açır. Müxtəlif dərs forma və üsullarının seçilməsi müəllimin təcrübəsi və arzusundan asılı olaraq məhz onun ixtiyarına buraxılır.

Təlimin təşkili formaları və metodları təlim prosesinin qanunauyğunluqları əsasında müəyyən edilir. Təlimin təşkili formaları, müəllimin öyrətmə, şagirdlərin isə öyrənmə üsul və vasitələri təlimin məqsədinə, məzmununa və şagirdlərin dərk etmə imkanlarına uyğun olaraq seçilir. Bu uyğunluq nə qədər çox olarsa, təlimin nəticəsi də bir o qədər uğurlu olar. Təlimin nəticəsi dərsin reallaşdırılmış məqsədləri kimi başa düşülür. O, dərsin sonunda şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmək sahəsində müəllimin nailiyyətlərini göstərir.

PERSPEKTİV VƏ CARİ PLANLAŞDIRMA İLƏ BAĞLI TÖVSIYƏLƏR

Perspektiv planlaşdırmanı səmərəli həyata keçirmək üçün müəllimdən tələb olunan zəruri bacarıqlar

1. Məzmun standartlarına əsasən dərslikdəki tədris vahidi və mövzular üzrə dəqiqləşdirmək.

2. Tədris vahidləri və mövzuların ardıcılığını müəyyən etmək.

3. İnteqrasiya imkanlarını müəyyənləşdirmək.

4. Əlavə resurslar seçmək.

5. Mövzuların həcmi və çətinlik dərəcələrinə görə vaxt bölgüsü aparmaq.

6. Mövzuya əsasən şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi növlərini müəyyən etmək.

Planlaşdırma zamanı mövzunun məzmunu və sinfin səviyyəsini nəzərə alaraq müəllim aşağıdakı yaradıcılıq imkanlarından istifadə edə bilər:

- standartlar qrupuna əlavə standartlar daxil edə bilər;
- mövzuları dəyişə və ya əlavə edə bilər;

- integrasiya üçün əlavə imkanlar müəyyən edə bilər;
- mövzular üzrə vaxt bölgüsündə dəyişikliklər edə bilər;
- əlavə resurslar seçə bilər.

Fəal/interaktiv təlimin tətbiqi: – reallıqlar, yaddaş və tövsiyələr

Uzun illər gündəlik fəaliyyətlərində ənənəvi dərslək, təlim metodları və qiymətləndirmə formalarından istifadə edən müəllim üçün fənn kurikulumunun, fəal/interaktiv təlim (bundan sonra fəal təlim) strategiyalarının, yeni pedaqoji texnologiyalar və yeni qiymətləndirmə qaydalarının tətbiqi məsələləri tamamilə fərqli bir yenilikdir.

Bu sahədə müəyyən təcrübəsi olan müəllimlər bilirlər ki, fənn kurikulumunun strukturunu təşkil edən komponentlər bir-biri ilə sıx əlaqəlidir, biri digərini şərtləndirir, onlar kompleks şəkildə tətbiq olunmalı və bütün dərslə boyu fəal təlimin əsas psixoloji mexanizmlərinə əməl edilməlidir.

Təcrübə göstərir ki, fəal təlimin əsas psixoloji mexanizmlərini bilmədən, onların mahiyyətinə varmadan fəal/interaktiv dərslə qurmaq mümkün deyildir.

İstər dərslə planlaşdırılarkən, istərsə də dərslə gedində mütləq fəal təlimin əsas psixoloji mexanizmləri nəzərə alınmalıdır. Əks halda müəllim şagirdlərdə idrak fəallığı yarada, nəzərdə tutulan standartları və təlim məqsədlərini tam reallaşdırma bilməyəcəkdir.

Dərslə fəal təlimin əsas psixoloji mexanizmlərinin təzahürü

Fəal təlimin psixoloji mexanizmləri müasir dərslə əsas keyfiyyət göstəriciləridir. Onlar tədris prosesində problemlə vəziyyətin yaradılmasına, dialoq və əməkdaşlığa, şagirdin – tədqiqatçı, müəllimin isə bələdçilik (fasilitatorluq) fəaliyyətinə, bütün iştirakçılar arasında qarşılıqlı hörmətə və etibara zəmin yaradır. Bütün tədris prosesi boyunca fəal təlim strategiyalarını şərtləndirən əsas amil kimi çıxış edirlər. Bu vacib amillər nəzərə alınmadan dərslərdə gözlənilən nəticələrə nail olmaq mümkün deyildir. Qeyd olunanları nəzərə alaraq müəllimlərə gündəlik fəaliyyətlərində aşağıdakı məsələləri diqqət mərkəzində saxlamalarını tövsiyə edirik:

– Fəal təlim əsasında qurulmuş dərslər şagirdlərin tədqiqat işi üzərində qurulur. Tədqiqat işinin məqsədəuyğun təşkili şagirdlər qarşısında problemin qoyulmasından başlayır. Müəllimin təqdim etdiyi informasiyanın, adətən, ziddiyyətli və yarımçıq olması şagirdlərdə əqli gərginlik yaradır və bu onların diqqətini problemin həllinə yönəldir. Onları qarşıya qoyulan məqsədə nail olmaq yollarını axtarmağa sövq edir. Şagirdlərdə təfəkkür fəallığı, idraki maraq yaradır, onları tədqiqatçı- qatılığa yönəldir.

– Problemlə vəziyyət fəal dərslə ilkin, yəni motivasiya mərhələsində yaradılır.

Problemlə vəziyyət – məsələnin həllində ziddiyyətlərin, müxtəlif nöqtəyi-nəzərlərin və variantların mövcudluğunu özündə əks etdirən vəziyyətdir.

– Motivasiya mərhələsində qoyulan problemlə bağlı şagirdlərin irəli sürdükləri müxtəlif fərziyyə və baxışlar nəzərdən keçirilir, problemin həlli üçün ən optimal metod müəyyən edilir. Bu iş təlim prosesinin bütün iştirakçılarının fəal əməkdaşlığı prosesində effektiv şəkildə həyata keçirilir.

– Şagirdlərdə idrak fəallığı yaranan ən başlıca mexanizmlərdən biri təlim prosesinin tədqiqatçıyönümlü olmasıdır. Bu zaman şagirdlər biliklərin mənimsənilməsi prosesində başlıca simaya, təlim prosesinin bərabərhuquqlu subyektinə çevrilirlər. Tədris prosesində şagirdlərin və müəllimin mövqeyi, onların funksiyaları tam dəyişmiş olur.

Şagirdlər «*kəşf edən*», «*tədqiqatçı*» mövqeyindən çıxış edir. O rastlaşdığı məsələlər və problemləri müstəqil olaraq tədqiqat prosesində həll edir. Bu prosesdə şagird təlimin məqsədlərini şüurlu surətdə tərkib hissələrinə ayırır: nəyi dərk etməli, nə üçün dərk etməli, nəyi öyrənməli, nə üçün öyrənməli, necə öyrənməli və bu, hansı nəticələrə gətirib çıxara bilər (təlimin nəticəsi necə olmalıdır)?

Müəllim isə *fasilitator* («*bələdçi*», «*aparıcı*», «*yönəldici*», «*istiqamətləndirici*») mövqedən çıxış edir. Fasilitatorluq müəllim liderliyinin yeni tipidir və o, müəllimlə şagirdlərin birgə fəaliyyətinə əsaslanır. Müəllim bütün tədris prosesi boyu şagirdlərlə sistemli, ardıcıl və məqsədyönlü şəkildə əməkdaşlıq edir: – problem-vəziyyəti təşkil edir, tədqiqat məqsədlərinin qoyuluşunda şagirdlərə istiqamət verir, bunların həllində metodik köməklik göstərir, biliklərin əldə edilməsi və mənimsənilməsi yollarını öyrədir. Müəllimin vəzifəsi – öyrənməyi öyrətmək, yəni təlim fəaliyyətinin əsas tərkib hissələrinin mənimsənilməsində şagirdlərə kömək etməkdən ibarət olur, lazım gəldikdə təlim prosesini daha səmərəli davam etdirmək üçün yeni üsul və vasitələr tapır, onları praktik olaraq təcrübədən keçirir.

Fəal təlimin əsas şərtlərindən biri də bütün dərs boyu şagirdlərin fəal idrak mövqeyini lazımi səviyyədə saxlamaqdır. Bu, müəllimdən hər bir şagirdə xüsusi diqqət və qayğıyla yanaşmağı, sinifdəki mühiti xüsusi həssaslıqla duymağı tələb edir.

Belə bir münasibət şagirdlərdə özünə inam hissini gücləndirir. Qarşıya qoyulmuş problemin həllində şagirdin irəli sürdüyü istənilən cavabın diqqətlə dinlənilməsi və hörmətlə yanaşılması onda özünə inam hissini gücləndirir, eyni zamanda müəlliminə hörmət və etibarını daha da artır. Şagirdə uğursuzluq qorxusu, inamsızlıq hissi aradan qalxır, o bütün dərs boyu idrak fəallığı nümayiş etdirir.

Bəzən müəllimlər fəal təlimin bu əsas psixoloji mexanizmlərini nəzərdən qaçıdır və ya dərstdə onlara tam və axıradək əməl etməyi unudurlar. Təbii ki, fəal təlimin əsas psixoloji mexanizmlərinin gözlənilməməsi dərsin bütün mərhələlərinə öz mənfi təsirini göstərir, lazımi nəticə əldə olunmur. Bütün bunları nəzərə alaraq fəal təlim əsasında dərs modellərinin hazırlanması və dərsin hər bir mərhələsinin təşkili ilə əlaqədar müəllimlərə qeyd olunan məsələlərə diqqət yetirmələri tövsiyə olunur.

Bildiyimiz kimi, müəyyən prinsiplərə əsaslanan təlim təşkil olunmuş təlimdir. Təlim prinsipləri təhsil prosesinin bütün mərhələlərində ən ümumi cəhətləri əhatə edir. Bu baxımdan tədris prosesi müəllim və şagirdlərin məqsədyönlü birgə fəaliyyətinin məcmusudur. Belə bir fəaliyyəti səmərəli təşkil etməyin bütün məsuliyyəti müəllimin üzərinə düşür. Elə buna görə də hər bir müəllim öz fəaliyyətinə tədris prosesinin təşkilinə hazırlıqla, yəni təlim strategiyalarının hazırlanması ilə başlamalıdır. Lakin təlim strategiyalarının hazırlanmasında müəyyən elementlərin nəzərə alınmaması və ya onlara səthi yanaşılması dərstdə müəllim və şagirdlərin fəaliyyətinin düzgün təşkil edilməməsinə, bütövlükdə isə təlim nəticələrinə nail olmamağa səbəb ola bilər.

Cari planlaşdırmaya verilən əsas tələblər

Qeyd etmək lazımdır ki, fənn kurikulumunun tətbiqi ilə əlaqədar keçirilən təlim kurslarında fəal dərsin planlaşdırılması məsələsinə lazımi qədər vaxt verilir (qeyd etmək lazımdır ki, təlimçilər də gündəlik təlim məşğələlərində müxtəlif iş formalarını tətbiq edirlər). Təlim müddətində müdavimlərə müxtəlif iş formaları haqqında geniş məlumat verilir, həmçinin mövcud iş formalarının müsbət və mənfi cəhətlərini müəyyən etmək üçün onlar xüsusi tapşırıqlar yerinə yetirirlər. Bundan əlavə, təlim zamanı kiçik qruplarda iş forması tətbiq olunan fəal dərsin strukturu ilə əlaqədar müzakirələr təşkil edilir. Təlimin sonunda aparılan

summativ qiymətləndirmə tapşırıqlarına (testlərə) müxtəlif iş forma və iş üsulları, o cümlədən kiçik qruplarda iş forması tətbiq edilən dərslərin strukturunun müəyyən edilməsi tələb olunan açıq suallar daxil edilmişdir. Təlimin son günü müdavimlərin hazırladıqları fəal dərslərin nümunəsinin təqdimatı təşkil edilir. Bütün bunlara baxmayaraq, qeyd etdiyimiz kimi, müəllimlərin əksəriyyəti müstəqil fəaliyyətə başladıda eyni gündən cari planlaşdırma ilə əlaqədar müəyyən çətinliklərlə rastlaşırlar.

Müəllimlərə kömək məqsədilə vəsaitə ayrı-ayrı fənlər üzrə müxtəlif iş formalarında (böyük və kiçik qruplarla, cüt-lərlə və fərdi iş formaları) hazırlanmış dərslərin icmalları (cari planlar) daxil edilmişdir. Nümunə üçün verilən dərslərin icmallarında təlim məqsədlərini tam realizə etməyə imkan verən tapşırıqlar və tədqiqat zamanı bu tapşırıqların icrasını təmin etmək üçün tərtib edilən iş vərəqləri və müəyyən edilmiş formativ qiymətləndirmə meyarlarına dair tövsiyələr də daxil edilmişdir ki, müəllimlər bunlardan yaradıcılıqla faydalana bilsin.

Müəllimlərin mövcud təcrübələrlə tanışlığı, öz bilik, bacarıq və təcrübələri ilə digərlərini müqayisə etmək imkanı yaradılması baxımından vəsaiti əhəmiyyətli hesab edirik.

Fəal dərslərin planlaşdırılmasında müəllimlərə tövsiyə olunur:

- 1) təlim məqsədlərini müəyyən etməli;
- 2) dərslərin sonunda şagirdlərin hansı nəticələrə gələcəklərini müəyyənləşdirməli;
- 3) dərslərin ilkin mərhələsi üçün motivasiya növünü və tədqiqat sualını müəyyən etməli;
- 4) müəyyən edilmiş təlim məqsədlərinə nail olmaq üçün tədqiqat tapşırıqlarını hazırlamalı;
- 5) tədqiqat metodunu, iş forma və üsullarını (texnikaları) müəyyən etməli;
- 6) lazımi materialları, dəftərxana ləvazimatlarını, işçi vərəqlərini hazırlamalı, tədqiqatın təqdimat formasını müəyyən etməli;
- 7) müzakirə mərhələsində istifadə edəcəyi yönəldici sualları hazırlamalı;
- 8) məlumatın təşkilatma formasını hazırlamalı;
- 9) əldə olunması nəzərdə tutulan nəticələrə uyğun əlavə məlumatlar, tapşırıqlar hazırlamalı;
- 10) dərslərin mərhələləri üçün vaxtı müəyyən etməli;
- 11) yaradıcı tətbiqetmə üçün tapşırıqlar hazırlamalı;
- 12) qiymətləndirmə üsulunu seçməli, vasitələri hazırlamalı, meyarları müəyyənləşdirməli;
- 13) özünün və şagirdlərin tələbatlarına əsasən refleksiyanın gedişatını müəyyən etməlidir.

Yuxarıda qeyd edilən prosesə uyğun aşağıda verilən fəal dərslərin standart sxemindən nümunə üçün istifadə etmək olar:

1. Mövzu;	2. Standartlar;	3. İş forması;
4. İş üsulları (texnikalar);	5. İnteqrasiya;	6. Resurslar.

Cari planlaşdırmanın aparılması

Adətən, cari planlaşdırmanı şərti olaraq birinin digərini şərtləndirən iki hissəyə bölmək olar:

Birinci hissə reallaşdırılacaq standartların məzmunu, təlim məqsədləri, iş forma və üsulları, inteqrasiya və tətbiq olunacaq resursları müəyyən etməkdən ibarətdir.

İkinci hissədə isə fəal dərslərin mərhələləri üzrə planlaşdırılır.

Cari planlaşdırma yol verilən nöqsan və çatışmazlıqların aradan qaldırılması məqsədilə aşağıdakı tövsiyə xarakterli materialları müəllimlərin diqqətinə çatdırmağı lazım bilirik.

Cari planlaşdırmanın birinci hissəsində yol verilən nöqsan və çatışmazlıqlar, onların aradan qaldırılmasına dair tövsiyələr

Qeyd olunduğu kimi, cari planlaşdırmanın birinci hissəsini hazırlamaqla müəllim *nə etmək?* sualını cavablandırır. Bunun üçün aşağıdakı vacib elementləri müəyyən edir:

- dərstdə reallaşdırılması nəzərdə tutulan standartları;
- mövzunu (məzmunu);
- təlim məqsədlərini;
- tətbiq olunacaq iş forma və üsullarını;
- inteqrasiyanı;
- tətbiq olunacaq resursları.

I. Təlim məqsədlərinin müəyyən edilməsi:

1. Təlim məqsədləri standartlara istinad edilmir, məqsəd sırf mövzunun məzmununa aid olur. Bu halda şagirdin dərstdə alacağı biliyin məzmunu göstərilərsə də, onun hansı fəaliyyət bacarıqlarına yiyələnəcəyi öz əksini tapmır.

2. Bəzən də əksinə, reallaşdırılması nəzərdə tutulan standartlar təkrar olaraq təlim məqsədi kimi göstərilir. Belə olduqda isə tədris olunan mövzunun məzmunu təlim məqsədlərində öz ifadəsini tapmır.

Hər iki halda müəllim qabaqcadan müəyyənləşdirdiyi standartların dərstdə realizə edilməsinə nail ola bilməyəcəkdir.

Xatırladıq ki, standartlar bu və ya digər mövzunun tədrisi əsasında reallaşdırılır və bu zaman mövzunun məzmunu da mütləq nəzərə alınmalıdır. Ona görə də şagirdlərin yeni bilikləri tam mənimsəməsi və bu zaman müəyyən bacarıqlara yiyələnməsi üçün müəllim mövzunun məzmununun tələb etdiyi digər standartları da əlavə edə bilər. Beləliklə, dərstdə reallaşdırılacaq müəyyən standartlar qrupu yaranır. Bundan sonra müəllim bu standartlar qrupuna və təbii ki, mövzunun məzmununa əsasən dərsin *təlim məqsədlərini* müəyyən edir.

Cari dərsi planlaşdırarkən müəllim mütləq məzmun standartları, mövzunun məzmunu, qiymətləndirmə standartlarını, tədris planı və dərsləri (istifadə olunacaq mətnlər, tədris resursları, əl altında olan digər materiallar və mənbələr) əsas götürməlidir.

Müəllimlərə tövsiyə olunur: Təlim məqsədini müəyyən edərkən üç əsas məqam: – reallaşdırılması nəzərdə tutulan standartlar, mövzunun məzmunu və sinfin *səviyyəsi* nəzərə alınmalıdır. Ancaq bu halda təlim məqsədləri məqsədəuyğun müəyyənləşdirilmiş hesab oluna bilər, yəni:

Dərstdə şagirdlər mövzu üzrə hansı biliklərə yiyələnəcəkləri, bu zaman onlarda hansı bacarıq və vərdislərin formalaşdırılacağı (məsələn: təfəkkür, yaradıcılıq qabiliyyəti, müstəqil işləmək qabiliyyəti, elmi-tədqiqat vərdisləri, estetik qavrayış və s.) təlim məqsədlərində aydın əks olunmuş olur.

Məsələn, **2.1.2.** *Dövlət cəmiyyətin həyatını tənzimləyən vahid siyasi təşkilat kimi izah edir.* və **2.2.1.** *İnsan hüquqlarını müdafiə edən qurumları fərqləndirir.* standartlarını reallaşdırmaq üçün müəllim «Vətəndaş hüquqları» mövzusunun məzmununa uyğun olaraq təlim

məqsədlərini aşağıdakı kimi tərtib edə bilər:

Təlim məqsədləri (nəticələri):

Şagird:

- İnsan hüquqlarının qorunması üzrə başlıca məsuliyyətin dövlətə aid olduğunu əsaslandırır.
- Əsas insan haqları və hüquqlarını, onların dövlətin hansı sənədində əks olunduğunu düzgün şərh edir.
- İnsan hüquqlarını müdafiə edən qeyri-dövlət qurumları haqqında topladığı materialları təqdim edir.

Bundan sonrakı addım tətbiq olunacaq iş forma və üsullarının (texnikaları) məqsədəuyğun müəyyən edilməsidir. Bu iş müəllimdən çox diqqətli olmağı, yüksək məntiq və praktik bacarıq tələb edir.

II. İş forma və üsullarının müəyyən edilməsi:

1. Fəal təlim metodlarının tətbiqinə başlanmasından bir neçə il keçməsinə baxmayaraq, müəllimlərin bir çoxu sadəcə olaraq sinfi qruplara bölməklə artıq dərsi fəal təlim strategiyaları əsasında qurulmuş hesab etməsi.

2. Tətbiq edilən iş formalarının müsbət və mənfi cəhətlərinin müəllim tərəfindən nəzərə alınmaması. Bütün dərş məşğələlərinin kiçik qruplarla iş formasında keçirilməsi.

3. İş forma və üsullarını seçərkən reallaşdırılması nəzərdə tutulan standartları, dərşin mövzusunı, şagirdlərin mövzu ilə əlaqədar mövcud bilik və fəaliyyət bacarıqlarının səviyyəsinin nəzərə alınmaması.

Xatırladıq ki, kiçik qruplarla iş digər iş formaları (bütün sinflə, fərdi və cütlərlə iş) ilə müqayisədə daha çox üstün cəhətlərə malik olan iş formasıdır. Lakin bu, əsas vermir ki, müəllim bütün məşğələlərində ancaq bu iş formasından istifadə etsin. İş forma və üsullarını seçərkən dərşin məqsəd və vəzifələri, təlim materialı (mövzu) və digər amillər nəzərə alınmalıdır. Bu amilləri nəzərə almaqla müəllimlər fəal dərşin interaktiv xüsusiyyətlərinin istənilən iş formasında öz ifadəsini tapmasına nail ola bilərlər.

Bildiyimiz kimi, dərşdə tətbiq olunacaq iş forma və üsulları şagirdin alacağı bilik və yiyələncəyi bacarıqları nümayiş etdirməsi üçün əlverişli təlim mühiti yaratmalıdır. Yəni iş forma və üsulları həm mövzunun məzmununa, həm də fəaliyyət növünə uyğun olmalıdır. Müəllim 45 dəqiqəlik dərşin hər bir mərhələsində hansı üsul və texnikalardan istifadə edəcəyini qabaqcadan müəyyən etməlidir ki, bütün dərş boyu şagirdlərin fəallığı təmin edilsin. Dərş boyu şagirdlərin aldığı bilik və fəaliyyət bacarıqları sadəcədən mürəkkəb, məntiqi və xronoloji ardıcılıq prinsipləri əsasında inkişaf etdirilsin.

Təvsiyə olunur ki, iş forma və üsullarını müəyyən edərkən aşağıdakı məsələlər diqqətdə saxlanılsın:

- iş formalarını müəyyən edərkən şagirdlərin pedaqoji-psixoloji imkanları (inkişaf səviyyələri), reallaşdırılacaq standartlar və mövzunun məzmunu, təlim məqsədləri, dərşin hansı mərhələsində hansı üsul və texnikalardan istifadə ediləcəyinin nəzərə alınması;
- dərşdə şagirdlərin fəaliyyətini təlim nəticələrinə müvafiq istiqamətləndirmək üçün qabaqcadan dərşin hər bir mərhələsi üçün hazırlıq işləri aparılması;
- dərşin başlanğıc mərhələsi olan motivasiyanı qurarkən məqsədyönlülük və problemlilik prinsiplərinə əməl edilməsi;

– motivasiyanın növünün və tədqiqat sualının (tədqiqat mövzusunun) məqsədəuyğun qoyulması.

Məsələn, yuxarıda qeyd etdiyimiz standartları reallaşdırmaq üçün böyük (siniflə) və kiçik qruplarla iş formasının tətbiq olunması məqsədəuyğundur. Nəzərə almaq lazımdır ki, tədqiqat işini kiçik qruplarla iş forması tətbiq edərək aparsaq da, motivasiya, məlumat mübadiləsi, müzakirəsi və təşkili, ümumiləşdirmə və nəticələrin çıxarılması, refleksiya və qiymətləndirmə mərhələlərində bütün siniflə iş formasının tətbiqi vacibdir. Tədqiqat işinin və ya produktiv (yaradıcı) tətbiqetmə mərhələsində digər, fərdi və ya cütlərlə iş forması tətbiq etdiyimiz halda dərslər digər mərhələlərində hansı iş formasından istifadə ediləcəyi qabaqcadan müəyyən edilməlidir.

III. Cari planlaşdırmanın ikinci hissəsində yol verilən nöqsan və çatışmazlıqlar, onların aradan qaldırılmasına dair tövsiyələr

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, cari planlaşdırmanın ikinci hissəsini hazırlamaqla müəllim *nə edirik?* və *necə edirik?* suallarını cavablandırır. Burada əsas məsələ dərslər mərhələlərini hazırlamaqdan ibarətdir.

Bildiyimiz kimi, struktur baxımdan fəal dərslər aşağıdakı mərhələləri əhatə edir:

– **motivasiya** (*problemlərin qoyulması, fərziyyələrin irəli sürülməsi, tədqiqat sualının elan edilməsi*);

– **tədqiqatın təşkili (aparılması)** (*fərziyyələri yoxlamaq üçün faktların axtarılması*);

– **tədqiqatın təşkili (mübadiləsi)** (*əldə edilmiş məlumatların təqdim olunması*);

– **məlumatların müzakirəsi** (*məlumatın müzakirəsi, təsnifi, əlaqələndirilməsi*);

– **ümumiləşdirmə və nəticələrin çıxarılması** (*nəticələrin fərziyyələrlə müqayisəsi və onların təsdiq olub-olmaması haqqda nəticənin çıxarılması*);

– **produktiv (yaradıcı) tətbiqetmə** (*dərslərdə qazanılmış bilik və bacarıqlara əsasən*);

– **qiymətləndirmə və ya refleksiya** (*hər mərhələdə aparıla bilər*);

– **ev tapşırığı**.

Fəal dərslər mərhələləri üzrə rast gəlinən halların qarşısını almaq məqsədilə aşağıdakı tövsiyə xarakterli materialları müəllimlərin diqqətinə çatdırmağı lazım bilirik:

IV. Fəal dərslər mərhələlərinin planlaşdırılmasında daha çox yol verilən nöqsan və çatışmazlıqlar

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, planlaşdırmanın ikinci hissəsində fəal dərslər mərhələləri üzrə planlaşdırılır. Bu mərhələlərin hazırlanmasında varislilik, məntiqi və xronoloji ardıcılıq, sadədən mürəkkəbə prinsiplərinə mütləq əməl edilməsi tövsiyə olunur. Cari planlaşdırmanın birinci hissəsində olduğu kimi, burada da yol veriləcək nöqsan və çatışmazlıqları müəllimlərin diqqətinə çatdırmağı və müvafiq tövsiyələr verməyi lazım bilirik:

Motivasiyanın qurulması:

Motivasiya – dərslər ərzində şagirdlərin iştirak fəallığına təkan verən prosesdir. Bu proses motivasiya mərhələsindən başlayaraq dərslər sonunadək davam edir. Motivasiya mərhələsi fəal dərslər ən vacib komponentlərindən biridir. Dərslər nəticəsi motivasiyanın uğurla həyata keçirilməsindən asılıdır. Onun yaradılması və həyata keçirilməsi o qədər də asan iş deyildir.

Bu baxımdan motivasiyanın qurulmasında müəyyən prinsiplərin gözlənilməsi vacibdir. Motivasiyanın qurulmasında daha çox aşağıdakı nöqsan və çatışmazlıqlara yol verilir, məsələn:

1. Müəllimlərin bəzən motivasiyanın qurulmasında problemlilik və nəticəyönümlülük prinsiplərindən məqsədyönlü istifadə etməməsi.

2. Motivasiya qurarkən problem əvəzinə bir doğru cavabı olan sualdan, bir həll yolu olan çalışmalardan və ya həvəsləndirici materiallardan istifadə edilməsi.

Bu qəbildən olan nöqsanlar nəticəsində şagirdlərin idrak fəallığı bütün dərs boyu təmin olunmur.

Xatırladıq ki, hər hansı bir tədqiqat işi konkret problemin həllinə yönəldilir, daha dəqiq desək, problem tədqiqat obyektini kimi diqqət mərkəzində saxlanılır. Əsl problem, bir qayda olaraq, müxtəlif fərziyyələr, ehtimallar doğurur və bunları yoxlamaq üçün, ilk növbədə, tədqiqat sualı formalaşdırılır. Düzgün formalaşdırılmış tədqiqat sualı şagirdləri yeni biliklər əldə etməyə istiqamətləndirir. Məhz problemin tədqiqat sualı şəklində şagirdlər qarşısında qoyulması onların idrak fəallığının başlanğıcı olur ki, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu fəallıq dərsin sonunadək davam edir.

Şagirdlərin idrak fəallığının başlanğıcı motivasiya mərhələsində yaranır. Motivasiya hər hansı fəaliyyət mexanizmini işə salan sövqedici qüvvədir və fəal dərstdə təfəkkür prosesini işləməyə sövq edir, şagirdlərin idrak fəallığını artırır.

Motivasiyanı yaradan aşağıdakı amillərdən istifadə etmək olar:

- Müxtəlif fərziyyələr yaradan problem-situasiya;
- Obyektin xüsusiyyətləri (qeyri-adilik, sərbəst düşüncə və maraq yaradan);
- Tədqiqat imkanının olması;
- Yaradıcılıq imkanının olması.

Şagirdlərin dərstdə sərbəst və müstəqil düşünmə qabiliyyəti nümayiş etdirməsi motivasiya mərhələsində əldə olunan əsas nəticələrdən biridir. Şagird öz fikrini bildirmək üçün «mənə», «zənnimcə», «... belə olduğu halda...», «mənə belə gəlir ki,...», «belə hesab edirəm ki,...» və s. sözlərdən istifadə edir.

Motivasiya quruluşu etibarilə dərstdə şagirdləri kəşf olunacaq yeni biliklərə yönəldən, onları məqsədə doğru istiqamətləndirəcək bir neçə sual və ya tapşırıqdan ibarət olur.

Təfəkkür prosesini aktuallaşdıran müxtəlif növ suallardan istifadə etmək olar. Onların üçündən təcrübədə daha çox istifadə olunur:

Birinci növ suallar öyrənilən mövzu üzrə məlum olmayan məsələləri müəyyənləşdirməyə yönəlik suallar: «... haqqında nəyi bilirik? ... haqqında nələri bilmək istərdik?»

İkinci növ suallar öyrənilən mövzuya aid olanlardır.

Üçüncü növ suallar açar sözlərin köməyi ilə verilir (açar sözlər: xüsusiyyətlər, səbəb, nəticə, forma, tiplər, rol, əhəmiyyət, əlaqə, qarşılıqlı əlaqə, qarşılıqlı təsir, qüsurlar və üstünlük, struktur və s.).

Müəllim yardımçı suallar vasitəsilə şagirdlərin təfəkkürünü lazımi istiqamətə yönəldir. Verilən suallar arasından tədqiqata uyğun olanlar seçilir. Bundan sonra şagirdlər bu sualları daha yığcam və dürüst ifadə etməyə yönəldilir. Beləliklə, müəllim özünün qabaqcadan müəyyənləşdirdiyi tədqiqat sualını şagirdlərdən alır.

Motivasiya mərhələsi dərsin əsas məqsədini əks etdirən tədqiqat sualı ilə tamamlanır. Tədqiqat başa çatdıqdan sonra mütləq tədqiqat sualına əsasən yekunlaşdırma aparılmalıdır. Tədqiqat sualı, adətən, bir-iki sualdan ibarət olur.

Motivasiya adətən: – problemlilik və məqsədyönümlülük prinsipləri əsasında qurulur. Motivasiya mərhələsində bu iki prinsipin gözlənilməsi mütləqdir.

Bu prinsiplərin həyata keçirilməsinə dair aşağıdakı nümunədən istifadə etmək müəllimlərə **təvsiyə olunur**:

Dərsin əvvəlində şagirdlərin qarşısına problem (ziddiyyəti həll etməyi tələb edən fikir, sual) qoyulur. Bunun üçün şagirdlərin ilkin biliklərinə zidd məlumat və onunla bağlı sual təqdim edilir. Sualın bu cür qoyuluşu problem situasiya yaradır, nəticədə şagirdlərdən müxtəlif fərziyyələr alınır. Bundan çıxış edərək müəllim köməkçi suallar vasitəsilə şagirdlərin diqqətini tədqiqat sualına yönəldir. Tədqiqat sualını (tədqiqatın mövzusunun) elan etməklə onların maraq və diqqətini problemin həllinə yönəldir.

Dərsdə aparılan tədqiqat işi və digər bütün fəaliyyətlər təlim məqsədilə sıx bağlı olduğundan müəllim şagirdlərdə idrak fəallığının yaradılmasına motivasiya zamanı qoyulan tədqiqat sualı ilə zəmin yaradır.

Motivasiyanı məqsəduyğun qurmaq üçün müəllim, birinci növbədə, təlim məqsədlərini (standartlar və mövzuya əsasən) araşdırır. Onlar arasından şagirdlərin mövcud bilik və bacarıqlarına nəzərən yeni biliklər (dərsin məzmunu) əldə etməsinə imkan yaradan təlim məqsədlərini müəyyən edir və şagirdləri bu məqsədlərə əsasən lazımi bilik almağa və müəyyən bacarıqlar nümayiş etdirməyə yönəldir.

Məsələn, «Maddələrin xüsusiyyətləri. Qarışıqlar» mövzusunun tədrisi zamanı motivasiya qurmaq üçün iki alternativ variantda nümunə veririk:

1-ci variant: Motivasiya yaratmaq üçün siz şagirdlərin diqqətini mövzuda verilən şəkillərə cəlb edib müzakirə açə bilərsiniz.

2-ci variant: Motivasiya mərhələsində siz mövzudakı «Təcrübə edin» rubrikasından istifadə edə bilərsiniz.

İstər birinci, istərsə də ikinci nümunədən istifadə edilməsindən asılı olmayaraq, problemi aydınlaşdırma prosesində şagirdlərin söylədikləri fərziyyələrin yoxlanılması üçün tədqiqat sualı müəyyən edilir.

Müəllim söylənilən fərziyyələrə istinadən yeni suallar verməklə alınan cavabları BİBÖ cədvəlinin «bilirəm», «istəyirəm biləm» sütununda qeyd edir. Bundan sonra tədqiqat sualı səsləndirilir.

Tədqiqat sualı: «*Maddələr və qarışıqlar hansı xüsusiyyətləri ilə fərqlənir?*» – sualı ilə sifə müraciət edilir və sual lövhəyə yazılır. Bundan sonra qabaqcadan müəyyən olunmuş iş formasını (kiçik qruplarda iş) tətbiq etməklə növbəti mərhələyə: – tədqiqatın təşkilinə keçilir.

Tədqiqatın təşkili və iş vərəqlərinin hazırlanması

Dərsin birinci mərhələsinə (motivasiyaya) hazırlıq başa çatdırıldıqdan sonra müəllim gözlənilən nəticələri reallaşdırmaq üçün tədqiqat tapşırıqlarını, bu tapşırıqların icrası zamanı lazım olacaq materialları və iş vərəqlərini hazırlayır, tədqiqatın təqdimat formasını müəyyənləşdirir. Bu işi yerinə yetirərkən müəllimlər tərəfindən daha müəyyən nöqsan və çatışmazlıqlara yol verilir. Bu nöqsan və çatışmazlıqlar, əsasən, aşağıdakı səbəblərdən irəli gəlir:

1. Motivasiya mərhələsində müəyyənləşdirilən tədqiqat sualı çox zaman mövzunun adından götürülür, ancaq onun təlim məqsədləri ilə heç bir əlaqəsi olmur, tədqiqat tapşırıqlarının səmərəli və məqsədyönlü aparılmasını şərtləndirmir.

2. Müəllim verilən tapşırıqların qarşısında problemi qeyd etmədən (tədqiqat sualı nəzərdə tutulur) dərhal qrup işini təşkil edir. Bununla da o, tədqiqat sualının şagirdlərin sərbəst və nəticəyönlü fəaliyyəti üçün bir növ istinad nöqtəsi olduğunu nəzərə almır. Qrup işləri qarşısında tədqiqat sualının qeyd edilməməsi şagirdləri sərbəst və nəticəyönlü fəaliyyətə istiqamətləndirən istinadgahdan məhrum edir. Nəticədə şagirdlər ancaq müəllimin

verdiyi tapşırığı yerinə yetirir və bu zaman qrup müzakirəsində hansı yeni biliyi əldə edə-cəklərini aydın dərk etmirlər. Bu səhv digər qrup müzakirələrinə və yekun müzakirəyə də mənfi təsir göstərir.

3. Qrup tapşırıqlarında şagirdlərdə müxtəlif fikirlərin (nöqteyi-nəzərlərin) yaranması nəzərdə tutulmur, şagirdlər kollektiv müzakirəyə sövq edilmir, onlar həvəsləndirilmir. Nəticədə verilən tapşırıq və ya çalışmanı şagirdlər fərdi yerinə yetirirlər.

4. Qrup işlərinin məqsədyönlü xarakterdə tərtib edilməməsi şagirdlərin ümumi işinə mənfi təsir göstərir, tapşırıqlarda müzakirə suallarının olmaması onların bir-birinə mane olmasına səbəb olur.

Yuxarıda qeyd olunanlara rəğmən müəllimlərə xatırladıq ki, iş vərəqləri vasitəsilə tədqiqat işi və problemin həlli üçün zəruri şərait aşağıdakı hallarda yaradılır və təlim məq-sədlərinə nail olunur:

- yönəldici suallardan istifadə edildikdə;
- zəruri informasiya mənbələri göstərildikdə;
- tədqiqat işi düzgün qurulduqda;
- şagirdlərdə idrak fəaliyyətinə, yaradıcı təxəyyülə həvəs yaradıldıqda;
- şagirdlər psixoloji cəhətdən dəstəkləndikdə.

Fəal dərs bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə olan faktorlar sistemindən ibarətdir. Fəal dərsin alınması üçün onun bütün mühüm mexanizm və aspektlərindən istifadə edilməlidir.

İş vərəqləri səliqəli, yığcam, estetik cəhətdən cəlbedici tərtib edilməlidir. Təqdimetmə forması iş vərəqlərində konkret şəkildə göstərməli və bu zaman əyaniliyin gözlənilməsinə, müəyyən məlumatların (məsələn, tarix, sinif, qrup və ya şagirdlərin adı və s.) qeyd olunmasına diqqət yetirilməlidir.

Bu vacib mərhələni düzgün təşkil etməkdə müəllimlərə aşağıdakılar tövsiyə olunur:

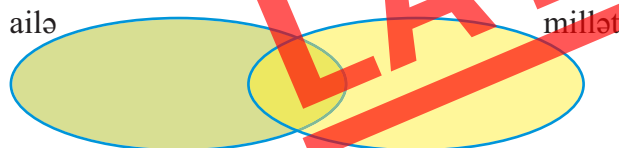
Dərsdə şagirdlərin müstəqil işinin təşkil edilməsi iş vərəqlərinin necə tərtib edil-məsindən (estetik tərtibatı və məzmunu) asılıdır. Bir çox hallarda təcrübəsiz müəllimlər iş vərəqlərini ancaq suallar əsasında tərtib edirlər. Müəllim bilməlidir ki, ancaq bir doğru cavabı olan suallar əsasında tərtib edilmiş iş vərəqləri şagirdin biliyini aşkar etməyə imkan versə də, onun fəaliyyət bacarıqlarının səviyyəsini müəyyən etməyə imkan vermir. Ona görə də iş vərəqlərinin tədqiqat xarakterli tapşırıqlar əsasında hazırlanması və buraya müzakirə suallarının daxil edilməsi məqsədəuyğundur.

Məsələn, sosial qruplardan bəhs edən «Bizi nə birləşdirir?» mövzusunı tədris edərkən sinfi 3 qrupa bölün. Qruplara suallar yazılmış vərəqlər paylayın.

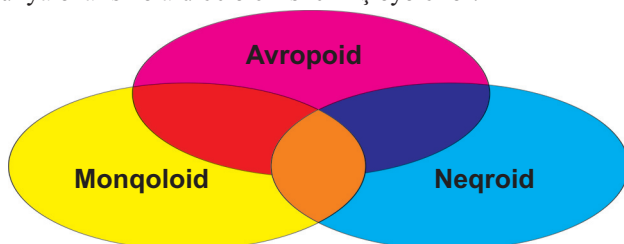
I qrup təqdim edilən cədvəli işləyə bilər:

Sosial qrupun adı	Bu qrupda insanları birləşdirən amil	Bu qrupda birləşmək insanların hansı ehtiyaclarını ödəyir

II qrupa Venn diaqramından istifadə edərək «ailə və millət» anlayışlarını müqayisə etməyi tapşırıq:

III qrup dünya əhalisinə aid belə bir sxem işləyə bilər:

Göründüyü kimi, tədqiqat işi tapşırıq xarakterli olduqda müəllim şagirdin əldə etdiyi yeni bilikləri müəyyən fəaliyyət bacarığı əsasında nümayiş etdirməsinə şərait yaratmış olacaqdır.

Deməli, tədqiqat işini səmərəli təşkil etmək üçün müəllim müxtəlif növ tapşırıqlardan istifadə etməlidir. Tapşırıqlar:

a) *təlim məqsədlərinə müvafiq şagirdləri tədqiqat işinin həllinə istiqamətləndirməlidir (təfəkkürün növünə, məlumat mənbələrinə, nəticələri təqdim etmə formasına görə və s.);*

b) *şagirdlərin yaşına, bilik və intellektual səviyyəsinə, qabiliyyətlərinə və maraqlarına uyğun olmalı və diferensial xarakter daşımalıdır;*

c) *dövlət programına və milli dəyərlərə əsaslanmalıdır;*

ç) *aktual, real həyatla bağlı və şagirdlərin pedaqoji-psixoloji inkişaf səviyyəsinə uyğun olmalıdır;*

d) *şagirdlərdə tədqiqatçılıq və kəşf etmə həvəsi oyatması, maraqlı və cəlbədicə olmasına diqqət yetirilməlidir.*

Tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün müxtəlif informasiya mənbələrindən istifadə edilməsi nəzərə alınmalıdır.

Tədqiqatın nəticələrinin təqdim etmə formaları müxtəlif olmalıdır (sxemlər, şəkillər, tədqiqatlar, layihələr, referatlar, krossvordlar, nağıllar və s.).

Tapşırıqlar dəqiq və aydın ifadə olunmalıdır.

Məsələn, yuxarıda qeyd etdiyimiz standartları reallaşdırarkən tədqiqatın aparılması üçün dərslərdə mövzuya aid verilən tapşırıqlardan, internet resurslarından və digər mənbələrdən istifadə oluna bilər. Bu zaman tapşırıqlar şagirdlərin səviyyəsinə uyğun seçilməlidir.

Təlim nəticələrinə uyğun tədqiqat işinin təşkilində müəllimin aşağıdakı amilləri nəzərə alması vacibdir:

a) şagirdlərin anlama vərdişlərini gücləndirmək məqsədilə mətn üzərində iş aparmaq üçün müəllim onlara verəcəyi tapşırıqları təlim məqsədlərinə uyğun elə tərtib etməlidir ki, şagirdlər standartlara və mövzuya əsasən aşağıdakı bilik və bacarıqları nümayiş etdirə bilsinlər, bu zaman şagird:

– Sosial birlikləri cəmiyyətin sosial komponenti kimi təsvir edir.

– Sosial birliklər (irq, millət) arasındakı fərqləri və oxşarlıqları müəyyənləşdirir.

– Cəmiyyətin sosial strukturunu təşkil edən fərdlərin, müxtəlif sosial birliklərin və qrupların qarşılıqlı təsir və əlaqədə olmasını izah edir.

Müəllim qrup tapşırıqlarının yerinə yetirilməsini izləyir, lazım gəldikdə köməkçi suallar verərək onların diqqətini əsas məsələyə yönəldir:

– təlimdə çətinlikləri olan şagirdləri lazım gəldikdə istiqamətləndirir;

c) diferensial və inklüziv təlim prinsiplərini nəzərə alır;

ç) diaqnostik və formativ qiymətləndirmə üsul və vasitələrini müəyyən edərək hansı meyarlar əsasında qiymətləndirilmə aparılacağı ilə qabaqcadan şagirdləri tanış edir.

V. Təqdimatın təşkili (mübadiləsi)

Dərsdə şagirdlərin tədqiqat işi kiçik qruplarda aparıldığı halda təqdimatın təşkili (mübadiləsi) dərsin ən vacib, xüsusi diqqət tələb edən mərhələlərindən biridir.

Dərslərdə təqdimatın təşkili (mübadiləsi) daha çox *nöqsan və çatışmazlıqlar* müşahidə olunan mərhələlərdən biridir, belə ki:

1. Bəzən təqdimat zamanı müəllim öz diqqətini yalnız çıxış edənlərə yönəldir və digər şagirdlərin təqdimatı dinləməsinə, sinifdə nizam-intizamın qorunmasına fikir vermir.

2. Təqdimat zamanı qrup üzvləri iş vərəqlərini lövhədən asdıqdan sonra arxası sinfə tərəf dayanaraq öz işləri barədə məlumatı ucadan oxuyurlar. Bu zaman iş vərəqləri ilə tanış olmaq üçün müəllim də arxasını sinfə çevirməyə məcbur olur. Nəticədə digər şagirdlərin diqqəti yayınır, bu da onların informasiyanı qavramasına mənfi təsir göstərir.

3. Vaxta qənaət etmək məqsədilə müəllim bütün təqdimatları ardıcıl dinləyir, fikir mübadiləsi üçün vaxt və imkan yaratmır, nəticədə digər şagirdlər təqdim olunan yeni informasiyaları dərinlənən mənimsəyə bilmirlər.

4. Təqdimat mübadiləsi aparılmır və birbaşa tədqiqatın müzakirəsinə keçilir. Nəticədə qruplar biri digərinin hansı problem üzərində işlədiyini və onun əhəmiyyəti barədə kifayət qədər məlumat ala bilmirlər.

Xatırladıq ki, dərsin bu mərhələsində müəllimin aşağıdakı vacib məsələlərə xüsusi diqqət və həssaslıqla yanaşması vacibdir:

Müəllim təqdimatlara qulaq asarkən ifadələrin yığcam və aydın olmasına diqqət yetirməli, lazım gəldikdə onlara düzəlişlər etməklə şagirdlərdə təqdimat mədəniyyəti formalaşdırılmasına nail olmalıdır.

Şagirdlərin təfəkkür və nitqinin fərdi inkişafı, onların informasiyaları daha yaxşı qavraması, mənimsəməsi və tərtib etməsi üçün təqdimat mədəniyyətini formalaşdırmaq mütləq vacibdir.

Müəllim bilməlidir ki, hər bir təqdimat digər şagirdlərin şüurunda dərin iz buraxmalıdır ki, onlar növbəti təhlil prosesində lazımı fəallıq göstərə bilsinlər. Buna görə də hər bir təqdimatdan sonra özünün deyil, şagirdlərə digər iştirakçıların işlərini şərh etməsi, qiymətləndirməsi və yeni faktlara münasibət bildirməsi üçün imkan və şərait yaratmalıdır. Beləliklə, müəllim yeni informasiyaların şagirdlər tərəfindən daha yaxşı qavranılması və başa düşülməsi üçün optimal şərait yaratmış olur. Ancaq bundan sonra müəllim keçirilən təqdimatı şərh edə və qiymətləndirmə keyfiyyəti barədə öz rəyini söyləyə bilər.

Şagirdlərə fəal dinləmək vərdisləri aşılamaq məqsədilə müəllim onları öz fikirlərini təkcə sözlə deyil, jestlərin köməyi ilə ifadə etməyə alışdırmalı, digər şagirdlərin isə təqdim olunan informasiyalara münasibət bildirmələrinə, lazım gəldikdə əlavə və düzəlişlər etmələrinə nail olmalıdır.

VI. Məlumatın (informasiyanın) müzakirəsi

Təlim nəticələrinə nail olmaq üçün əsas yol məlumatın (informasiyanın) müzakirəsinin səmərəli təşkil edilməsindən asılıdır. Məhz bu mərhələdə aparılan tədqiqat işləri təlim nəticələrinə müvafiq şəkildə təsnif olunur, bir-biri ilə əlaqələndirilir. Bu mərhələdə yol verilən *nöqsan və çatışmazlıqlar* müəllimin fasilitator bacarıqlarından səmərəli istifadə etməməsindən irəli gəlir. Bunun aşağıdakı hallarda baş verməsi qaçılmazdır:

– informasiyanın təşkili üçün şagirdlərin təklif və ideyalarına əhəmiyyət vermədən müəllim öz şəxsi mülahizəsini irəli sürür. Nəticədə şagirdlərdə yeni təklif və ideyaların yaranmasının qarşısını alır, halbuki şagirdlərin irəli sürdüyü ideyalar müəllimin ideya və təkliflərindən bəzən daha səmərəli olur.

– müəllim müzakirəyə birbaşa yönəldici suallarla başlayır və şagirdlərin problemin həlli yolunu müstəqil tapmasına imkan vermir.

Qeyd etdiyimiz kimi, bu, ondan irəli gəlir ki, müəllim fasilitasiya (bələdçilik) qaydalarına lazımı qədər riayət etmir. Və ya əksinə, müəllim müzakirəyə tamamilə qarışmır, onu lazımı istiqamətə yönəltmir, nəticədə həm vaxt itkisinə yol verilir, həm də müzakirə əsas məqsəddən yayınır.

Xatırladıq ki:

– Məlumatın (informasiyanın) müzakirəsinin təşkili zamanı müəllim bütün hallarda şagirdlərin hansı ideya və təkliflər irəli sürdüyünü mütləq nəzərə almalıdır. Bu ideyaların səmərəli və ya qeyri-səmərəli olmasından asılı olmayaraq, hər iki halda onlar mütləq müzakirə edilməli, digər şagirdlərin münasibətləri dinlənilməlidir. Onların irəli sürdükləri ideyalar müəllim tərəfindən fərqləndirilməli və münasibət bildirilməlidir. Bununla müəllim şagirdlərin əsas fikirlərini ümumiləşdirmək üçün onları vacib olan əsas ideyalara istiqamətləndirmiş olur. Müəllim şagirdlərin irəli sürdüyü ideyaları lazımı qədər səmərəli hesab etmədikdə, yönəldici suallar vasitəsilə onları daha səmərəli mülahizəyə istiqamətləndirməlidir.

Fasilitasiya (bələdçilik) qaydalarına əsasən müəllim lazım gəldikdə müzakirəyə suallara müdaxilə etməli, onu lazımı istiqamətə yönəltməlidir. Bununla müəllim həm vaxt itkisinin, həm də müzakirə zamanı əsas məqsəddən yayınma hallarının qarşısını alır. Müəllim müzakirənin gedişinə nəzarət etməklə şagirdlərin diqqətini əsas sual ətrafında müzakirəyə yönəldir.

Tövsiyə:

Müzakirə zamanı istifadə olunan yönəldici sualları qabaqcadan tərtib etməklə müəllim məlumatın təşkil etmə formasını işləyir (bu, sxem, düstur, qrafik, cədvəl, şəkil, siyahı, kollaj, layihə və s. formalarda ola bilər), güman edilən yeni nəticələri nəzərə alır, əlavə məlumat, tapşırıqlar hazırlayır, dərsin hər mərhələsi üçün vaxtı müəyyən edir, dərstdə yaradıcı tətbiqetməni təşkil etmək üçün tapşırıqlar hazırlayır, qiymətləndirmə üsulunu seçir (qiymətləndirmə vasitələrini hazırlayır), meyarları müəyyənləşdirir, əldə olunan nəticəyə əsaslanan refleksiyanın gedişatını müəyyənləşdirir.

VII. Ümumiləşdirmə və nəticələrin çıxarılması

Dərsin bu vacib mərhələsində yol verilən *nöqsan və çatışmazlıqlar* müxtəlif səbəblərdən irəli gəlir. Bunlar, əsasən, aşağıdakılardan ibarətdir:

– şagirdlər qarşısında qoyulan problemi müəllim özü həll edir. Bununla da şagirdləri tədqiqatçılıq imkanından, müstəqil kəşf etmə həvəsindən və yaradıcılıq sevincindən məhrum edir. Bununla müəllim dərsin sonunda əldə olunan nəticə və ümumiləşdirmələrlə ilkin fərziyyələr və tədqiqat sualı arasında əlaqə yaratmağı unudur;

– müəllim fəal dərsin strukturunu qoruyub saxlasa da, onun əsas mexanizmlərinə sonadək əməl etmir;

– müəllim dərstdə öz fəaliyyətini daha çox qabartmaqla şagirdləri kəşf sevincini yaşamaqdan məhrum edir, bəzən də tədqiq edilməmiş və ya nəzərə alınması vacib olan məsələlərin aşkara çıxarılması üçün onlara imkan yaratmır.

Xatırladıq ki:

– müəllim qarşıda qoyulan problemin şagirdlər tərəfindən həllinə nail olmalıdır. Məhz belə olduqda şagirdlər müstəqil tədqiqat imkanı əldə edir, onlarda müstəqil kəşfetmə həvəsi güclənir və lazımı nəticələr əldə etdikdə şagirdlər böyük sevinc hissi keçirirlər. Bununla da

müəllim dərsin sonunda əldə olunan nəticə və ümumiləşdirmələrlə ilkin fərziyyələr və tədqiqat sualı arasında əlaqənin qorunub saxlanmasına nail olur. Daha dəqiq desək, dərstdə fəal təlimin əsas mexanizmlərinə tam və səmərəli əməl edilir.

Bununla əlaqədar müəllimlərə tövsiyə olunur:

Hər bir yeniliyin tətbiqində müəyyən təcrübə qazanılanadək müəyyən çətinliklər ola bilər. Bu çətinliklərdən qorxmaq deyil, onları dəf etmək lazımdır. Bunun üçün daim axtarışda olmaq, öyrənmək, digər təcrübələrlə tanış olmaq və onlardan yaradıcılıqla faydalanmaq lazımdır.

VIII. Yaradıcı tətbiqetmə

Yol verilən nöqsanlar:

- adətən, yaradıcı tətbiqetmə ancaq təkrar-ümumiləşdirici dərslərdə həyata keçirilir;
- verilən tapşırıqlar təlim məqsədlərinə uyğun tərtib edilmir, onlar sırf öyrənilən mövzu ilə bağlı olur və şagirdlər dərstdə yiyələndikləri fəaliyyət bacarıqlarını nümayiş etdirə bilmirlər (sual, test və ya krossvordları belə tapşırıqlara aid etmək olar).

Xatırlatma:

Unutmaq lazım deyil ki, biliklərin mənimsənilməsinin başlıca meyarı onun yaradıcı surətdə tətbiq edilməsidir. Şagirdlərin dərstdə kəşf etdikləri yeni biliklərin həmişəlik onların yadında qalması üçün bu bilikləri praktik olaraq tətbiq etməsi vacibdir.

Mövzunun tədrisi üçün iki və daha artıq saat nəzərdə tutulduğu halda yaradıcı tətbiqetməni növbəti dərslərdə həyata keçirmək olar.

IX. Qiymətləndirmə və ya refleksiyanın həyata keçirilməsi

Yol verilən nöqsanlar:

- formativ qiymətləndirmə meyarları standartlar əsasında müəyyən edilmir;
- qiymətləndirmə meyarları birbaşa məzmun standartlarından çıxarılsa da, tədris olunan mövzunun məzmunu nəzərə alınmır;
- şagirdlərin standartlarda tələb olunan bacarıqlara yiyələnməsi üçün onların fəaliyyəti konkret mövzular üzrə izlənilmir;
- əksər hallarda qrupların fəaliyyəti qiymətləndirilərkən ancaq əməkdaşlıq, təqdimetmə, təqdimatın tərtibatı, müzakirə kimi meyarlardan istifadə edilir.

Xatırlatma:

Qiymətləndirmə istənilən prosesin təkmilləşdirilməsini təmin edən bir mexanizmdir. Təkmilləşmək üçün vaxtında öz qüsurlarını və öz nailiyyətlərini aşkar etmək, uğur qazanılmasına nələrin mane olduğunu və nələrin kömək etdiyini müəyyənləşdirmək vacibdir. Şagirdlərin təlim fəaliyyətinin qiymətləndirmə və refleksiya prosesləri məhz bu məqsədə xidmət etməlidir.

Yuxarıda göstəriləyi kimi, fəal təlimin mühüm xüsusiyyətlərindən biri müstəqil təlim (öyrətməyi öyrənmək), müstəqil inkişaf vərdislərinə yiyələnmək imkanidir. Dərs başa çatdıqdan sonra göstərilmiş prosedurlardan birini – qiymətləndirmə və ya refleksiyanı həyata keçirərkən müstəqil öyrənmə proseslərinin nəzərdən keçirilməsi və bunun nəticəsində öz öyrənmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi məqsədəuyğun olardı.

Bəzən qiymətləndirmə və refleksiyanı dərsin müxtəlif mərhələlərinə daxil etmək olar, bunun özü də təlim prosesinin daha uğurla keçməsinə kömək edir.

Şagirdlərin işinin effektivlik dərəcəsi həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətə qiymətləndirilən müxtəlif üsullarla və müxtəlif formalarda həyata keçirilə bilər (bax: «Qiymət-

ləndirmə» bölməsinə). Lakin müəllim yadda saxlamalıdır ki, qiymətləndirmə, ilk növbədə, şagird üçün özünüqiymətləndirmə və özünənəzarət vasitəsi rolunu oynamalıdır.

Tövsiyə:

Formativ qiymətləndirməni şagirdin məzmun standartlarından irəli gələn bilik və bacarıqların mənimsəməsinə yönəltməklə müəllim onun fəaliyyətini izləməli, bu zaman qarşıya çıxan problemləri aradan qaldırmalı və şagirdlərin fəaliyyətini məqsədə doğru istiqamətləndirməlidir.

Müəllim formativ qiymətləndirmə apararkən şagirdin ehtiyaclarını öyrənməli, uğur qazana bilməməsinin səbəblərini araşdırmalı və onun inkişafını təmin etməlidir.

Müəllim formativ qiymətləndirməni aparmaq üçün qabaqcadan məzmun standartları əsasında qiymətləndirmə meyarlarını müəyyənləşdirməlidir. Qiymətləndirmə meyarları birbaşa məzmun standartlarından çıxarılarkən məzmun kənarda qalmamalıdır, çünki məzmun standartlarındakı fəaliyyət konkret dərsin mövzusu üzərində icra olunur.

Eyni bir standart dərslərdəki bir neçə mövzu ilə reallaşdığına görə həmin standartlardan çıxan qiymətləndirmə meyarları müvafiq olaraq növbəti dərslərdə də istifadə edilir.

Formativ qiymətləndirmə rəsmi qiymətləndirmə deyil, nəticələr formativ qiymətləndirmə jurnalı və məktəbli kitabçasında şagirdin idraki və hərəkəti fəaliyyətinin səviyyələrinə uyğun sözlərlə ifadə olunur. Heç bir rəqəm və simvollar, «mənimləyir», «mənimləmir», «bilir», «bilmir», «yaxşı», «orta», «zəif» və digər bu kimi ifadələrdən istifadə olunmur.

«HƏYAT BİLGİSİ» FƏNN KURİKULUMUNUN TƏDRİSİNDƏ İŞ FORMALARININ TƏTBİQİ

İş formaları dedikdə kollektiv, qruplarla, cütlərlə və fərdi işlər nəzərdə tutulur. Fəal təlimdə ən çox cütlərlə və qruplarla işə yer ayrılmasına baxmayaraq, kollektiv və fərdi işin reallaşdırılması da təlim prosesində zəruridir.

Kollektiv iş: bu forma şagirdlərin kollektivdə işləməsinə imkan yaradaraq onların düşüncə tərzinin formalaşmasına, kollektivlə birlikdə qərarlar qəbul edilməsinə, sinfin əməkdaşlığı nəticəsində yaranmış müxtəlif fərziyyələrdən düzgün nəticə çıxarılmasına xidmət edir. «Həyat bilgisi» fənn kurikulumunun tədrisində ən səmərəli formalardan biri kollektivlə işdir ki, şagirdlər dərsin motivasiya mərhələsində problemin həlli üçün birgə fəaliyyət göstərir.

Fərdi iş: Bu iş forması şagirdlərin fərdi potensial imkanlarını üzə çıxarmaq üçün ən səmərəli iş formalarından biridir. Şagird fərdi olaraq tədqiqatə cəlb olunur. O, öz imkanlarını göstərməkdən ötrə sərbəst düşünərək, sərbəst qərarlar verməyə çalışır. Bu iş formasının tətbiqi mütəmadi olaraq aparılarsa, şagirdə fərdi keyfiyyətlər aşkarlanır və formalaşır.

Qruplar və cütlərlə iş: Təlim prosesinin səmərəliliyi şagirdlərin fərdi və kollektiv fəaliyyətinin üzvi şəkildə uyğunlaşdırılmasından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bu mənada təlimin qrup forması daha geniş imkanlara malikdir. İlk dərslərdə qarşıya şagirdlərin təhlil, fakt və hadisələri müqayisə etmək və aydınlaşdırmaq bacarıqları sahəsindəki boşluğu doldurmaq vəzifəsi çıxır. Bu məqsədlə də şagirdlər dərslərin mətni və müvafiq sənədlərlə müstəqil işləyir, abzaslara sərlövhələr verir, mətnə dair suallar hazırlayır, plan, cədvəl və sxem tərtib edir, bu və ya digər tarixi təzahürü müxtəlif mənbələr əsasında müqayisə edirlər. Beləliklə, şagirdlər müxtəlif mənbələrlə işi cütlərlə daimi tərkibdə davam etdirərək birgə fəaliyyət vərdisləri əldə edirlər. Daimi cütlərlə iş dərslərin müxtəlif mərhələlərində (sorgu, ev tapşırıqlarının yoxlanılması, yeni materialın öyrədilməsi və möhkəmləndirilməsi) bütün dərslər boyu təşkil olunur. Dərslərdə cütlərlə iş birtərəfli və ikitərəfli xarakter daşıya bilər. Birtərəfli iş onunla səciyyəvidir ki, bir tərəf rəhbərlik edir, kömək göstərir, digər tərəf icraçı rolunu oy-

nayır, köməyi qəbul edir. İkitərəfli iş prosesində vəzifələr bərabər əsaslarla bölünür. Fəaliyyətin müxtəlif növlərində rəhbərlik və təbəçilik funksiyaları növbələşir. Cütdə birləşən uşaqların inkişaf səviyyəsi təxminən bərabər olmalıdır ki, fəaliyyətinin məqsədinin yerinə yetirilməsində bir-birini başa düşsünlər, əməkdaşlığa nail olsunlar, qarşılıqlı olaraq öz məsuliyyətlərini dərk etsinlər. Cütlərlə iş zamanı kollektiv əməkdaşlıq vərdişlərinə yiyələnmiş şagirdlərlə interaktiv təlimin nisbətən daha mürəkkəb forması olan qruplarla iş keçmək olar. Qrup işinin müvəffəqiyyəti, hər şeydən əvvəl, qrupun tərkibi ilə bağlıdır. Qrup öz tərkibinə görə güclü və ya zəif şagirdlərdən ibarət ola bilər. Bu zaman müəllim tapşırığı səviyyəyə əsasən verir. Təcrübə göstərir ki, qrup həm güclü, həm orta səviyyəli, həm də zəif şagirdlərdən ibarət olduqda daha yaxşı nəticə verir. Tədris olunan mövzunun xarakterindən asılı olaraq sinif qruplara bölünür. Məqsəddən asılı olaraq hər qrupda 3 nəfər, ən çoxu 6 nəfər ola bilər. Təsadüfi qruplaşmalardan da istifadə mümkündür. Birdən beşədək hər bir rəqəm 6 kartočkaya yazılır, kartoçkalar qarışdırılıb üzə aşağı stolun üstünə qoyulur. Şagirdlərin hərəsi bir kartoçka götürür. Kartoçka nömrələri eyni olan şagirdlər bir qrupda birləşirlər. Hər qrup dəyirmi stol arxasında əyləşir və özü lider seçir. Qruplarda iş zamanı şagirdlər yarışdıqları üçün hər biri ən zəif, ən utancağı da fəallıq göstərir. Qrupun hər bir üzvü bacarığını meydana çıxarmağa, qrupunun qələbəsini təmin etməyə çalışır. Cütlərlə iş zamanı şagirdlər dərs prosesində iki-iki işləyib, təlim tapşırıqlarının yerinə yetirilməsində birgə fəaliyyət göstərilir. Bu onlara bir-birini daha yaxşı başa düşməyə, əməkdaşlıq etməyə, məsuliyyətlərini dərk etməyə imkan yaradır. Bir sıra hallarda şagirdlər kiçik qruplarda birləşir və hər hansı problemi həll etmək üçün birgə fəaliyyətə cəlb olunurlar. Qrup işi şagirdlərə öz fikirlərini qiymətləndirməyə imkan yaradır. Bundan əlavə, eyni bir məsələ ilə bağlı müxtəlif baxış və yanaşmaların olması barədə təsəvvürə yiyələnirlər. Fəal təlim zamanı istifadə olunan üsullar təlim strategiyalarının qurulmasında və təhsilin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli yer tutur. Pedaqoji ədəbiyyatda onların müxtəlif növlərinin olduğu göstərilir. Məsələn, beyin həmləsi, öz mövqeyində dayan, diskussiya, oyun fəaliyyətli dərslər, layihə hazırlığı, anket sorğusu vərəqələri və müşahidə, mühazirə, müzakirə və s. Həyat bilgisi dərslərində interaktiv metoddan istifadə edilməsi prosesində müəllimlərə kömək məqsədilə bir sıra nümunələrin verilməsini müvafiq hesab edirik.

«İşgüzar hay-küy». Müəllimin uzunmüddətli çıxışından sonra dərsin tempini dəyişmək üçün «ümumi hay-küy» məsləhət görülür. Bu üsul şagirdlərə iki-üç nəfərlik qruplarda söhbət aparmaq imkanını verir. Şagirdlərə bildirilir ki, onların indicə eşitdikləri və ya gördükləri haqda fikirlərini söyləmək üçün beş dəqiqə vaxtları var. Onlar hansı hislər keçirdiklərini, nə düşündüklərini söyləyə, başa düşmədiklərini isə biri-birindən soruşa bilirlər. Bundan sonra qrup və ya cütlüklərdən fikirlərini bütün siniflə bölüşməyi və ya suallar verməyi xahiş etmək olar. Bu fəaliyyət iştirakçıların eyni zamanda fəal işə qoşmağın ən səmərəli modelidir. İştirakçılar üçün stullar iki dairəvi cərgədə düzülür. Daxili cərgədə – şagirdlər arxaları dairənin mərkəzinə doğru otururlar. Kənar cərgədə – şagirdlər üzləri dairənin mərkəzinə doğru yerləşir. Müəllimin işarəsi ilə kənar cərgənin bütün şagirdləri sağdakı stula keçir və qarşılarında yeni rəqib olur. Şagirdlər cütlüklərdə eyni zamanda diskussiya aparırlar. Onlar yeni rəqiblə qarşılaşmaqla yeni-yeni dəlillər eşidirlər, deməli, yeni cavablar axtarmalı olurlar. Dövrə sona çatana kimi şagirdlərin dəlillər sistemi, bir qayda olaraq, «tülənir», eləcə də onlar müxtəlif tərəfdaşlarla ünsiyyət təcrübəsi qazanmış olurlar.

3. Debat «Müzakirə» dərsləri modeli

İki rəqib komanda iştirak edir – dəqiq müəyyənləşdirilmiş tezis, məsələn: «İnsan öz təsərrüfat fəaliyyəti ilə cəmiyyəti irəli aparır.» və ya «Cəmiyyətin inkişafı indiyə qədər ətraf mühitə ziyan vurub və bu, həmişə belə olacaq» tezislərindən birini təsdiq edən və inkar edən tərəflər. Hər komandadan üç spiker çıxış edir: təsdiq edən tərəfdən T1, T2, T3 spikerlərin hər biri öz tezisinin müddəalarını müdafiə və təsdiq etməlidir; inkar edən tərəfdən isə İ1, İ2, İ3 spikerləri həmin tezisi inkar etməlidir.

Debatlarda şagirdlərdən bir nəfər taym-kipər (vaxt ölçən) rolunu ifa edir. O, vaxta nəzarət edir və vaxtın sonuna yarım dəqiqə qalmış, üstündə «30 saniyə» yazılmış vərəqə və ya lövhəni qaldırır. Sınıfın qalan şagirdləri debatların gedişini müşahidə edir və tərəflərin dəlillərini tərtib etdikləri cədvəldə qeyd edirlər.

Debatların sonunda dəlillərin inandırıcılığı, spikerlərin mübahisə aparmaq qabiliyyətləri müzakirə edilir və nəticədə qələbə tərəflərdən birinə verilir. Debat formasında dərslər üçün münisiflər heyətinin əvvəlcədən seçilməsi məqsəda uyğundur. Münisiflər heyəti komandalardan iştirakçıları qiymətləndirir və debatların nəticələrini yekunlaşdırır.

ÜMUMİ TƏHSİL PİLLƏSİNDƏ TƏHSİLƏLƏNƏNLERİN ATTESTASIYASININ (YEKUN QIYMƏTLƏNDİRMƏ (ATTESTASIYA) İSTİSNA OLMAQLA) APARILMASI QAYDASI (ÇIXARIŞ)

1. Ümumi müddəalar

1.1. Bu Qayda "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 29.0.29-cu maddəsinə əsasən hazırlanmışdır və Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil pilləsində təhsilənlərin attestasiyasının (yekun qiymətləndirmə (attestasiya) istisna olmaqla) aparılması məsələlərini tənzimləyir.

1.3. Ümumi təhsil pilləsində təhsilənlərin attestasiyası məqsədi ilə diaqnostik, formativ və summativ qiymətləndirmələr keçirilir.

2. Diaqnostik qiymətləndirmə

2.1. Diaqnostik qiymətləndirmə dərslərinin və ya fənn üzrə tədris resurslarında nəzərdə tutulmuş hər bölmənin əvvəlində aparılmaqla şagirdlərin bilik və bacarıqlarının, o cümlədən maraq və motivasiyasının ilkin qiymətləndirilməsi məqsədi ilə aparılır.

2.2. Diaqnostik qiymətləndirmədə tapşırıqvermə, müşahidə (müəllim tərəfindən şagirdlərin yeni mövzuya olan maraq səviyyəsinin müəyyən edilməsi) üsullarından istifadə olunur.

2.3. Diaqnostik qiymətləndirmənin nəticəsi ilə bağlı müvafiq yazılı qeydlər (nəticələrin qısa təsviri) təhsilənlərin fərdi qovluğunda saxlanılır.

3. Formativ qiymətləndirmə

3.1. Formativ qiymətləndirmə təhsilənlərin hər bir fənn üzrə təhsil proqramında (kurikulumda) müəyyənləşdirilmiş məzmun standartlarının mənimsənilməsinə yönəlmis fəaliyyətlərini izləmək, bu prosesdə onun qarşısına çıxan çətinlikləri müəyyən edib onları aradan qaldırmaq məqsədi ilə aparılır. Formativ qiymətləndirmə şagird nailiyyətlərinin

monitorinqi vasitəsilə tədrisin düzgün istiqamətləndirilməsinə xidmət edir. Müəllim formativ qiymətləndirmə vasitəsilə tədris prosesini tənzimləyir, şagirdlər tərəfindən məzmunun mənimsənilməsinə kömək edir.

3.2. Formativ qiymətləndirmə zamanı tapşırıqvermə, müşahidə (müəllim tərəfindən şagirdlərin yeni mövzuya olan maraq səviyyəsinin müəyyən edilməsi) üsullarından istifadə olunur.

3.3. Formativ qiymətləndirmənin nəticəsi ilə bağlı «Müəllimin formativ qiymətləndirmə dəftəri»ndə və «Məktəbli kitabçası»nda müvafiq yazılı qeydlər aparılır.

3.4. Müəllim dərs ilinin yarımillərinin sonunda «Müəllimin formativ qiymətləndirmə dəftəri»ndəki qeydlər əsasında təhsilalanın yarımillik fəaliyyətinin qısa təsvirini hazırlayır və həmin təsvir təhsilalanın ümumi təhsil müəssisəsindəki fərdi qovluğunda saxlanılır.

4. Summativ qiymətləndirmə

4.1. Summativ qiymətləndirmə hər bir fənn üzrə təhsil proqramında (kurikulumda) müəyyənləşdirilmiş məzmun standartlarının mənimsənilməsi ilə bağlı təhsilalanların əldə etdiyi nailiyyətlərin müəyyən olunması məqsədilə aparılır.

4.2. Summativ qiymətləndirmə aşağıdakı iki formada aparılır:

4.2.1. hər bir fənn üzrə dərslərdə nəzərdə tutulmuş hər bölmənin daxilində və ya bölmənin sonunda keçirilən kiçik summativ qiymətləndirmə;

4.2.2. hər yarımilənin sonunda keçirilən böyük summativ qiymətləndirmə.

4.3. Summativ qiymətləndirmədə tapşırıqvermə üsulundan istifadə olunur.

4.4. I sinifdə summativ qiymətləndirmə aparılmır.

4.5. Kiçik summativ qiymətləndirmə II-XI siniflərdə bütün fənlər üzrə hər yarımildə 3 dəfədən az 6 dəfədən çox olmamaqla müəllim tərəfindən aparılır. Hər fənn üzrə kiçik summativ qiymətləndirmələrin aparılacağı tarix haqqında məlumat tədris ilinin birinci həftəsi ərzində fənn müəllimi tərəfindən sinifdə təhsilalanlara elan olunur.

4.6. Hər bir fənn üzrə kiçik summativ qiymətləndirmə həmin fənnin tədris olunduğu 1 (bir) dərs saati ərzində aparılır.

4.7. Böyük summativ qiymətləndirmə ümumi təhsil müəssisəsinin rəhbərliyi tərəfindən hər yarımilənin sonunda aşağıda sadalanan fənlər üzrə aparılır:

4.7.1. ümumi təhsil müəssisələrinin IV, IX və XI siniflərində bütün fənlər üzrə;

4.7.2. ümumi təhsil müəssisələrinin V-VIII siniflərində ümumi orta təhsil səviyyəsi üçün nəzərdə tutulmuş buraxılış imtahanı fənləri üzrə;

4.7.3. lisey və gimnaziyaların V-VIII siniflərində ümumi orta təhsil səviyyəsi üçün nəzərdə tutulmuş buraxılış imtahanı fənləri ilə yanaşı, müəssisənin Pedaqoji Şurasının qərarı ilə müəyyənləşdirilmiş maksimum 3 fənn üzrə;

4.7.4. ümumi təhsil müəssisələrinin tam orta təhsil səviyyəsində təmayülləşmə tətbiq olunmayan X sinfində tam orta təhsil səviyyəsi üçün nəzərdə tutulmuş buraxılış imtahanı fənləri üzrə;

4.7.5. ümumi təhsil müəssisələrinin tam orta təhsil səviyyəsində təmayülləşmə tətbiq olunan X sinfində tam orta təhsil səviyyəsi üçün nəzərdə tutulmuş buraxılış imtahanı fənləri ilə yanaşı, müəssisənin pedaqoji şurasının qərarı ilə müəyyənləşdirilmiş maksimum 3 təmayül fənni üzrə;

4.7.6. lisey və gimnaziyaların X sinfində tam orta təhsil səviyyəsi üçün nəzərdə tutulmuş buraxılış imtahanı fənləri ilə yanaşı, müəssisənin Pedaqoji Şurasının qərarı ilə müəyyənləşdirilmiş maksimum 3 fənn üzrə.

4.8. Ümumi təhsil müəssisələrinin V-VIII siniflərində ümumi orta təhsil səviyyəsi üçün və tam orta təhsil səviyyəsində təmayülləşmə tətbiq olunmayan X sinfində həmin təhsil səviyyəsi üçün nəzərdə tutulmuş buraxılış imtahanı fənləri ilə yanaşı, müəssisənin pedaqoji şurasının qərarı ilə müəyyənləşdirilmiş maksimum digər 3 fənn üzrə də böyük summativ qiymətləndirmə keçirilə bilər.

4.9. Pedaqoji şuranın qərarı ilə 4.7.3-cü, 4.7.5-ci, 4.7.6-cı yarımbəndlərdə və 4.8-ci bənddə müəyyənləşdirilməsi nəzərdə tutulmuş fənlərin seçimi tədrisin keyfiyyətinə nəzarət etmək məqsədi daşıyır. Pedaqoji Şuranın müvafiq qərarı dərs ilinin əvvəlində qəbul edilir və təhsilalanlara elan edilir.

4.10. Hər bir fənn üzrə böyük summativ qiymətləndirmə ibtidai təhsil səviyyəsində 45, ümumi orta və tam orta təhsil səviyyəsində 45-90 dəqiqə ərzində aparılır.

4.11. II-III siniflərdə böyük summativ qiymətləndirmə keçirilmir.

4.12. Kiçik və böyük summativ qiymətləndirmələr 100 ballıq şkala ilə ölçülür.

4.13. Summativ qiymətləndirmədə istifadə olunan qiymətləndirmə vasitələri (suallar) Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2009-cu il 13 yanvar tarixli 9 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş «Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası»nın tələbləri nəzərə alınmaqla hazırlanır. Suallar hər bir sinif və fənn üzrə 4 səviyyədə tərtib edilir. 1-ci səviyyə ən aşağı, 4-cü səviyyə isə ən yüksək səviyyəni əks etdirir. Suallar müxtəlif mürəkkəblilik səviyyəsində hazırlanır. 1-ci və 2-ci səviyyəyə təhsilalanların əksəriyyətinin cavablandırma biləcəyi suallar aid edilir. 3-cü və 4-cü səviyyəyə daha hazırlıqlı şagirdlərin cavablandırma biləcəyi suallar aid edilir. Səviyyələr üzrə sualların qiymətləndirmə ballarının 100 ballıq şkalada bölgüsü aşağıdakı kimi nəzərdə tutulur:

- 1-ci səviyyə üzrə suallar qiymətləndirmənin 20%-ni (və ya 20 bal) təşkil edir;
- 2-ci səviyyə üzrə suallar qiymətləndirmənin 30%-ni (və ya 30 bal) təşkil edir;
- 3-cü səviyyə üzrə suallar qiymətləndirmənin 30%-ni (və ya 30 bal) təşkil edir;
- 4-cü səviyyə üzrə suallar qiymətləndirmənin 20%-ni (və ya 20 bal) təşkil edir.

4.14. Üzrlü (xəstəlik (tibbi arayış təqdim edildikdə), bədbəxt və fəvqəladə hadisə) səbəbdən kiçik summativ qiymətləndirmənin hər hansı birində iştirak etməyən təhsilalanın kiçik summativ qiymətləndirmədə iştirak etməməsi yarımillik balların hesablanmasında nəzərə alınmır. Təhsilalanın iştirak etmədiyi kiçik summativ qiymətləndirmə növbəti kiçik summativ qiymətləndirməyədək təşkil edilir.

4.15. Üzrsüz səbəbdən kiçik summativ qiymətləndirmədə iştirak etməyən təhsilalanların həmin qiymətləndirmə üzrə balı «0» qəbul edilir və yarımillik balların hesablanmasında nəzərə alınır.

4.16. Üzrsüz səbəbdən I və II yarımillər üzrə keçirilən böyük summativ qiymətləndirmələrdə iştirak etməyən təhsilalan həmin qiymətləndirmələr üzrə balı «0» qəbul olunur.

4.17. Təhsilalan I və II yarımillər üzrə keçirilən böyük summativ qiymətləndirmələrdə üzrlü səbəbdən (xəstəlik (tibbi arayış təqdim edildikdə), bədbəxt və fəvqəladə hadisə) iştirak edə bilmədikdə, müvafiq summativ qiymətləndirmə günündən sonra növbəti 2 (iki) həftə müddətində onun üçün böyük summativ qiymətləndirmə təşkil edilir. Qeyd olunan müddətdə təhsilalan böyük summativ qiymətləndirmədə hər hansı səbəbdən iştirak etmədikdə böyük summativ qiymətləndirmə üzrə balı «0» qəbul olunur.

4.18. Summativ qiymətləndirmədə iştirak etməyən təhsilalanlar üçün sinifdə istifadə olunan eyni səviyyəli yeni qiymətləndirmə vasitələri (test, imla, inşa, ifadə, çalışma) hazırlanır.

4.19. Təhsilalanın summativ qiymətləndirmədə bu Qaydanın 4.13-cü bədi nəzərə alınmaqla topladığı balların 2, 3, 4, 5 qiymətlərinə uyğunluğu aşağıdakı qaydada müəyyənləşdirilir:

- 4.19.1. 30-dək (daxil olmaqla) olan ballar «2» qiyməti ilə;
- 4.19.2. 30-dan 60-dək (daxil olmaqla) olan ballar «3» qiyməti ilə;
- 4.19.3. 60-dan 80-dək (daxil olmaqla) olan ballar «4» qiyməti ilə;
- 4.19.4. 80-dən 100-dək (daxil olmaqla) olan ballar «5» qiyməti ilə.

4.20. Təhsilalanın summativ qiymətləndirmədə topladığı ballar və onların uyğunlaşdırıldığı qiymət summativ qiymətləndirmənin aparıldığı tarixdə sinif jurnalında və «Məktəbli kitabçası»nda yazılır.

4.21. Summativ qiymətləndirmələrin nəticələri ilə razılaşmayan təhsilalanların valideynlərinin və ya digər qanuni nümayəndələrinin müraciətlərinə təhsil müəssisəsinin tabeliyindən asılı olaraq Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və ya yerli təhsil idarəetmə orqanları tərəfindən baxılır. Yerli təhsil idarəetmə orqanlarının qərarları ilə razılaşmayan təhsilalanların valideynlərinin və ya digər qanuni nümayəndələrinin müraciətlərinə Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi tərəfindən baxılır.

5. Yarımillik və illik qiymətlərin hesablanması

5.1. Təhsilalanların kiçik və böyük summativ qiymətləndirmələrdə topladığı ballar əsasında yarımillik ballar hesablanır. Yarımillik balının 2, 3, 4 və ya 5 qiymətlərinə uyğunluğu bu Qaydanın 4.19-cu bəndinə müvafiq olaraq müəyyənləşdirilir. Yarımillik balların miqdarı və onların uyğunlaşdırıldığı qiymət sinif jurnalı və «Məktəbli kitabçası»nda yazılır.

5.2. Böyük summativ qiymətləndirmə aparılmayan fənlər üzrə yarımillik bal kiçik summativ qiymətləndirmələrdə toplanmış ballar əsasında aşağıdakı kimi hesablanır:

$$Y = (ksq_1 + ksq_2 + \dots + ksq_n) / n$$

Y – təhsilalanın yarımillik üzrə balını;

ksq_1, ksq_2, ksq_n – hər kiçik summativ qiymətləndirmədə toplanmış balların miqdarı;

n – kiçik summativ qiymətləndirmələrin sayını bildirir.

5.3. Böyük summativ qiymətləndirmə aparılan fənlər üzrə yarımillik bal kiçik və böyük summativ qiymətləndirmələrdə toplanılan ballar əsasında aşağıdakı kimi hesablanır:

$$Y \equiv \frac{ksq_1 + ksq_2 + \dots + ksq_n}{n} \cdot \frac{40}{100} + BSQ \cdot \frac{60}{100}$$

BSQ – hər yarımillik üzrə aparılan böyük summativ qiymətləndirmədə toplanmış balların miqdarı.

5.4. Təhsilalanın illik balları onun yarımillik ballarının ədədi ortası kimi hesablanır və illik balın 2, 3, 4 və ya 5 qiymətlərinə uyğunluğu bu Qaydanın 4.19-cu bəndinə müvafiq olaraq müəyyənləşdirilir. Qiymət sinif jurnalı və «Məktəbli kitabçası»nda yazılır.

5.5. İllik qiymətləndirmənin nəticələrinə əsasən təhsilalanların sinifdən-sinifə keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilən qaydalarla tənzimlənir.

Mövzuların tədrisi texnologiyası üzrə cədvəl

SAAT	ALT STANDARTLAR	FƏALİYYƏTLƏR	İNTEQRASIYA	TƏLİM FORMALARİ VƏ TƏLİM ÜSULLARI	RESURS-LAR	DİFERENSİALLAŞDIRMA
VƏTƏNDAŞ CƏMİYYƏTİ						
1	1. DİAQNOSTİK QIYMƏTLƏNDİRMƏ 5-ci sinif gələrkən öz bilik, bacarıq, vərdiş və dəyərləri nümayiş etdirir.					
1	XOŞ GÖRDÜK DOĞMA MƏKTƏB! Standart: 2.1.2. Dövləti cəmiyyətin həyatını tənzimləyən vahid siyasi təşkilat kimi izah edir.	- Təhsil hüququnun insanın həyatında rolunu izah edir. - Təhsil hüququnun əsas təminatçısı kimi dövlətin rolunu qiymətləndirir.	A-d.: 3.1.2.; T-i.: 2.2.1.	kollektiv iş, qruplarla iş beyin həmləsi, müzakirə, klaster (şaxələndirmə)	dərslər, şkillər, iş vərəqləri	3. Azərbaycanda təhsillə əlaqədar dövlətin rolunu, uşaqların hüquq və vəzifələrini cədvəldə qeyd edin. 2. Təhsil hüququnun təmin olunması üçün vacib şərtləri göstərin. 1. «İlk dərs günü mənim həyatımda» mövzusunda şəkil çəkin.
1	CƏMİYYƏTİN ÖZƏYİ Standart: 2.1.1. Cəmiyyətin sosial təbiətini izah edir. 2.1.2. Dövləti cəmiyyətin həyatını tənzimləyən vahid siyasi təşkilat kimi izah edir.	- Ailənin başlıca və özünəməxsus xüsusiyyətləri əsasında onun tərifini verir. - Ailə və nəsil anlayışlarını fərqləndirir. - Ailə və nəsil əlaqəsini düzgün izah edir. - Dövləti ailənin həyatını tənzimləyən təşkilat kimi izah edir.	A-d.: 1.2.4.; 2.2.2.; 3.1.2.; Tex.: 3.1.1.; T-i.: 2.1.1.; 2.2.1.	kollektiv iş, qruplarla iş beyin həmləsi, anlayışın çıxarılması, esse	dərslər, şkillər	3. Ailəni dövlətin özəyi kimi seçiyyələndirir. Fikirlerinizi əsaslandırın. 2. Ailəyə dövlətin qayğısına aid nümunələr göstərin. 1. «Mənim qayğıkeş ailəm» mövzusunda şəkil çəkin.

SAAT	ALT STANDARTLAR	FƏALİYYƏTLƏR	İNTEQ-RASIYA	TƏLİM FORMALARI VƏ TƏLİM ÜSULLARI	RESURLAR	DİFERENSİALLAŞDIRMA
1	BİZİNƏ BİRLƏŞDİRİR? Standart: 2.1.1. <i>Cəmiyyətin sosial tərkibini izah edir.</i>	- Sosial birlikləri cəmiyyətin sosial komponenti kimi təsvir edir. - Sosial birliklər (irq, millət) arasındakı fərqləri və oxşarlıqları müəyyənləşdirir. - Cəmiyyətin sosial strukturunu təşkil edən fərdlərin, müxtəlif sosial birliklərin və qrupların qarşılıqlı təsir və əlaqədə olmasını izah edir.	A-d.: 3.1.4.; Tarix: 5.1.3.	kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş beyin həmləsi, Venn diaqramı, konseptual cədvəl	dərslik, dəftər, marker, sxem	3. «Məktəbli» jurnalına «Cəmiyyətimizdə sosial qruplar» adlı məqalə yazın. 2. Sosial qruplar arasında oxşar və fərqli cəhətlər hansılardır? Fikirlerinizi qeyd edin. 1. İctimai qruplar nə üçün lazımdır? Fikirlerinizi yazın.
1	VƏTƏNDAŞ HÜQUQLARI Standart: 2.1.2. <i>Dövlət cəmiyyətin həyatını tənzimləyən vahid siyasi təşkilat kimi izah edir.</i> 2.2.1. <i>İnsan hüquqlarının müdafiə edən qurumları fərqləndirir.</i>	- İnsan hüquqlarının qorunması üzrə başlıca məsuliyyətin dövlətə aid olduğunu əsaslandırır. - Əsas insan haqları və hüquqlarını, onların dövlətin əsas qanununda əks olunduğunu düzgün şərh edir. - İnsan hüquqlarının müdafiə edən qeyri-dövlət qurumları haqqında topladığı materialları təqdim edir.	T-i.: 2.2.1.; A-d.: 1.1.1.	kollektiv iş, qruplarla iş beyin həmləsi, karusel, müzakirə	Dərslik, şəkillər, qeyri-dövlət təşkilatlarının loqoları	3. «Dövlət insanların hüquqlarının qorunmasında hansı rol oynayır?» – fəaliyyətlər siyahısını yazın. 2. İnsan hüquqlarının qorunmasına xidmət edən dövlət və qeyri-dövlət təşkilatları haqqında məlumat toplayın və cədvəldə əks etdirin. 1. Müxtəlif jurnallardan olan şəkillərdən və rəngli karandaşlardan, flomasterlərdən və s. istifadə edərək İnsan Hüquqları gününə həsr edilmiş plakat yaradın.

SAAT	ALT STANDARTLAR	FƏALİYYƏTLƏR	İNTEQRASIYA	TƏLİM FORMALARI VƏ TƏLİM ÜSULLARI	RESURLAR	DİFERENSİALLAŞDIRMA
1	İNSAN HÜQUQLARI VƏ BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATLAR Standart: 2.2.1. İnsan hüquqlarını müdafiə edən qurumları 2.2.2. İnsan hüquqlarını müdafiə edən qurumlar haqqında topladığı materialları təqdim edir:	- İnsan hüquqlarını müdafiə edən beynəlxalq qurumları tanıyır və fərqləndirir. - İnsan hüquqlarını müdafiə edən beynəlxalq qurumlar haqqında topladığı materialları təqdim edir.	T-i.: 2.2.1.; A-d.: 3.1.4.	kollektiv iş, qruplarla iş beyin həmləsi, şəxsləndirmə, konseptual cədvəl, mətnqurma	dərslik, şəkillər	3. UNICEF-in rəhbərinə məktub yazın və orada bu təşkilatın fəaliyyəti ilə bağlı öz münasibətlərinizi və təkliflərinizi əks etdirin. 2. UNICEF və UNIFEM təşkilatlarını Venn diaqramı vasitəsilə müqayisə edin. Təşkilatlar haqqında məlumatı şəkillərlə təqdim edin. 1. «BMT təşkilatı və İnsan hüquqları» mövzusunda inşa yazın.
1	KSQ-1					
MƏNƏVİ HƏYAT						
1	XOŞBƏXTLİYİN ACARI Standart: 3.1.1. Ünsiyyəti mənəvi tələbat kimi qiymətləndirir:	- Ünsiyyət mədəniyyətini nümunələrlə izah edir. - Ünsiyyəti mənəvi tələbat kimi qiymətləndirir. - Ünsiyyətə təsir edən əxlaq və davranışları fərqləndirir.	A-d.:1.2.3.; 3.1.4.; Riy.: 5.1.3.	kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş beyin həmləsi, konseptual cədvəl, müzakirə	dərslik, flipçart, marker, dəftər, şəkil	3. Təqdim olunmuş vəziyyətdən hansı çıxış yolları təklif edərsiniz? Rollu oyun vasitəsilə vəziyyətdən çıxış yollarını təqdim edin. 2. «Ətraflıqlarla ünsiyyətimi daha da yaxşılaşdırmaq üçün mən nələr edə bilərəm?» – fəaliyyətlər siyahısını yazın. 1. Ünsiyyətə mənfi və müsbət təsir edən amilləri cədvəldə əks etdirin.

SAAT	ALT STANDARTLAR	FƏALİYYƏTLƏR	İNTEQRASIYA	TƏLİM FORMALARI VƏ TƏLİM ÜSULLARI	RESURLAR	DİFERENSİAL- LAŞDIRMA
1	YÜKSƏK MƏNƏVİYYATIN GÖSTƏRİCİLƏRİ Standart: 4.1.1. Sağlamlığın mənəvi, fiziki və emosional aspektlərini fərqləndirir.	- Sağlamlığın mənəvi aspektini fərqləndirir. - Mənəvi sağlamlığa təsir edən amilləri izah edir.	Əd.: 1.2.4.; 2.2.1.; T-i.: 3.1.1.; 2.1.2.	kollektiv iş, qruplarla iş, cütürlə iş beyin həmləsi, növbəli suallar	dərslük, şəkillər, dəftər	3. «Ədəbiyyat» fənnindən keçdiyiniz bədii əsəri verilən suallar üzrə təhlil edin: onun əsas tərbiyəvi əhəmiyyətini müəyyən edin və mənəvi sağlamlıqla əlaqələndirin. 2. Mənəvi sağlamlıq insan necə olmalıdır? Sxem çəkin və fikirlərinizi əsaslandırın. 1. Mənəviyyatdan bəhs edən bir hekayə seçin, sinif yoldaşlarınıza həmin hekayəni oxumağı təklif edin.
1	MƏNƏVİ BÖRC Standart: 3.2.2. Mənəvi borcun əhəmiyyətini izah edir. 3.2.1. Əxlaq və davranışlara təsir edən amilləri fərqləndirir.	- Cəmiyyət qarşısında mənəvi borcun əhəmiyyətini izah edir. - Ailə, cəmiyyət, şəxsiyyətin özü qarşısında mənəvi borcun əhəmiyyətini izah edir. - Əxlaq və davranışlara təsir edən amilləri fərqləndirir.	A-d.: 1.1.1.; 1.2.2.; 3.1.4.	kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş beyin həmləsi, ziqzaq, müzakirə, sorğunun keçirilməsi	dərslük, dəftər, şəkillər, sorğu vərəqləri, slaydlar	3. «İnsanın Vətəni qarşısında borcu» adlı fəaliyyətlər sxemini qurun. 2. Siz ailəniz və cəmiyyət qarşısında borcunuzu necə yerinə yetirirsiniz? Fikirlərinizi nümunələrlə əsaslandırın. 1. «Mənəvi borc» ifadəsini açıqlayın.

SAAT	ALT STANDARTLAR	FƏALİYYƏTLƏR	İNTEQRASIYA	TƏLİM FORMALARI VƏ TƏLİM ÜSULLARI	RESURSLAR	DİFERENSIAL-LAŞDIRMA
1	DİNİ ETİQADLAR Standart: 3.2.1. Əxlaq və davranışlara təsir edən amilləri fərqləndirir. 3.3.1. Dini inancların ümumi və fərqli cəhətlərini müqayisə edir.	- Dini inancların ümumi cəhətlərini müəyyən edir. - Dini etiqadlara qarşı tolerant olmağın əhəmiyyətini dəyərləndirir.	A-d.: 3.1.4.; T-i.: 2.1.1.; 2.2.1.; F-t.: 4.1.2.	kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş beyin həmləsi, müzakirə, hekayəqurma, emblemin hazırlanması	dərslik, şəkillər, dəftər	3. Təqdim olunmuş sözlərdən istifadə edərək dini etiqadlarla bağlı qısa hekayə qurun. 2. «Təqdim edilmiş atalar sözlərinin müxtəlif dini inanclarla nə kimi əlaqəsi var?» – yazın. 1. İki müxtəlif din nümayəndəsi arasında dini dəyərlərə aid dialoq qurun.
1	KSO – 2					
VARLIQ VƏ HADİSƏLƏR						
1	MADDƏ VƏ CİSİM Standart: 1.1.1. Cisim, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.	- Cisim və maddələrin sadə təsnifatını verir. - Cisim və maddənin fərqlərini izah edir.	A-d.: 1.2.4.; F-t.: 2.2.1.; 2.2.2.; 4.1.2.	kollektiv iş, qruplarla iş beyin həmləsi, konseptual cədvəl, təcrübəaparma	dərslik, iş vərəqləri, stəkan, su	3. Müxtəlif cisimləri, maddələri oxşar və fərqli cəhətlərinə görə müqayisə edin. 2. Təqdim olunmuş cisim və maddələri halına görə cədvəlin uyğun sütununa qeyd edin. 1. Mayelərin qaz və bərk cisimlərlə oxşarlığını və fərqlərini izah edin.

SAAT	ALT STANDARTLAR	FƏALİYYƏTLƏR	İNTEQRASIYA	TƏLİM FORMALARI VƏ TƏLİM ÜSULLARI	RESURSLAR	DİFERENSİAL-LAŞDIRMA
1	MADDƏLƏRİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ. QARIŞIQLAR Standart: 1.1.1. Cisim, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.	- Maddələrin xüsusiyyətlərini izah edir. - Maddələrin təsnifatını verir. - Maddələrin xüsusiyyətlərini təbiətdə baş verən hadisələrlə əlaqələndirir.	F-t.: 2.2.1.; 2.2.2.	kollektiv iş, cütürlə iş beyin həmləsi, fəsiləli oxu, klaster, təcrübəaparma	dərslik, şəkillər, təcrübə üçün vasitələr	3. Maddələrin qarşıdırılması ilə bağlı təcrübə aparm. Təcrübənin nəticələrini vərəqdə qeyd edin. 2. Təqdim olunmuş maddələri xüsusiyyətlərinə görə Venn diaqramında müqayisə edin. 1. Tanıdığımız maddələrin adlarını yazın və ya söyləyin.
1	HƏRƏKƏT Standart: 1.1.1. Cisim, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.	- Mexaniki hərəkəti növlərinə görə fərqləndirir. - Qüvvənin cismə hərəkət sürətini dəyişən səbəblər olduğunu əsaslandırır. - Kütlə ilə hərəkət arasındakı asılılığı sadə şəkildə izah edir.	A-d.: 1.2.4.; F-t.: 2.2.1.; 2.2.2.; 4.1.2.	kollektiv iş, qruplarla iş beyin həmləsi, klaster, təcrübənin aparılması	dərslik, şəkillər, iş vərəqləri, təcrübə üçün vasitələr	3. Kütlə ilə hərəkət arasında əlaqəni misallarla əsaslandırın. 2. Qüvvə ilə hərəkət arasında necə asılılıq var? Misallar göstərin. 1. «Sükunət» və «hərəkət» anlayışlarını izah edin.
1	CAZİBƏ QÜVVƏSİ Standart: 1.1.1. Cisim, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.	- Cazibə qüvvəsinin mahiyyətini izah edir. - Cisimlər arasında cazibənin sadə qüvvəsinə təsirini izah edir. - Cisimlərin kütləsi ilə aralarında cazibə qüvvəsinin asılılığını izah edir.	A-d.: 1.2.4.; F-t.: 2.2.1.; 2.2.2.; 4.1.2.	kollektiv iş, qruplarla iş beyin həmləsi, karusel, konseptual cədvəl, təcrübənin aparılması	dərslik, dəftər, şəkillər, təcrübə üçün vasitələr	3. «Ümumdünya cazibə qüvvəsi» anlayışını izah edin. 2. Cazibə qüvvəsinə təsir edən amilləri göstərin. 1. «Cazibə qüvvəsi» ifadəsini izah edin.
1	KSQ – 3					

SAAT	ALT STANDARTLAR	FƏALİYYƏTLƏR	İNTEQRASIYA	TƏLİM FORMALARI VƏ TƏLİM ÜSULLARI	RESURSLAR	DİFERENSİAL-LAŞDIRMA
1	ENERJİ Standart: 1.1.1. <i>Cisim, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.</i>	- İş görən cisimlərin enerjiyə malik olduğunu izah edir. - Mexaniki enerji, potensial və kinetik enerji anlayışlarını fərqləndirir.	A-d.: 1.2.4.; F-t.: 2.2.1.; 2.2.2.; 4.1.2.	kollektiv iş, qruplarla iş, cütürlə iş söz assosiasiyası, INSERT, Venn diaqramı, konseptual cədvəl	dərslilik, şəkillər, cədvəl	3. Hərəkət və enerjinin necə bağlı olduğunu izah edin. 2. Potensial və kinetik enerjinin oxşar və fərqli cəhətini göstərin. 1. Cisimlərin iş görməsi səbəbini izah edin.
1	ENERJİ NÖVLƏRİ Standart: 1.1.1. <i>Cisim, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.</i>	- Enerjinin formalarını fərqləndirir. Təbiətdə mövcud olan enerji formalarına aid nümunələr göstərir. - Təbiətdə enerji çevrilmələrinin əhəmiyyətini izah edir.	A-d.: 1.2.4.; F-t.: 2.2.1.; 2.2.2.; 4.1.2.	kollektiv iş, qruplarla iş, cütürlə iş Venn diaqramı, konseptual cədvəl	dərslilik, şəkillər, cədvəl	2. Enerji növlərinin bir-birinə çevrilməsinə aid misallar göstərin. 3. Təbiətdə enerjinin saxlanması izah edin. 1. Enerjinin növlərini sadalayın.

SAAT	ALT STANDARTLAR	FƏALİYYƏTLƏR	İNTEQRASIYA	TƏLİM FORMALARI VƏ TƏLİM ÜSULLARI	RESURLAR	DİFERENSİAL-LAŞDIRMA
İNSANIN TƏBİƏTƏ TƏSİRİ						
1	TƏBİƏT NECƏ DƏYİŞİR Standart: 1.2.1. İnsanların həyatında ekoloji mühitin rolunu əsaslandırır.	- Təbiətdə ekoloji normalara uyğun davranışı izah edir. - İnsan fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsirlərini nümunələrlə təqdim edir.	A-d.: 3.1.4.; İnf.: 3.2.2.; 3.2.3.; 3.3.2.; Riy.: 4.1.1.	qruplarla iş beyin həmləsi, konseptual cədvəl	dərslilik, şəkillər, marker	3. Ekoloji jurnala «Ozon qatının dağılmasının səbəbləri» mövzusunda məqalə yazın. 2. «Yer kürəsi və hərərət» slayd-təqdimatını hazırlayın. Hərərət səviyyələrini göstərin. 1. İcməli suyun çatışmazlığın- dan əziyyət çəkən insanların məişətini təsvir edin.
1	ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ Standart: 1.2.1. İnsanların həyatında ekoloji mühitin rolunu əsaslandırır.	- Təbiətdə ekoloji tarazlığın pozulmasının canlılara mənfi təsirlərini izah edir. - İnsan fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsirlərini aradan qaldırılmasının vacibliyi-nə dair nümunələr təqdim edir.	Riy.: 5.2.2.; T-i: 2.1.2.; A-d.: 3.1.2.	kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş beyin həmləsi, hekayəqurma	dərslilik, şəkillər, sxem	3. «Dünyanı yaxşıya doğru dəyişdirmək üçün hər insan özündən başlamalıdır» – bu ifadəni necə başa düşürsünüz? Cəvabınızı yazın. Canlıların həyatında insan fəaliyyətinin rolunu qiymətləndirin. 2. Hadisənin ardını göstərin. Bu hadisə canlı varlıqların həyatına necə təsir edir? Dəyişiklik zəncirini davam etdirin. 1. Ekoloji fəlakət nəticəsində Yer kürəsində mümkün olan mutant-ların obrazlarını yaradın. Onları təsvir edin.
1	KSQ – 4					

SAAT	ALT STANDARTLAR	FƏALİYYƏTLƏR	İNTEQRASIYA	TƏLİM FORMALARI VƏ TƏLİM ÜSULLARI	RESURSLAR	DİFERENSIALLAŞDIRMA
1	İQTİSADI RESURSLAR Standart: 2.3.1. İqtisadi resursları və iqtisadi vasitələri fərqləndirir.	- İqtisadi resursları fərqləndirir. - İstehsal prosesində iqtisadi resursların əhəmiyyətini izah edir.	A-d.: 1.2.2.; T-i.: 2.2.1.; Tex.: 1.3.3.; 1.3.4.	kollektiv iş, qruplarla iş beyin həmləsi, Venn diaqramı, konseptual cədvəl	dərslük, şəkillər, slaydlar	3. İqtisadi resurslara aid ümumi sxem qurun və çörəyin hazırlanması prosesi əsasında həmin sxemi izah edin. 2. Təqdim olunmuş iqtisadi resursları cədvəlün uyğun hissəsinə qeyd edin. Öz seçiminizi əsaslandırın. 1. Verilmiş materialdan hər hansı bir məmulat (məsələn, evin maketini) hazırlayın və onun istehsalında istifadə olunmuş resursları təqdim edin.
1	İQTİSADI VASİTƏLƏR Standart: 2.3.1. İqtisadi resursları və iqtisadi vasitələri fərqləndirir.	- İqtisadi vasitələri fərqləndirir. - İstehsal prosesində iqtisadi vasitələrin əhəmiyyətini izah edir.	A-d.: 3.1.4.; T-i.: 2.1.1.; 2.2.1.	kollektiv iş, qruplarla iş beyin həmləsi, Venn diaqramı	dərslük, şəkillər, marker, iş vərəqləri	3. İqtisadi vasitələrin inkişaf sxemini tərtib edin. 2. Təqdim olunmuş iqtisadi vasitələri qruplaşdırın. 1. Məktəb binasının inşa edilməsində rolun iqtisadi vasitələrin siyahısını tərtib edin.
SAĞLAM VƏ TƏHLÜKƏSİZ HƏYAT						
1	FİZİKİ SAĞLAMLIQ VƏ ÖNÜM QORUNMASI Standart: 4.1.1. Sağlamlığın nəvəvi fiziki və emosional aspektlərini fərqləndirir.	«Sağlam həyat tərzini» anlayışını izah edir. - İnsan sağlamlığının qorunmasında dövlətin rolunu dəyərləndirir.	F-t.: 1.1.1.; 1.1.2.; 4.1.1.; 4.1.2.; A-d.: 3.1.4.; T-i.: 2.1.1.; 2.2.1.	kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş beyin həmləsi, şəxsləndirmə, anlayışın çıxarılması, testvermə	dərslük, şəkillər, marker, iş vərəqləri	3. Sağlam həyat tərzini keçirən bir şəxslə mövzuya dair televiziya müsahibəsi qurun. 2. İnsanların fiziki sağlamlığının müdafiəsi və inkişafı ilə hansı qurumlar məşğuldur? Cədvəli doldurun. 1. Sağlam həyat tərzinə uyğun şəkillər çəkin.

SAAT	ALT STANDARTLAR	FƏALİYYƏTLƏR	İNTEQRASIYA	TƏLİM FORMALARI VƏ TƏLİM ÜSULLARI	RESURLAR	DİFERENSİAL-LAŞDIRMA
1	OVQATIMIZ VƏ SAĞLAMLIĞIMIZ Standart: 4.1.1. Sağlamlığın mənəvi, fiziki və emosional aspektlərini fərqləndirir.	- Emosional sağlamlığın xüsusiyyətlərini müəyyən-ləşdirir. - Emosiyaların insan sağ-lamlığına təsirini izah edir.	Mus.: 1.1.1.; 2.1.1.; 2.2.1.; 2.2.2.; T-1.: 3.1.2.; A-d.: 3.1.2.; Tarix: 5.1.1.	kollektiv iş, qruplarla iş, cütlərlə iş beyin həmləsi, fasiləli oxu, esse, şəxələndirmə	dərslik, şəkillər, flipçart, marker	3. Emosional sağlamlığa nail olmaq üçün 5-ci sinif şagirdlə-rinə tövsiyələr yazın. 2. Təqdim olunmuş musiqi siz-də hansı hissləri oyadır, rəsmlər vasitəsilə onları təqdim edin. 1. Verilmiş situasiyalarda panto-mima vasitəsilə öz yoldaşınıza emosiyalarınızı, hisslərinizi bil-dirin.
1	KSQ – 5					
1	PIYADA VƏ SƏRNİŞİN MƏDƏNİYYƏTİ Standart: 4.2.1. Məişətdə və ictimai yerlərdə yaranan birləşmə təhlükəli və xoşagəlməz halları izah edir. 4.2.2. Yol nişanları və yol hərəkəti qaydalarının əhə-miyyətini izah edir.	- Yolda yaranan biləcəklə təhlükəli və xoşagəlməz halları izah edir. - Yol hərəkəti qaydalarına əməl olunmasının mə-dəniyyətin göstəricilərin-dən biri olmasını izah edir. - Yol hərəkəti qaydalarına əməl edilməsi üçün dövlətin tədbirlərini qiymətləndirir.	F-t.: 4.1.2.; 2.3.5.; A-d.: 3.1.2.; 3.1.4.	kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş beyin həmləsi, rollu oyun, məqaləyazma	dərslik, şəkillər, nişanlar, videoçarx	3. Yol hərəkəti qaydalarına əməl edilməsi ilə bağlı şagirdlər üçün tövsiyələr yazın. 2. Yol polisi adından qay-dalara əməl etməyən piyadalara mürtəcət hazırlayın. 1. Yeni yol nişanı yaradın (çəkin), mənasını yazın.
1		Piyada-sərnışin mədəniyyətinə aid plakatların təqdimatı				

SAAT	ALT STANDARTLAR	FƏALİYYƏTLƏR	İNTEQRASIYA	TƏLİM FORMALARI VƏ TƏLİM ÜSULLARI	RESURLAR	DİFERENSIAL-LAŞDIRMA
1	EHTİYATLI OLAQ Standart: 4.2.1. Məişətdə və ictimai yerlərdə yaranan biləcək təhlükəli və xəşməli halları izah edir.	- Məişətdə təhlükəli və xəşməli halların səbəbini izah edir. - Məişət cihaz və avadanlıqlarından istifadə qaydalarını izah edir.	F-t.: 4.1.2.; 2.3.5.; A-d.: 3.1.2.; 3.1.4.	kollektiv iş, qruplarla iş, cütürlə iş beyin həmləsi, INSERT, müzakirə	dərslik, şəkillər, elektron slayd	3. Məişət cihazlarından istifadə zamanı təhlükələrin yaranması ilə bağlı cədvəli doldurun. 2. Pantomima vasitəsilə üçün istifadəsi zamanı qaydalarla əməl olunmaması nəticəsində yaranmış təhlükəni nümayiş etdirin. 1. Elektrik çayniki adından onun istifadə qaydalarına əməl etməyəndə nə baş verə bilər – yazın: «Salam, mən elektrik çaydanından...»
1	ÖZÜMÜZÜ QORUYAQQ Standart: 4.3.1. Fövqəladə hadisələr zamanı yaranan biləcək təhlükəni müəyyənləşdirir.	- Zəlzələ, sel, dolu, daşqın, torpaq sürüşməsi kimi təbii fəlakətləri fərqləndirir. - Təbii fəvqəladə hadisəyə uyğun xilasolma və xilas etmə qaydalarını şərh edir.	A-d.: 1.2.3.; 1.2.4.; 3.1.4.; Riy.: 5.1.3.; 5.2.2.; İnf.: 3.2.2.; 3.2.3.; 3.3.2.	kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş beyin həmləsi, konseptual cədvəl, müzakirə	dərslik, şəkillər, plakatlar, slaydlar	3. Təbii fəvqəladə hadisələrlə bağlı cədvəldə təqdim edilmiş yaranan biləcək təhlükələri 0–2 balla qiymətləndirin. Öz əlavələrinizi də yazın. 2. Köməkçi sözlərdən istifadə edərək hər hansı bir təbii fəvqəladə hadisə haqqında öyrədici hekayə qurun. 1. Təqdim edilmiş əşyalardan istifadə edərək pantomima vasitəsilə müxtəlif təbii fəvqəladə hadisələrdən qorunma yollarını nümayiş etdirin.
1	Müəllimin seçimi ilə təbii fəvqəladə hallardan biri zamanı özünüqoruma bacarıqlarını əks etdirən rəsmlərin təqdimatı					
1	KSQ – 6					

MÖVZULARIN TƏDRİSİ TEXNOLOGİYASI ÜZRƏ DƏRS MODELƏRİ

VƏTƏNDAŞ CƏMİYYƏTİ

1. XOŞ GÖRDÜK, DOĞMA MƏKTƏB!

Standart: 2.1.2. *Dövləti cəmiyyətin həyatını tənzimləyən vahid siyasi təşkilat kimi izah edir.*

Təlim nəticələri

- Təhsil hüququnun insanın həyatında rolunu izah edir.
- Təhsil hüququnun əsas təminatçısı kimi dövlətin rolunu qiymətləndirir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş	beyin həmləsi, müzakirə, klaster (şaxələndirmə)	dərslik, şəkillər, iş vərəqləri

Dərsin gedişi: Şagirdlərin diqqətini səh. 6-da olan şəkllə yönəldərək onlara suallarla müraciət edin: Şəkildə nə təsvir olunmuşdur? Nə üçün 15 sentyabr Bilik günü adlanır? Bilik günü nə üçün belə təntənə ilə qeyd edilir? Şagirdlərlə bu suallar ətrafında fikir mübadiləsi keçirin.

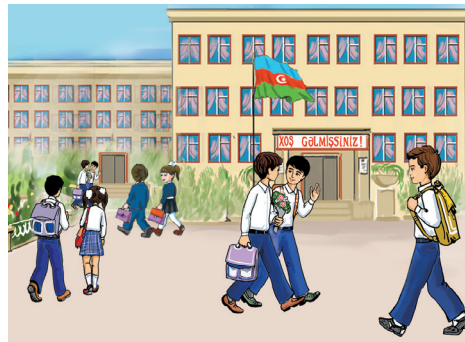
Mövzunun adını açıqlayıb, tədqiqat işinə keçmək üçün tədqiqat sualını elan etmək lazımdır. Qısa müzakirədən sonra şagirdlərin diqqətini tədqiqat sualına yönəldin. Tədqiqat sualı qismində dərslikdə verilən yönəldici suallardan istifadə edə bilərsiniz. Yaxud sual belə ola bilər:

Tədqiqat sualı: *Təhsil hüququnu təmin etmək üçün Azərbaycan dövləti hansı tədbirləri görür?*

Növbəti mərhələ tədqiqatın aparılmasıdır. Dərsin məqsədinə və tədqiqat sualına uyğun iş üsulları seçilir. Tədqiqatın aparılması üçün fərdi və ya qrup işi təşkil etmək olar. Sınıfı 4 qrupa bölüb şagirdlərə iş vərəqləri paylaya bilərsiniz. Öncə mətnə verilən fə-nərciklərin köməyi ilə mövzunun mətnini hissələrə ayırın. Sonra isə hər qrupa ayrılan hissə ilə tanış olmağa vaxt verin. Bundan sonra qruplar iş vərəqlərində verilən sual və tapşırıqları yerinə yetirsinlər. İş vərəqlərini tərtib edərkən mövzuda verilən şəkil və illüstrasiyalardan, sual və tapşırıqlardan istifadə etməyi unutmayın.

İş vərəqi 1.

1. 15 sentyabr günü nə üçün Bilik günü hesab olunur?
2. Azərbaycanda Bilik günü necə yaranmışdır?

İş vərəqi 2.

1. Təhsil hüququ dedikdə nə başa düşürsünüz?
2. Dövlət təhsil hüququnu necə təmin edir?

Qruplar cavabları iş vərəqlərində yazdıqdan sonra vərəqləri təqdim edirlər.

Məlumat dinlənilir və əlavələr qeyd olunur.

Növbəti addım yeni məlumatın müzakirəsi olmalıdır. Müzakirə belə suallar ətrafında aparıla bilər:

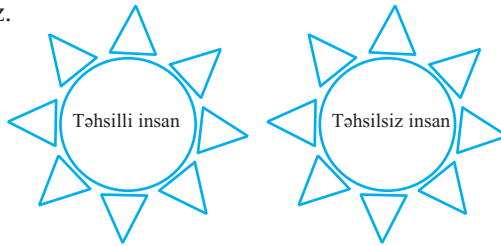
1. 15 sentyabr günü nə ilə əlamətdardır?
2. Bilik günü Azərbaycanda nə vaxtdan qeyd olunur?
3. Təhsilin insanın həyatında rolu nədən ibarətdir?
4. Dövlət təhsil hüququnu təmin etmək üçün hansı tədbirləri həyata keçirir?

Yeni biliklərin kəşfi yolunda son addımı atmaq: konkret nəticəyə gəlmək və ümumiləşdirmə aparmaq üçün şagirdlərə yenidən suallar vermək və tədqiqat sualına cavab almaq zəruridir.

Dərsin vacib mərhələsi yaradıcı tətbiqetmədir.

Yaradıcı tətbiqetmə biliyi möhkəmləndirir, onun praktiki əhəmiyyətini artırır.

Dərsin bu mərhələsində şagirdlərə tapşırıq vermək olar. Məsələn, şəxələndirmə üsulundan istifadə edərək təhsilli və təhsilsiz insanlara xas olan keyfiyyətləri qeyd etməyi tapşırıla bilərsiniz.

Ev tapşırığı: Səh. 8-də verilən «Araşdırın» rubrikasındakı tapşırığı evə verə bilərsiniz. Bu tapşırığı şagirdlər qrup, yaxud fərdi şəkildə icra edə bilərlər.

Qiymətləndirmə meyarları: izahetmə, qiymətləndirmə

I	II	III	IV
Təhsil hüququnun mənasını öz sözləri ilə ifadə edir.	Təhsil hüququ haqqında bilikləri var, amma insanın həyatında onun rolunu izah etməkdə çətinlik çəkir.	Təhsil hüququnun insanın həyatında rolunu müəllimin köməyi ilə izah edir.	Təhsil hüququnun insanın həyatında rolunu misallarla izah edir.
Dövlətin təhsil hüququnun təminatçısı olması haqqında ümumi anlayışı var.	Təhsil hüququnun təmin edilməsində ümumi anlayışı var, dövlətin rolunu qiymətləndirməkdə çətinlik çəkir.	Təhsil hüququnun əsas təminatçısı kimi dövlətin rolunu müəllimin köməyi ilə qiymətləndirir.	Təhsil hüququnun əsas təminatçısı kimi dövlətin rolunu müstəqil şəkildə qiymətləndirir.

2. CƏMIYYƏTİN ÖZƏYİ

Standart: 2.1.1. Cəmiyyətin sosial tərkibini izah edir.

2.1.2. Dövləti cəmiyyətin həyatını tənzimləyən vahid siyasi təşkilat kimi izah edir.

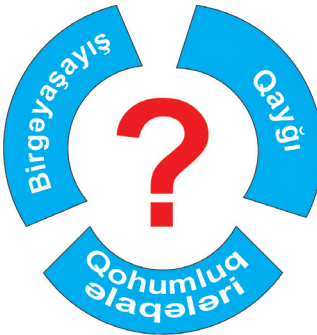
Təlim nəticələri

- Ailənin başlıca və özünəməxsus xüsusiyyətləri əsasında onun tərifini verir.
- Ailə və nəsil anlayışlarını fərqləndirir.
- Ailə və nəsil əlaqəsini düzgün izah edir.
- Dövləti ailənin həyatını tənzimləyən vahid siyasi təşkilat kimi izah edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş	beyin həmləsi, anlayışın çıxarılması, esse	dərslik, şəkillər

Dərsin gedişi: Dərsi mövzunun əvvəlində verilən «Nə üçün ailəni cəmiyyətin özəyi adlandırırlar?» sualı ətrafında müzakirə ilə başlamaq olar. Bu fikir haqqında şagirdlərin düşüncələrini öyrənin.

Yaxud dərsi «anlayışların çıxarılması» üsulundan istifadə etməklə başlayın və «ailə» anlayışı haqqında şagirdlərin fərziyyələrini qeyd edin.

Müzakirə vaxtı şagirdlər mövzu haqqında öz fikirlərini bölüşürlər. Müzakirədən sonra səmərəli tədqiqat işi üçün istiqamətverici tədqiqat sualı müəyyən etmək lazımdır.

Tədqiqat sualı: Dövlət ailələrin qorunması üçün hansı tədbirləri görür?

Tədqiqat kiçik qruplarda davam etdirilə bilər. Hər qrup üçün iş vərəqi tərtib etməklə siz işinizi səmərəli etmiş olarsınız. İş vərəqi fəal (interaktiv) təlim zamanı şagirdlərin tədqiqat işini təşkil edən vasitədir. Kiçik qruplara verilən iş vərəqində problem və onun həllinin

nəticələri əks olunur. İş vərəqlərinin təlim prosesinə aşağıdakı müsbət təsirləri vardır:

- şagirdlərin fəallaşdırılması;
- iş vərəqlərinin şagirdlər üçün emosional cazibədarlığı;
- əlavə təlim motivasiyasının yaradılması;
- müəllimin vaxtına qənaət edilməsi;
- şagirdlərə işlərinin nəticələrini müxtəlif şəkildə təqdim etmə yollarının öyrədilməsi.

Qruplara belə tapşırıqlar təqdim edə bilərsiniz:

Tapşırıqlar:

1. Ailə üzvləri arasında münasibətlər necə qurulmalıdır? Nə üçün? Fikirlərinizi nümunələrlə əsaslandırın.
2. Dövlət rəhbəri olsaydınız, ailə ilə bağlı hansı qərarları qəbul edərdiniz? Fikirlərinizi əsaslandırın.

3. Dövlət cəmiyyətin hansı məqamlarını tənzimləyir?

4. Nə üçün ailə üzvlərinə, xüsusən uşaqlara ailə qarşısında mənəvi borcu yerinə yetirmək vacibdir?

Şagirdlər işi bitirdikdən sonra təqdimat edirlər və məlumat mübadiləsi keçirilir. Suallar əsasında müzakirələr təşkil edilir.

– Ailə cəmiyyətdə hansı rolu oynayır?

– Ailə üzvlərinin hansı hüquqları və vəzifələri var?

– Dövlətimiz ailələrə və uşaqlara necə qayğı göstərir?

– Ailə, nəsil, millət arasında əlaqə nədən ibarətdir?

Müzakirələrə əsasən şagirdlərlə birlikdə nəticələr çıxarılır və ümumiləşdirmə aparılır.

Dövlət cəmiyyətimizin həyatını tənzimləyir. İnsanların həyatını yaxşılaşdırmaq üçün yeni binalar, yollar, məktəblər tikir, parklar və s. salır. Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların qayğısına qalması da dövlət öz üzərinə götürür. Övladlarına sərbəst şəkildə qayğı göstərə bilməyən ailələrin və onların uşaqlarının rifahının yüksəldilməsi də dövlətin vəzifəsidir.

Dərsin vacib mərhələsi yaradıcı tətbiqetmədir. Bu məqamda şagirdlər öyrəndiklərini tətbiq etməyə çalışırlar. Səh. 19-da təqdim olunan 2-ci şəkil əsasında şagirdlərə esse yazmağı, yaxud kiçik mətn tərtib etməyi tapşırıq.

Ev tapşırığı: səh. 10-da «Araşdırın» rubrikasındakı tapşırığı verə bilərsiniz.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Məqsədlərdən çıxarılan meyarlar üzrə qiymətləndirmə aparılır.

Qiymətləndirmə meyarları: izahetmə, tərifvermə

I	II	III	IV
Ailə haqqında ümumi fikirlər söyləyir.	Ailə haqqında ümumi fikirlər söyləyir, ona tərif verməkdə çətinlik çəkir.	Ailənin başlıca və özünəməxsus xüsusiyyətlərini ümumi şəkildə sadalayır, müəllimin köməyi ilə tərifini verir.	Ailənin başlıca və özünəməxsus xüsusiyyətləri əsasında onun tərifini verir.
Ailə və nəsil əlaqəsi haqqında ümumi biliklərini nümayiş etdirir.	Ailə və nəsil haqqında ümumi biliklərini nümayiş etdirir, onların əlaqəsini izah etməkdə çətinlik çəkir.	Ailə və nəsil əlaqəsini müəllimin köməyi ilə izah edir.	Ailə və nəsil əlaqəsini düzgün, əsaslı şəkildə izah edir.
Dövlətin ailəyə qayğısı haqqında ümumi fikirlər söyləyir.	Ailəyə dövlət qayğısını izah etməkdə çətinlik çəkir.	Ailəyə dövlət qayğısını müəllimin köməyi ilə izah edir.	Ailəyə dövlət qayğısını nümunələrlə sərbəst izah edir.

3. BİZİ NƏ BİRLƏŞDİRİR?

Standart: 2.1.1. Cəmiyyətin sosial tərkibini izah edir.

Təlim nəticələri

- Sosial birlikləri cəmiyyətin sosial komponenti kimi təsvir edir.
- Sosial birliklər arasındakı fərqləri və oxşarlıqları müəyyənləşdirir.
- Cəmiyyətin sosial strukturunu təşkil edən fərdlərin, müxtəlif sosial birliklərin və qrupların qarşılıqlı təsir və əlaqədə olmasını izah edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş	beyin həmləsi, Venn diaqramı, konseptual cədvəl	dərslik, dəftər, marker, sxem

Motivasiya mərhələsində vərəqlərdə yazılmış ifadələri şagirdlərin diqqətinə çatdırıb onlara tapşırıq verin.

1. «Ailəm çox mehribandır».
2. «Mən rəfiqələrimlə bir rəqs qrupunda iştirak edirəm».
3. «Mən öz məktəbimlə fəxr edirəm».

Təqdim edilmiş ifadələrə əsasən şagirdlər cəmiyyətdə mövcud olan ictimai birliklərə aid öz fikir və fərziyyələrini söyləyirlər.

Motivasiya zamanı siz mövzunun girişindən də istifadə edə bilərsiniz.

Müzakirədən sonra mövzunun adı açıqlanır və tədqiqat sualı verilir.

Tədqiqatı apararkən qruplarla işləmək olar.

Bunun üçün sinfi 3 qrupa bölün. Qruplara suallar yazılmış vərəqlər paylayın. Qrup üzvləri sualları oxuyub cavab yazırlar.

I qrup təqdim edilən cədvəli işləyə bilər:

Sosial qrupun adı	Bu qrupda insanları birləşdirən amil	Bu qrupda birləşmək insanların hansı ehtiyaclarını ödəyir

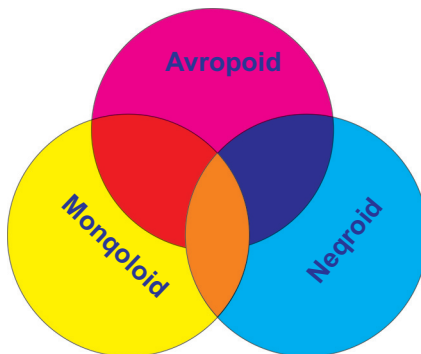
II qrupa Venn diaqramından istifadə edərək «ailə və ölkə xalqı» anlayışlarını müqayisə etməyi tapşırıq:

III qrup dünya əhalisinə aid belə bir cədvəl işləyə bilər:

Hər qrup adından təqdimat edilir və məlumat mübadiləsi keçirilir. Təqdimatlar eşidilir və əlavələr edilir. Sonra suallar əsasında müzakirələr olur.

- Cəmiyyət haqqında biz nə öyrəndik?
- Sosial qrupların dövlətlə nə kimi əlaqəsi var?
- İnsana ictimai birliklər nə üçün lazımdır?
- İnsan heç bir qrupa daxil olmadan yaşaya bilərmə?
- Sosial qruplar insanları birləşdirir, yoxsa ayırır?
- Sosial qruplar bir-birinə necə təsir göstərir?
- Cəmiyyətdə müxtəlif ictimai qruplar mövcuddur – ailə, iş kollektivi, dini icmalar və s.
- Sosial qruplar hər hansı bir amilə görə yaranır və insanların müəyyən ehtiyaclarını ödəyir.

Yaradıcı tətbiqetmə:

Hər bir şagird tərəfindən fərdi şəkildə «Mən bu ictimai qrupların nümayəndəsiyəm» adlı siyahı tərtib olunur. Sonra təklif olunur ki, şagirdlər cütlərdə birləşib hazırlanan siyahılarla bir-birini tanış etsinlər.

Dərsin bu mərhələsində dərslikdəki mətnin sonunda verilən sual və tapşırıqlardan istifadə oluna bilər.

Ev tapşırığı: Dərslikdə səh.13-də «Araşdırın» rubrikasında verilən «Ailə üzvləriniz hansı sosial qrupların nümayəndələridir?» tapşırığını yerinə yetirin.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Məqsədlərdən çıxarılan meyarlar üzrə qiymətləndirmə aparılır.

Qiymətləndirmə meyarları: təsviretmə, müəyyənətmə, izahetmə

I	II	III	IV
Sosial qruplar haqqında ümumi bilikləri var.	Sosial birlikləri cəmiyyətin sosial komponenti kimi təsvir edərkən səhvlərə yol verir.	Sosial birlikləri cəmiyyətin sosial komponenti kimi müəllimin köməyi ilə təsvir edir.	Sosial birlikləri cəmiyyətin sosial komponenti kimi müstəqil şəkildə təsvir edir.
Sosial qruplar haqqında ümumi bilikləri var.	Sosial birliklərin (irq, sinif, millət) arasındakı fərqləri və oxşarlıqları müəyyənəlməyə çalışır.	Sosial birliklərin (irq, sinif, millət) arasındakı fərqləri və oxşarlıqları müəyyənəlməyə çalışarkən bəzi səhvlər edir.	Sosial birliklərin (irq, sinif, millət) arasındakı fərqləri və oxşarlıqları misallarla müəyyənəlməyə çalışır.
Sosial qruplar haqqında ümumi bilikləri var.	Cəmiyyətin sosial strukturunu təşkil edən fərdlərin, sosial qrupların qarşılıqlı təsir və əlaqələrini izah etməyə çalışır.	Cəmiyyətin sosial strukturunu təşkil edən fərdlərin, sosial qrupların qarşılıqlı təsir və əlaqələrini müəllimin köməyi ilə izah edir.	Cəmiyyətin sosial strukturunu təşkil edən fərdlərin, sosial qrupların qarşılıqlı təsir və əlaqələrini sərbəst izah edir.

4. VƏTƏNDAŞ HÜQUQLARI

Standart: 2.1.2. *Dövləti cəmiyyətin həyatını tənzimləyən vahid siyasi təşkilat kimi izah edir.*
2.2.1. *İnsan hüquqlarını müdafiə edən qurumları fərqləndirir.*

Təlim nəticələri

- İnsan hüquqlarına əməl olunması üzrə başlıca məsuliyyətin dövlətə aid olduğunu əsaslandırır.
- Əsas insan haqları və hüquqlarını, onların dövlətin hansı sənədində əks olunduğunu düzgün şərh edir.
- İnsan hüquqlarını müdafiə edən qeyri-dövlət qurumları haqqında topladığı materialları təqdim edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş	beyin həmləsi, karusel, müzakirə	dərslik, şəkillər qeyri-dövlət təşkilatlarının loqoları

Dərsin gedişi: Şagirdlərin diqqəti mövzunun əvvəlində təqdim olunan şəkillərə cəlb edilir və onlara suallarla müraciət olunur: «Şəkillərdə nə təsvir edilib?» – şəkilaltı suallar oxunur və şagirdlər bu suallara cavab verirlər. Sınıfdə qısa müzakirə keçirilir.

Müzakirədən sonra mövzunun adı açıqlanır. Tədqiqat işi təşkil etmək üçün tədqiqat sualı müəyyən edilir.

Tədqiqat sualı: *İnsan hüquqlarının qorunması üçün dövlət nə edir?*

Sınıfı 4 qrupa bölün. Qruplara müxtəlif suallar yazılmış vərəqlər paylayın. Qrup üzvləri sualı oxuyur və cavab yazırlar. Vərəqlər karusel üsulu ilə qruplara ötürülür və axırda öz qrupuna qayıdır. Bu vərəqləri lövhəyə yapışdırın və cavabları bütün siniflə müzakirə edin. Sınıfə belə suallar təqdim edə bilərsiniz:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında təsbit edilmiş insan hüquqlarını yazın.
2. İnsan hüquqları Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının hansı maddəsində öz əksini tapmışdır?
3. Dövlət hakimiyyəti sxemini tamamlayın:

4. Cəmiyyətdə insanlar arasında hansı münasibətlər mövcuddur? Bu münasibətlər necə tənzimlənir?

5. İnsan hüquqlarının müdafiəsi üçün hansı dövlət qurumları yaranıb?

6. Qeyri-dövlət qurumları nədir?

Əldə olunan məlumat ətrafında müzakirə aparılır. Bunun üçün mövzudakı suallardan istifadə etmək olar:

- İnsan hüquqları haqqında nə öyrəndiniz?
- Dövlət insan hüquqlarının qorunması üçün nə edir?

- Qanunlar olmasa cəmiyyətdə insanlar arasında münasibətlər necə ola bilər?
- İnsan hüquqlarını qoruyan hansı dövlət təşkilatlarını tanıyırsınız?
- Nə üçün dövlət insan hüquqlarını qoruyur?
- Ölkəmizdə insan hüquqlarını dövlətdən başqa daha hansı təşkilatlar müdafiə edir?

Müzakirələrə əsasən şagirdlərlə birgə nəticələr çıxarılır və ümumiləşdirmə aparılır.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında göstərilir ki, hər kəsin bərabərlik, yaşamaq, azadlıq, mülkiyyət, əmək, istirahət, təhsil, mədəniyyət və s. hüquqları vardır. Dövlət bu hüquqları təmin etməyə və onların pozulmasının qarşısını almağa borcludur. Hüquqlarını müdafiə etmək üçün insanlar özləri də ölkədə qeyri-hökumət təşkilatları yaradırlar.

Dərsin vacib mərhələsi yaradıcı tətbiqetmədir. Bu mərhələdə biliklər möhkəmləndirilir və tətbiq olunur. Bu seçdiyiniz standartı reallaşdırmaqda sizə kömək edə bilər.

Jurnallardan, şəkillərdən, rəngli karandaşlardan, flomasterlərdən, markerlərdən istifadə edərək «İnsan hüquqları günü»nə həsr edilmiş plakat düzəltmək olar.

Tapşırıqlar: Dərsləyin 17-ci səhifəsində verilən «Sual və tapşırıqlar» rubrikasındakı 2-ci tapşırığı sinifdə başlayıb, evdə isə onu tamamlamağı tapşırırsınız. Şagirdləri qruplara bölərək hər qrupa İnsan hüquqlarının qorunmasına xidmət edən dövlət və qeyri-dövlət təşkilatlarının fəaliyyəti haqqında təqdimat hazırlamağı da tapşırmaq olar.

Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır.

Qiymətləndirmə meyarları: *müəyyənətmə, şərhətmə, təqdimətmə*

I	II	III	IV
İnsan hüquqları haqqında ümumi biliklər nümayiş etdirir.	İnsan hüquqları haqqında ümumi biliklər nümayiş etdirir, insanların müdafiəsində dövlətin rolunu əsaslandırmağa çalışır.	İnsan hüquqlarının müdafiəsi üzrə başlıca məsuliyyətin dövlətə aid olduğunu müəllimin köməyi ilə əsaslandırır.	İnsan hüquqlarının müdafiəsi üzrə başlıca məsuliyyətin dövlətə aid olduğunu sərbəst əsaslandırır.
Əsas insan hüquqlarına dair sənədlər haqqında ümumi biliklər nümayiş etdirir.	Əsas insan hüquqlarına dair sənədlər haqqında ümumi biliklər nümayiş etdirir, şərh etməyə çalışır.	Əsas insan hüquqlarının dövlətin hansı sənədində əks olunduğunu qismən şərh edir.	Əsas insan hüquqlarının dövlətin hansı sənədində əks olunduğunu düzgün şərh edir.
İnsan hüquqlarını müdafiə edən qurumlar haqqında ümumi bilikləri var.	İnsan hüquqlarını müdafiə edən qurumlar haqqında ümumi biliklər toplayıb təqdim etməyə çalışır.	İnsan hüquqlarını müdafiə edən qurumlar haqqında topladığı materialları müəllimin köməyi ilə təqdim edir.	İnsan hüquqlarını müdafiə edən qurumlar haqqında topladığı materialları sərbəst təqdim edir.

5. İNSAN HÜQUQLARI VƏ BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATLAR

Standart: 2.2.1. İnsan hüquqlarını müdafiə edən qurumları fərqləndirir.

2.2.2. İnsan hüquqlarını müdafiə edən qurumlar haqqında topladığı materialları təqdim edir.

Təlim nəticələri

- İnsan hüquqlarını müdafiə edən beynəlxalq qurumları tanıyır və fərqləndirir.
- İnsan hüquqlarını müdafiə edən beynəlxalq qurumlar haqqında topladığı materialları təqdim edir.

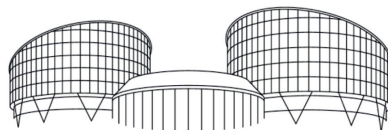
Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş	beyin həmləsi, şəxələndirmə, konseptual cədvəl, mətnqurma	dərslik, şəkillər

Dərsin gedışı: Dərsin əvvəlində şagirdlərə mövzunun giriş hissəsində verilən sualla müraciət edərək, motivasiyanı yaradırıq: «İnsan hüquqlarını müdafiə edən hansı beynəlxalq təşkilatları tanıyırsınız?» Şagirdlərin istiqamətləndirilməsi üçün dərslikdə verilən şəkillərdən istifadə etməyi unutmayın. Müzakirədən sonra tədqiqat sualı açıqlayırıq, onu lövhədə qeyd edirik.

Tədqiqat sualı: *Beynəlxalq təşkilatlar insan hüquqlarının qorunması işini necə həyata keçirirlər?*

COUNCIL
OF EUROPE CONSEIL
DE L'EUROPE

Tədqiqat işini qrup işi formasında apara bilərik. Sınıfı 3 qrupa bölürük:

I qrup: Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

II qrup: Avropa Şurası

III qrup: Avropa Məhkəməsi

Hər qrupa ağ vərəqdə çəkilmiş cədvəli təqdim edirik. Şagirdlər mövzunun müvafiq hissəsini oxuyub, cədvəli işləməlidirlər.

Təşkilatın adı	Nə vaxt və harada yaranmışdır?	Təşkilatın fəaliyyəti nə ilə bağlıdır?	Ən mühüm fəaliyyətlər

Şagirdlər təqdimat edirlər və məlumat mübadiləsi keçirilir. Suallar əsasında müzakirələr təşkil edilir.

- İnsan hüquqlarını qoruyan beynəlxalq qurumlar haqqında biz nə öyrəndik?
- İnsan hüquqlarını qoruyan beynəlxalq təşkilatlar nə üçün yaranıb?

- Bu beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətində hansı fərqlər var?
- Beynəlxalq təşkilatlar ölkədə insan hüquqlarının qorunmasında dövlətin fəaliyyətinə necə təsir edirlər?

Müzakirələrə əsasən şagirdlərlə nəticələr çıxarılır və ümumiləşdirmə aparılır.

İnsan hüquqlarını qoruyan bir sıra beynəlxalq təşkilatlar var – BMT, UNICEF, UNIFEM, Avropa Məhkəməsi və s. Bu təşkilatlara daxil olan ölkələr insan hüquqlarının qorunmasına dair beynəlxalq sənədləri imzalayırlar. Beynəlxalq təşkilatlar ölkədə fəaliyyət göstərən hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları ilə əməkdaşlıq edirlər. Ümumiləşdirmələrdən sonra şagirdləri tədqiqat sualının cavabına yönəldin.

Yaradıcı təbiiqetmədə dərsimizin məqsədlərindən çıxış edərək belə tapşırıqlar verə bilərsiniz:

Təssəvvür edin ki, siz BMT, yaxud Avropa Şurası insan hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı çıxış etməlisiniz. Bu çıxış üçün mətn hazırlayın. Bu tapşırığı siz ev tapşırığı kimi verə bilərsiniz.

Bu mərhələdə biz şəxsləndirmə üsulundan istifadə edərək beynəlxalq təşkilatlar haqqında öyrəndiklərini möhkəmləndirə bilərik:

Formativ qiymətləndirmənin reallaşdırılması, əslində, bütün dərs boyu aparılmalıdır. Qiymətləndirmə məqsədəuyğun meyar əsasında reallaşdırılmalıdır.

Qiymətləndirmə meyarları: fərqləndirmə, təqdimetmə

I	II	III	IV
İnsan hüquqlarını müdafiə edən beynəlxalq qurumlar haqqında bəzi bilikləri var.	İnsan hüquqlarını müdafiə edən beynəlxalq qurumları ümumi şəkildə fərqləndirir.	İnsan hüquqlarını müdafiə edən beynəlxalq qurumların xüsusiyyətlərini fərqləndirməyə çalışır.	İnsan hüquqlarını müdafiə edən beynəlxalq qurumları tanıyır və xüsusiyyətlərinə görə sərbəst fərqləndirir.
İnsan hüquqlarını müdafiə edən beynəlxalq qurumlar haqqında materialları toplayır.	İnsan hüquqlarını müdafiə edən beynəlxalq qurumlar haqqında materialları toplayır və təqdim etməyə çalışır.	İnsan hüquqlarını müdafiə edən beynəlxalq qurumlar haqqında topladığı materialları müəllimin köməyi ilə təqdim edir.	İnsan hüquqlarını müdafiə edən beynəlxalq qurumlar haqqında topladığı materialları sərbəst təqdim edir.

6. XOŞBƏXTLİYİN AÇARI

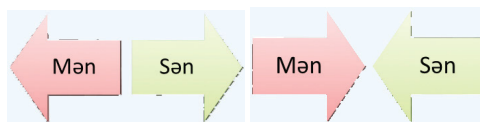
Standart: 3.1.1. *Ünsiyyəti mənəvi tələbat kimi qiymətləndirir.*

Təlim nəticələri

- Ünsiyyət mədəniyyətini nümunələrlə izah edir.
- Ünsiyyəti mənəvi tələbat kimi qiymətləndirir.
- Ünsiyyət zamanı əxlaq və davranışlara təsir edən amilləri fərqləndirir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş	beyin həmləsi, konseptual cədvəl, müzakirə	dərslik, flipçart, marker, dəftər, şəkil

Dərsin gedişi: Dərsin əvvəlində lövhədə çəkilmiş sxemi şagirdlərə nümayiş edirik və onlara suallarla müraciət edirik:

Bu sxemi necə başa düşürsünüz? Sxemlər müqayisə olunur, insanın digər bir insanla ünsiyyətinin olub-olmaması müzakirə edilir.

Müzakirədən sonra dərsin mövzusu və dərsin tədqiqat sualı açıqlanır.

Tədqiqat sualı: *Ünsiyyət mədəniyyəti nədir?*

Bu sual ətrafında tədqiqat işi aparılmalıdır. Bunun üçün də şagirdləri tədqiqata cəlb etmək müəyyən tapşırıqlar verilməlidir. Tədqiqat sualı qoyulduqdan sonra şagirdləri qruplara bölmək lazımdır. Bölgü apararkən daha çevik və rəngarəng vasitələrdən istifadə olunması şagirdlərin marağına səbəb olar. Eyni zamanda vaxta qənaət etmiş olarsınız. Sınıf qruplara böləndən sonra onlara tapşırıq və suallar təqdim edin. Öncə şagirdlərə B blokunda verilən yeni mətnlə tanış olmaq üçün şərait yaradın. Qruplara tapşırıq verərkən mövzudakı sual və tapşırıqlardan istifadə edin. Dəqiq cavab tələb edən suallarla yanaşı, elə suallar verin ki, şagirdlər üçün faktları geniş izah etmək, münasibəti bildirmək, faktları təhlil etmək və nəticə çıxartmağa imkan yarada bilərsiniz.

1. Ünsiyyət nədir? Fikrinizi ətraflı izah edin.
2. İnsan nə üçün ünsiyyətsiz yaşaya bilmir?
3. Sinfə təzə gələn şagirdin digər şagirdlərlə uğurlu ünsiyyəti üçün məsləhətlər yazın.
4. İki dost arasında mübahisə baş verdi. İlqar Anardan valideynlərinin onun üçün aldığı uşaq jurnalını verməyi xahiş etdi. Tənəffüs zamanı digər uşaqlar da jurnala baxmaq istədilər, amma İlqar jurnalı vermək istəmədi. Uşaqlar jurnalı dartışdırdılar və jurnalın üz qabığı cırıldı. Təqdim olunmuş vəziyyətdə hansı çıxış yolları təklif edərdiniz? Rollu oyun vasitəsilə vəziyyətdən çıxış yolunu təqdim edin.

5. Ünsiyyətə hansı amillər təsir edir? Mənfi və müsbət amilləri cədvəldə qruplaşdırın.

6. Müasir dövrdə hansı yeni ünsiyyət vasitələri yaranmışdır?

Müəllim fasilitasiya əsasında (yönlədic, köməkçi suallardan istifadə etməklə) əldə edilmiş faktların məqsədyönlü müzakirəsinə və onların təşkilinə kömək edir. İnformasiyanın təşkili bütün faktlar arasında əlaqələrin aşkara çıxarılmasına və onların sistemləşdirilməsinə yönəldilir.

Suallar əsasında müzakirələr təşkil edilir.

- İnsanın həyatında ünsiyyətin rolu nədir?
- Yaxşı ünsiyyət qurmaq üçün nələri bilmək və etmək vacibdir?
- Hansı amillər ünsiyyətə mənfi təsir edir?
- Hansı amillər ünsiyyətə müsbət təsir edir?

Yaradıcı təbiiqetmədə şagirdlərin biliklərini möhkəmləndirmək və sistemləşdirmək məqsədilə tapşırıqlar verin. Məsələn, şagirdlərə aşağıdakı cədvəli işləməyi tapşırıla bilərsiniz.

Ünsiyyət vasitəsilə ödənilən tələbat, ehtiyac	Ünsiyyət zamanı istifadə edilən ifadələr, işarələr və s.	Ünsiyyət vasitələri

Sonra bütün siniflə ünsiyyət zamanı vacib olan qaydaların siyahısını tərtib edin. Birlikdə hər qayda üçün şərti işarə yaradın. Bu siyahını sinif güşəsində asıla bilərsiniz.

Ev tapşırığı qisminə səh.24-də verilən «Araşdırın» rubrikasındakı tapşırığın yerinə yetirilməsini tapşırıla bilərsiniz.

Qiymətləndirmə meyarları əsasında aparılır.

Qiymətləndirmə meyarları: izahetmə, qiymətləndirmə, fərqləndirmə

I	II	III	IV
Ünsiyyət mədəniyyəti haqqında ümumi bilikləri var.	Ünsiyyət mədəniyyəti haqqında ümumi bilikləri var, izah etməkdə çətinlik çəkir.	Ünsiyyət mədəniyyətini müəllimin köməyi ilə izah edir.	Ünsiyyət mədəniyyətini nümunələrlə sərbəst izah edir.
Ünsiyyət haqqında ümumi bilikləri var.	Ünsiyyəti mənəvi tələbat kimi əsaslandırmağa çalışır.	Ünsiyyəti mənəvi tələbat kimi ümumi şəkildə qiymətləndirir.	Ünsiyyəti mənəvi tələbat kimi nümunələrlə əsaslandıraraq qiymətləndirir.
Ünsiyyət zamanı əxlaq və davranışlara təsir edən amillər haqqında fikir söyləyir.	Ünsiyyət zamanı əxlaq və davranışlara təsir edən amillər haqqında fikir söyləyir, onları qiymətləndirməyə çalışır.	Ünsiyyət zamanı əxlaq və davranışlara təsir edən amilləri fərqləndirərkən, bəzi səhvlərə yol verir.	Ünsiyyət zamanı əxlaq və davranışlara təsir edən amilləri sərbəst fərqləndirir.

7. YÜKSƏK MƏNƏVİYYATIN GÖSTƏRİCİLƏRİ

Standart: 4.1.1. *Sağlamlığın mənəvi, fiziki və emosional aspektlərini fərqləndirir.*

Təlim nəticələri

- Sağlamlığın mənəvi aspektini fərqləndirir.
- Mənəvi sağlamlığa təsir edən amilləri izah edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş, cütlərlə iş	beyin həmləsi, növbəli suallar	dərslik, şəkillər, dəftər

Dərsin gedişi: Şagirdlərin diqqətini mövzunun əvvəlində verilən suala cəlb edirik. Şagirdlər öz fərziyyələrini irəli sürür. Müzakirədən sonra şagirdlərə tədqiqat sualı açıqlanmalıdır. Siz belə bir tədqiqat sualı seçə bilərsiniz:

Tədqiqat sualı: *İnsanın mənəvi sağlamlığına hansı amillər təsir edir?*

Tədqiqatı cütlüklərlə iş və növbəli suallar üsulu ilə apara bilərsiniz. Şagirdlər müəyyən edilmiş (bunun üçün mövzuda verilmiş fənciklər kömək edər) mətni hissələr şəklində növbə ilə oxuyur. Birinci şagird bir hissəni bir başlıqdan digərinə kimi yüksək səslə oxuyur. Digər tərəf-müqabili mətn haqqında suallar verir. Birinci şagirdin sualları cavablandırmasına çalışılır. Sonra rollar dəyişilir. Əvvəl sual vermiş tərəf-müqabili növbəti abzası oxuyur, digəri isə suallara cavab verir.

Bundan sonra şagirdlər birgə cədvəli işləyir:

Əxlaqın əsas göstəriciləri				

Sonra həmin üsulla mətnin 2-ci hissəsi oxunur (Özünütərbiyə və özünüinləşaf) və müzakirə edilir. Şagirdlərə növbəti cədvəllər təqdim edin:

Özünütərbiyə üçün addımlar				

Özünüinləşaf üçün addımlar				

İnformasiyanın mübadiləsi diskussiya formasında aparılır. Bunun üçün yönəldici suallardan istifadə olunur. Müzakirədən sonra tədqiqat sualına cavab tapılır.

Şagirdlər təqdimat edirlər və məlumat mübadiləsi keçirilir. Suallar əsasında müzakirələr təşkil edilir.

- Mənəvi sağlamlıq haqqında biz nə öyrəndik?
- Mənəvi sağlamlıq hansı vasitələrlə formalaşır?
- İnsanın mənəvi sağlamlığı üçün ünsiyyətin nə kimi əhəmiyyəti var?
- Mənəvi sağlam insan necə olur?

Müzakirələrə əsasən şagirdlərlə nəticələr çıxarılır və ümumiləşdirmə aparılır.

İnsanın mənəvi aləmi, ilk növbədə, onun ailəsində formalaşır və inkişaf edir.

Bilikləri tətbiq etmək və bacarıqları inkişaf etdirmək üçün şagirdlərə tətbiqi tapşırıqlar verin.

Hər bir uşaq dünyaya göz açdıqda onu əhatə edən insanların qayğısını, nəvazişini hiss edir, onların səslərini, oxuduqları layları duyur. Zaman keçdikcə uşağın mənəvi aləminə təsir edən amillər artır. İnsan müxtəlif ictimai birliklərdə olur, kitablar oxuyur, musiqilərə qulaq asır və beləliklə də, onun mənəvi aləmi zənginləşir. Hər bir insanın mənəvi sağlamlığı və inkişafı bütövlükdə cəmiyyətin inkişafı deməkdir.

Hər bir insanın mənəvi sağlamlığı onun özündən asılıdır.

Yaradıcı tətbiqetmə mərhələsində tapşırıqları dərsin məqsədlərinə görə müəyyən edin. Əsas şərt onların biliklərin tətbiqedilməsinə yönəldilməsidir.

Şagirdlərə mükəmməl insan obrazını yaratmağı tapşırın:

Əvvəl bu insanın zahiri görkəmini təsvir edirlər (sözlə, yaxud rəsmlə).

Sonra onun daxili keyfiyyətlərini təsvir edirlər.

Sonra müzakirə aparılır: insanın zahiri görkəmi, yoxsa daxili keyfiyyətləri daha vacibdir?

Ev tapşırığı kimi mövzunun sonunda verilən tapşırıqlara cavab yazmağı tapşırıqla bilirik.

Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır.

Qiymətləndirmə meyarları: *fərqləndirmə, izahetmə*

I	II	III	IV
Sağlamlıq haqqında ümumi fikir söyləyir.	Sağlamlıq haqqında ümumi fikir söyləyir, mənəvi aspektlərini fərqləndirməyə çalışır.	Sağlamlığın mənəvi aspektini müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	Sağlamlığın mənəvi aspektini ətraflı fərqləndirir.
Mənəvi sağlamlığa təsir edən amilləri sadalayır.	Mənəvi sağlamlığa təsir edən amilləri sadalayır, izah etməyə çalışır.	Mənəvi sağlamlığa təsir edən amilləri izah edir, bəzi səhvlər edir.	Mənəvi sağlamlığa təsir edən amilləri əsaslandıraraq sərbəst izah edir.

8. MƏNƏVİ BORC

Standart: 3.2.2. *Mənəvi borcun əhəmiyyətini izah edir.*

3.2.1. *Əxlaq və davranışlara təsir edən amilləri fərqləndirir.*

Təlim nəticələri

- Mənəvi borc anlayışını izah edir.
- Ailə, cəmiyyət və şəxsiyyətin özü qarşısında mənəvi borcun əhəmiyyətini izah edir.
- Əxlaq və davranışlara təsir edən amilləri fərqləndirir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş	beyin həmləsi, ziqzaq, müzakirə, sorğunun keçirilməsi	dərslik, dəftər, şəkillər, sorğu vərəqləri, slaydlar

Dərsin gedişi: Dərsi beyin həmləsi üsulu ilə başlayırıq. Şagirdlərin diqqətini mövzuda verilən şəkllə yönəldirik. Şəkil ətrafında müzakirə təşkil edirik.

Lövhdə bir neçə söz yazılır: Şagirdlərə tapşırıqlar ki, bu anlayışlar arasında əlaqələrinə müəyyənləşdirsinlər.

Şagirdlərin fikir və fərziyyələri müzakirə edilir və sonra mövzunun adı şagirdlərə elan edilir. Tədqiqata keçmək üçün tədqiqat sualı müəyyən etmək lazımdır. Tədqiqat sualı belə ola bilər:

Fərd	Vətəndaş	Cəmiyyət	Dövlət
------	----------	----------	--------

Tədqiqat sualı: *İnsanın kimlər qarşısında mənəvi borcu var?*

Tədqiqat işi bu sual ətrafında aparılacaq. Bu mərhələdə siz ziqzaq üsulundan istifadə edə bilərsiniz. Bu üsul mətnin məzmununun qısa müddət ərzində şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsinə imkan yaradır.

Sinfi sadə üsulla 4 qrupa bölürük (saymaqla). Dörd nəfərlik qruplara bölünür (əsas qrup). Qruplardakı şagirdlər yenidən nömrələnir. Hər qrupdakı eyni rəqəmli şagirdlərdən yeni 4 qrup (ekspert qrupu) yaradılır.

I ekspert qrupu – Ailə qarşısında borc

II ekspert qrupu – Cəmiyyət qarşısında borc

III ekspert qrupu – Dövlət qarşısında borc

IV ekspert qrupu – Şəxsiyyətin özü qarşısında borc

Öyrəniləcək mətn qrupların sayı qədər hissələrə bölünür və ekspert qruplarına verilir.

Ekspert qrupları onlara verilən hissəni oxumalı, məzmununu qavramalı və öz əvvəlki qrupuna qayıdaraq öyrəndiyi hissəni onlara danışmalıdır.

Əsas qruplara iş vərəqi verilir və qruplar mövzu ilə bağlı suallara cavab yazmalıdırlar. İş vərəqləri tərtib edərək mövzudakı sual və tapşırıqlardan istifadə edə bilərsiniz. Bundan sonra hər qrup öz cavablarını təqdim edir. Cavablar dinlənir, əlavələr edilir.

Şagirdlər yeni bilginin kəşfi yolunda son addımı atır: konkret nəticəyə gəlir və ümumiləşdirmə aparırlar. Bunun üçün müəllim yenidən ümumiləşdirici suallar verir.

- Şagirdin mənəvi borcu haqqında biz nə öyrəndik?
- Bu borcu kimin qarşısında və nə üçün yerinə yetirməlidir?
- Vətəndaşlıq borcu haqqında biz nə öyrəndik?
- Vətəndaş cəmiyyətə qəbul olunmuş qaydaları pozsa, nə baş verə bilər?

Müzakirədən sonra tədqiqat sualına şagirdlər cavab söyləyirlər. Nəticəyə gəlmək üçün dərsin məqsədinə çatmaq imkanı yaradan yönəldici suallar verin. Şagirdlərə müstəqil şəkildə tədqiqat sualına cavab verməyə şərait yaradın. Yaradıcı təbiiqetmə mərhələsində şagirdlərə qazandıqları yeni bilik və bacarıqlarını sərbəst təbiiq etmələrinə şərait yaradın.

«Məktəbyaşlı vətəndaşların dövlət (ailə, cəmiyyət) qarşısında mənəvi borcu nədən ibarətdir?»

3–5 sual tərtib edin və sinifdə yoldaşlarınızla sorğu keçirin.

Sorğu, əsasən, qapalı suallardan ibarət olmalıdır: sualların «Bəli», «Xeyr», «Bilmirəm» cavabları olur. Şagirdlər təqdimat edirlər və məlumat mübadiləsi keçirilir.

Suallar əsasında müzakirələr təşkil edilir.

Ev tapşırığı qismində belə bir tapşırıq ola bilər: İKT-dən (və ya jurnallardan şəkillər, rəngli karandaşlar) istifadə edərək «Vətənimizlə fəxr edirik» slayd təqdimatını (6–7 slayd) hazırlayın. Yaxud mövzudakı «Araşdırın» rubrikasının tapşırığını yerinə yetirməyi tapşırıq.

Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır. Qiymətləndirmə meyarları dərsin məqsədlərindən çıxarılır.

Qiymətləndirmə meyarları: *izahetmə, fərqləndirmə*

I	II	III	IV
Mənəvi borc anlayışı haqqında ümumi sözlər söyləyir.	Mənəvi borc anlayışını, onun əhəmiyyətini izah etməyə çalışır.	Mənəvi borc anlayışını müəllimin istiqamətləndirici suallarının köməyi ilə izah edir.	Mənəvi borc anlayışını sərbəst izah edir.
Fərdin ailə qarşısında mənəvi borcu olması haqqında ümumi bilikləri var.	Fərdin ailə qarşısında mənəvi borcunun əhəmiyyətini izah etməyə çalışır.	Müəllimin istiqamətverici sualları vasitəsilə ailə qarşısında mənəvi borcun əhəmiyyətini izah edir.	Fərdin ailə qarşısında mənəvi borcu olmasını sərbəst izah edir.
Cəmiyyət qarşısında mənəvi borc haqqında bilikləri var.	Cəmiyyət qarşısında mənəvi borcun əhəmiyyətini izah etməyə çalışır.	Müəllimin istiqamətverici sualları vasitəsilə cəmiyyət qarşısında mənəvi borcun əhəmiyyətini izah edir.	Cəmiyyət qarşısında mənəvi borcun əhəmiyyətini sərbəst izah edir.
Əxlaq və davranışlara təsir edən amillər haqqında ümumi bilikləri var.	Əxlaq və davranışlara təsir edən amilləri fərqləndirməyə çalışır.	Əxlaq və davranışlara təsir edən amilləri müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	Əxlaq və davranışlara təsir edən amilləri misallarla sərbəst fərqləndirir.

9. DİNİ ETİQADLAR

Standart: 3.2.1. *Əxlaq və davranışlara təsir edən amilləri fərqləndirir.*

3.3.1. *Dini inanların ümumi və fərqli cəhətlərini müqayisə edir.*

Təlim nəticələri

- Dini inanların ümumi cəhətlərini müəyyən edir.
- Dini etiqad azadlığının əhəmiyyətini dəyərləndirir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş	beyin həmləsi, müzakirə, hekayə-qurma, emblemin hazırlanması	dərslik, şəkillər, dəftər

Dərsin gedişi: Beyin həmləsi üsulundan istifadə edərək şagirdlərlə qısa müzakirəni təşkil edirik.

Müsəlman, xristian, iudaist,

– Onlar kimdirlər? Nöqtələrin əvəzinə daha nə yazı bilərik?

– Onları bir yerdə necə adlandırmaq olar?

– Necə olur ki, müxtəlif din nümayəndələri eyni ölkədə yaşayırlar? Bu necə mümkün olur? – suallar ətrafında müzakirələr təşkil edilə bilər. Mövzuda təqdim olunan müxtəlif dinlərin rəmzlərinin təsvirlərini şagirdlərə nümayiş edirik. Müzakirədən sonra tədqiqat sualını açıqlayırıq.

Tədqiqat sualı: *Nə üçün cəmiyyət üçün dini etiqad azadlığı çox vacibdir?*

Kiçik qruplarda tədqiqat müxtəlif tapşırıqlar ətrafında davam etdirilə bilər.

1. Dini etiqad azadlığı, oxşarlıq, müsəlman, anlaşılmazlıq, qorxu, hörmət, fərq, xristian. Təqdim olunmuş sözlərdən istifadə edərək qısa hekayə qurun.

2. «Hər bağban öz bağını tərəfləyir», «Hər meyvənin öz ləzzəti var».

Təqdim edilmiş atalar sözlərini müxtəlif dini inanclarla necə əlaqələndirmək olar?

Cavabınızı yazın.

3. Dini birliklərin həyatını dövlət necə tənzimləyir? Cavabınızı yazın.

4. Hərəkətlər vasitəsilə müxtəlif din nümayəndələrini nümayiş etdirin. Digər qruplar hansı dinin nümayəndələrinin təqdim olunduğunu tapmalıdırlar.

Tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün vaxt bitəndən sonra şagirdlər təqdimat edirlər və məlumat mübadiləsi keçirilir. Suallar əsasında müzakirələr təşkil edilir.

- Dini etiqad azadlığı haqqında biz nə öyrəndik?
- Dini birliklərin dinc yanaşı yaşaması nədən asılıdır?
- Müxtəlif dini etiqadlar bir-birindən nə ilə fərqlənir?
- Azərbaycanda müxtəlif dinlərə münasibət necədir?
- Tolerantlıq nədir? Azərbaycanda tolerantlıq günü nə vaxt qeyd olunur?

Müzakirələrə əsasən şagirdlərlə nəticələr çıxarılır və ümumiləşdirmə aparılır.

Məzmununa görə dinlər bir-birinə yaxın olsalar da, onların fərqli xüsusiyyətləri də var. Lakin bu müxtəliflik bir dinin digərindən yaxşı olması deyil, sadəcə onların fərqli olması deməkdir. Hər kəsə öz dini daha dəyərli görünür. Ona görə də cəmiyyətdə dinc yanaşı yaşamaq üçün bir-birinin dininə hörmət etmək lazımdır. Dini etiqad azadlığı insan hüquqlarından biridir.

Yaradıcı tətbiqetmə:

«Tolerantlığın emblemi» ilə bağlı tapşırığı yerinə yetirin. Hər şagirdə jurnal üçün tolerantlığın rəmzinə çəkmək tapşırılır. Sonra şagirdlər öz şəkillərini bir-birinə göstərilər. Şəkilləri oxşar olan şagirdlər kiçik qruplarda birləşirlər. Hər qrupa öz şüarını yaratmaq tapşırılır. Şüar digər qruplara təqdim edilir. Təqdim edilmiş emblemləri və şüarları ümumi ad altında birləşdirmək təklif olunur. Dərsdə şagirdin nailiyyətlərini müəyyən etmək üçün dərslikdə mətnin sonunda verilən suallardan istifadə olunur.

Ev tapşırığı kimi mövzuda verilən «Araşdırın» rubrikasından tapşırığı verə bilərsiniz.

Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır.

Qiymətləndirmə meyarları: *müəyyənətmə, dəyərləndirmə*

I	II	III	IV
Dini inanclar haqqında ümumi fikirlər söyləyir.	Dini inanclar haqqında ümumi fikirlər söyləyir, ümumi və fərqli cəhətləri müəyyən etməyə çalışır.	Dini inancların ümumi və fərqli cəhətlərini müəllimin köməyi ilə müəyyən edir.	Dini inancların ümumi və fərqli cəhətlərini tam şəkildə sərbəst müəyyən edir.
Dini etiqad azadlığı haqqında fikir söyləyir.	Dini etiqad azadlığının əhəmiyyətini dəyərləndirməyə çalışır.	Dini etiqad azadlığının əhəmiyyətini müəllimin köməyi ilə dəyərləndirir.	Dini etiqad azadlığının əhəmiyyətini faktlarla əsaslandıraraq dəyərləndirir.

VARLIQ VƏ HADİSƏLƏR

10. MADDƏ VƏ CİSİM

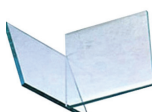
Standart: 1.1.1. *Cisim, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.*

Təlim nəticələri

- Cisim və maddələrin sadə təsnifatını verir.
- Cisim və maddələrin fərqlərini izah edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş	beyin həmləsi, konseptual cədvəl, təcrübəaparma	dərslik, iş vərəqləri, şəkillər, stəkan, su

Dərsin gedişi: Dərsin əvvəlində şagirdlərin diqqətini mövzuda təqdim olunan şəkillərə yönəltmək və beyin həmləsi üsulundan istifadə etməklə qısa müzakirə təşkil etmək olar.

Müzakirənin səmərəli keçməsi üçün şagirdləri istiqamətləndirən suallar verə bilərsiniz. Suallar belə ola bilər: «Şəkillərdə nə görürsünüz? Şəkildə gördükləriniz bir-birindən necə fərqlənir?» Şagirdlərin bütün fikir və fərziyyələri qəbul edilməlidir. Sizin sinifdə təşkil etdiyiniz dəstəkedici mühit şagirdlərə müstəqil fikir söyləməyə əlverişli şərait yaradar.

Hər bir tədqiqat problemi müəyyənləşdirməklə başlayır. Motivasiya qismində mövzudan sonra verilən «Sual və tapşırıqlar» rubrikasındakı sual 1-in ətrafında müzakirə təşkil etmək mümkündür. Problem həmişə çoxsaylı fərziyyələr, ehtimallar doğurur və bunları yoxlamaq üçün ilk növbədə tədqiqat sualının formalaşdırılması lazımdır. Çünki tədqiqat sualı yeni biliklərin kəşf olunmasında bələdçi kimi çıxış edir.

Qısa müzakirədən sonra mövzunun adını açıqlayın və tədqiqat sualını söyləyin.

Tədqiqat sualı: «*Cisim və maddələrin hansı xüsusiyyətləri var?*»

Növbəti addım dərsin məqsədinə və tədqiqat sualına uyğun iş üsulları seçməkdir. Tədqiqat sualına cavab verməyə kömək edəcək faktları tapmaq üçün işi məqsədyönlü təşkil edin. Sinfi bir neçə qrupa bölərək, hər qrupa iş vərəqi paylaya bilərsiniz. İş vərəqini tərtib edərkən müxtəlif növlü tapşırıqlar seçmək vacibdir.

Tapşırıqlarınız:

- dərsin məqsədinə uyğun və qoyulan tədqiqat probleminin həllinə yönəlmiş olmalıdır (təfəkkürün növünə görə, məlumat mənbələrinə görə, nəticələri təqdim etmə formasına görə və s.);
- şagirdlərin yaşına, bilik və intellektual səviyyəsinə, qabiliyyətlərinə və maraqlarına uyğun olmalı və diferensial xarakter daşımalıdır;

- aktual, real həyatla və şagirdlərin təcrübələri ilə bağlı olmalıdır;
- kəşfetmə həvəsini artırən, maraqlı, cəlbədicə olmalıdır;
- müxtəlif məlumat mənbələrindən istifadə etmək imkanı yaratmalıdır.

İş vərəqlərinin hazırlanması zamanı mövzuda verilən sual və tapşırıqlardan, şəkil və illüstrasiyalardan istifadə etməyi unutmayın. İş vərəqində belə tapşırıqlar verə bilərsiniz:

İş vərəqi 1.

1. Cisim nədir? Maddə nədir? Tərifini yazın.
2. Cisim və maddənin fərqi izah edin.

İş vərəqi 2.

1. Maddələrin hansı halları var?
2. Dərslikdə 39-cu səhifədə verilən şəkilləri izah edin.

İş vərəqi 3.

1. Maddə halının dəyişməsi necə baş verir?
2. Dərslikdə səhifə 40-də verilən sxemi izah edin.

Növbəti mərhələdə şagirdlər tədqiqatın gedişində əldə etdikləri tapıntıların, yeni informasiyaların mübadiləsini aparırlar. Hər qrup öz cavablarını təqdim edir. Təqdimat bütün qrup, yaxud hər qrupda seçilmiş lider tərəfindən aparıla bilər. Tədqiqat sualına cavab tapmaq məqsədilə, yeni əldə olunmuş bilikləri qaydaya salmaq, sistemləşdirmək, müəyyən bir nəticəyə gəlmək üçün müzakirə təşkil edin. Şagirdlərə suallar verin: Cisim nədir? Maddə nədir? Cisimlər hansı xüsusiyyətlərə malikdir? Adi halda maddələr nə üçün müxtəlif hallarda olur? Maddələrin hallarının dəyişməsi necə baş verir?

Müzakirədən sonra şagirdləri tədqiqat sualının cavabına yönəldin. Şagirdlər tərəfindən nəticələrin çıxarılması (nəticələrin fərziyyələrlə müqayisəsi və onların təsdiq olunub-olunmaması haqqında nəticənin çıxarılması) və müstəqil şəkildə tədqiqat sualına cavab tapılması zəruridir.

Əldə edilmiş biliklərin möhkəmləndirilməsi, şagirdlərin bacarıqlarının formalaşdırılması üçün tətbiqi və yaradıcı xarakterli tapşırıqlar hazırlamağı unutmayın. Məsələn, onlara mövzuda təqdim olunan maddələrin aqreqat hallarına aid olan sxemi izah etməyi tapşırıla bilərsiniz. Yaxşı olar ki, bu təcrübə işini şagirdlərlə birlikdə sinifdə icra edəsiniz.

Ev tapşırığı: «Sual və tapşırıqlar» rubrikasındakı 4-cü tapşırıq evə verilə bilər.

Bərk cisim	Maye	Qaz	Plazma

Qiymətləndirmə meyarları: *təsnifatvermə, izahetmə*

I	II	III	IV
Cisim, maddələr haqqında ümumi bilikləri var.	Cisim və maddələrin sadə təsnifatını verməyə çalışır.	Cisim və maddələrin sadə təsnifatını verir.	Cisim və maddələrin sərbəst şəkildə təsnifatını verir.
Cisim, maddələr haqqında ümumi bilikləri var.	Cisim, maddələr haqqında biliklərini nümayiş etdirir, onları fərqləndirməyə çalışır.	Cisim və maddələrin fərqi müəllimin köməyi ilə izah edir.	Cisim və maddələrin fərqi misallarla sərbəst izah edir.

11. MADDƏLƏRİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ. QARIŞIQLAR

Standart: 1.1.1. *Cisim, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.*

Təlim nəticələri

- Maddələrin xüsusiyyətlərini izah edir.
- Maddələrin təsnifatını verir.
- Maddələrin xüsusiyyətlərini təbiətdə baş verən hadisələrlə əlaqələndirir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, cütlərlə iş	beyin həmləsi, fasiləli oxu, klaster, təcrübəaparma	dərslik, şəkillər, təcrübə üçün vasitələr

Dərsin gedişi: Motivasiya yaratmaq üçün siz şagirdlərin diqqətini mövzuda verilən şəkillərə cəlb edib müzakirə açə bilərsiniz. Şəkilaltı suala şagirdlər dərhal cavab verə bilməzlər, buna görə də bu sualı dərsimizin tədqiqat sualı kimi istifadə edə bilərik.

Motivasiya mərhələsində siz dərsliyin 42-ci səhifəsindəki «Araşdırın» rubrikasından istifadə edə bilərsiniz.

Bundan sonra mövzunun adını açıqlayaraq şagirdlərin diqqətini tədqiqat sualına yönəldin.

Tədqiqat sualı: *Maddələr və qarışıqlar hansı xüsusiyyətlərlə fərqlənir?*

Bu suala cavab tapmaq üçün sinifdə tədqiqat işinin təşkil edilməsi dərsimizin əsas mərhələsidir. Bu mərhələdə müxtəlif təlim forma və üsullarından istifadə edə bilərsiniz. Bu mövzu əvvəlki dərsin davamı olduğu üçün siz fasiləli oxu üsulundan da istifadə edə bilərsiniz.

Tədqiqat işi üçün vaxt təyin edin. Tədqiqatı apararkən, mövzuda verilən yeni məlumatlardan istifadə edin. Mövzuda təqdim olunan şəkil və illüstrasiyalar, sual və tapşırıqlar üzərində iş aparmaq şagirdlər üçün çox faydalı olardı. O zaman cütlərlə iş formasından istifadə edə bilərsiniz. Mövzunun birinci fəncrciyində verilən mətn oxunur və müzakirə edilir. Müzakirə zamanı belə suallar verə bilərsiniz: Maddələr hansı xüsusiyyətlərə malikdir? Qarışıqlar necə yaranır? Qarışıqda iştirak edən maddələrin xüsusiyyətləri dəyişirmi? Maddələrin öz xüsusiyyətlərini saxlamasının əhəmiyyəti nədir?

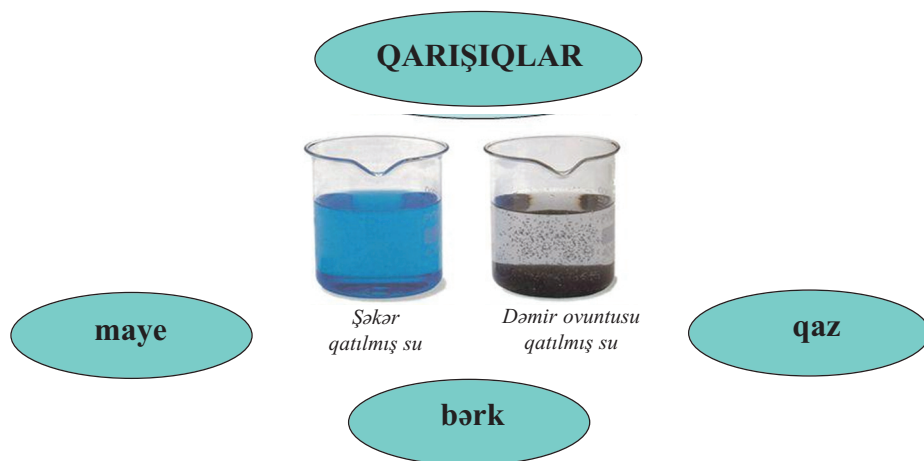
Növbəti fəncrciklərdə verilən yeni məlumatlar həmin üsulla oxunur və müzakirə edilir. Müzakirə üçün suallar: maddələr necə fərqlənir? Qarışıqları hansı yollarla ayırmaq mümkündür?

Bundan sonra ümumiləşdirici müzakirə aparılır, yeni biliklər sistemləşdirilir. Nəticədə şagirdlərə müstəqil şəkildə tədqiqat sualına cavab verməyə şərait yaranır.

Yaradıcı tətbiqetmə mərhələsində qazanılmış bilik və bacarıqları sərbəst tətbiq etmək üçün şagirdlərə şərait yaradın. Bu mərhələdə mövzuda verilən təcrübəni sinifdə şagirdlərlə keçirin. Şagirdlərə baş verən hadisənin mahiyyətini izah etməyi tapşırın.

Şagirdlərə evdə təcrübə aparmağı tapşırınız (tapşırıq 4)

Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır.

Ev tapşırığı: «Sual və tapşırıqlar» rubrikasındakı 4-cü tapşırığı evə verə bilərsiniz.

Qiymətləndirmə meyarları: izahetmə, təsnifatvermə, əlaqələndirmə

I	II	III	IV
Maddələr haqqında ümumi biliklər nümayiş etdirir.	Maddələr haqqında ümumi biliklər nümayiş etdirir, onların xüsusiyyətlərini izah etməkdə çətinlik çəkir.	Maddələrin xüsusiyyətlərini müəllimin köməyi ilə izah edir.	Maddələrin xüsusiyyətlərini misallarla sərbəst izah edir.
Maddələr haqqında ümumi biliklər nümayiş edir.	Maddələr haqqında ümumi biliklər nümayiş etdirir, onların təsnifatını verməkdə çətinlik çəkir.	Maddələrin təsnifatını müəllimin köməyi ilə verir.	Maddələrin tam təsnifatını sərbəst şəkildə verir.
Maddələrin ümumi xüsusiyyətlərini sadalayır.	Maddələrin ümumi xüsusiyyətlərini sadalayır, təbiətdə baş verən hadisələrlə əlaqələndirməyə çalışır.	Maddələrin xüsusiyyətlərini təbiətdə baş verən hadisələrlə müəllimin köməyi ilə əlaqələndirir.	Maddələrin xüsusiyyətlərini təbiətdə baş verən hadisələrlə sərbəst əlaqələndirir.

12. HƏRƏKƏT

Standart: 1.1.1. *Cisim, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.*

Təlim nəticələri

- Mexaniki hərəkəti növlərinə görə fərqləndirir.
- Qüvvənin cismin hərəkət sürətini dəyişən səbəb olduğunu əsaslandırır.
- Kütlə ilə hərəkət arasındakı asılılığı sadə şəkildə izah edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş	beyin həmləsi, klaster, təcrübənin aparılması	dərslik, şəkillər, iş vərəqləri, təcrübə üçün vasitələr

Dərsin gedişi: Dərsin əvvəlində mövzuda verilən şəkillərdən istifadə edərək beyin həmləsi üsulu ilə şagirdlərlə fikir mübadiləsini aparın.

Bu zaman şagirdlərə belə sual verə bilərsiniz: «Şəkildə nələr təsvir edilib? Bu təsviri necə başa düşürsünüz?» Motivasiya zamanı siz əvvəlcədən başqa şəkillər də hazırlayıb şagirdlərə təqdim edə bilərsiniz. Sinfinizin texniki təchizatını və şəraiti nəzərə alaraq elektron təqdimat, yaxud videoçarx hazırlaya bilərsiniz. Müzakirədən sonra şagirdlərin diqqəti mövzunun adına və tədqiqat sualına yönəldilir. Tədqiqat işi üçün belə bir sual hazırlaya bilərsiniz: Hərəkət nədir? Hansı amillər hərəkətə təsir edir?

Sinfi tədqiqat işinə hazırlayın. Tədqiqatı aparmaq üçün qrup işini təşkil edə bilərsiniz. Müxtəlif üsullarla sinfi qruplara bölün (say, şəkil, rənglər, fiqurlarla və s.) Tədqiqat işini yönəltmək üçün hər bir qrup üçün iş vərəqini hazırlayın. İş vərəqinin hazırlanması üçün nəyi nəzərdə tutmaq lazımdır?

İş vərəqlərinə verilən tələblər:

- cəlbedici məzmunlu olmalıdır;
- məqsəd aydın, sual konkret olmalıdır;
- uşaqların səviyyəsinə uyğun gəlməlidir;
- məqsədinə uyğun olmalıdır

İş vərəqi I.

1. Sükunət və hərəkət nədir?
2. Ətrafımızdakı varlıqlar hərəkət etmək qabiliyyətinə görə necə fərqlənir? Fikrinizi misallarla əsaslandırın.

İş vərəqi II.

1. Cisimlər necə hərəkətə gəlir?
2. Qüvvə ilə hərəkət arasında necə asılılıq var? Misallar göstərin.

İş vərəqi III.

1. Kütlə və ağırlıq nədir?
2. Kütlə ilə hərəkət arasında necə asılılıq var? Misallar göstərin.

Tədqiqat üçün ayrılmış vaxt bitdikdən sonra tapşırığın icrasının başa çatdığını bildirin. Bundan sonra şagirdlər informasiyanın təqdimatına başlayır, əldə etdikləri yeni informasiyaları digər iştirakçılarla bölüşürlər. Həmin təqdimatların əks olunduğu iş vərəqləri lövhədən asılır. Növbəti mərhələnin məqsədi yeni əldə edilmiş informasiyanı sistemləşdirmək və qrupların hazırladıqları təqdimatlar arasındakı əlaqəni üzə çıxarmaqdır. Bunun üçün siz köməkçi suallardan istifadə etməklə əldə olunmuş faktların məqsədyönlü müzakirəsini təşkil edin. Sükunət nədir? Təbiətdə tam sükunət mümkündürmü? Canlı və cansız varlıqların hərəkəti necə fərqlənir? Cisimləri hərəkətə gətirən nədir? Hərəkətə təsir edən amillər hansıdır? Yer kürəsinin cazibə qüvvəsi olmasaydı, hansı hadisələr baş verərdi?

Nəticəyə gəlmək üçün siz şagirdlərin köməyi ilə əldə olunan bilgiləri ümumiləşdirərək, onları tədqiqat sualının cavabına yönləndirin.

Fəal dərsin vacib mərhələsi – yaradıcı tətbiqetmədir. Bu mərhələ biliyi möhkəmləndirir, onun praktiki əhəmiyyətini artırır, biliklə yanaşı müxtəlif bacarıqlarının formalaşmasını təmin edir. Bu məqsədlə şagirdlərə praktik tapşırıqlar verilməsi vacibdir. Məsələn, siz şagirdlərə birlikdə mövzuda verilmiş «təcrübə işi» tapşırığını yerinə yetirə bilərsiniz. Yaxud şəxsləndirmə (klaster) üsulundan istifadə edərək hərəkət haqqında öyrəndiklərini ümumiləşdirlsinlər:

Bu tapşırığı şagirdlər evdə də tamamlaya bilərlər.

Qiymətləndirmə konkret meyarlar üzrə aparılmalıdır. Müəllim şagirdləri əvvəlcədən bu meyarlarla tanış etməlidir.

Qiymətləndirmə meyarları: *fərqləndirmə, əsaslandırma*

I	II	III	IV
Hərəkət haqqında ümumi anlayışı var.	Hərəkət haqqında bilikləri var, növlərinə görə fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Mexaniki hərəkəti növlərinə görə ümumi şəkildə fərqləndirir.	Mexaniki hərəkəti növlərinə görə əsaslandıraraq sərbəst fərqləndirir.
Qüvvə haqqında ümumi bilikləri nümayiş edir.	Qüvvənin cismin hərəkət sürətini dəyişməsi arasında səbəb-nəticə əlaqələrini əsaslandırmaqda çətinlik çəkir.	Qüvvənin cismin hərəkət sürətini dəyişən səbəb olduğunu əsaslandırmaqda bəzi səhvlərə yol verir.	Qüvvənin cismin hərəkət sürətini dəyişən səbəb olduğunu sərbəst əsaslandırır.
Kütlə haqqında ümumi bilikləri nümayiş edir.	Cismin kütləsi ilə onun hərəkət sürəti arasında əlaqələri əsaslandırmaqda çətinlik çəkir.	Cismin kütləsi ilə onun hərəkət sürəti arasında əlaqələri əsaslandırmaqda bəzi səhvlərə yol verir.	Cismin kütləsi ilə onun hərəkət sürəti arasında əlaqələri sərbəst əsaslandırır.

13. CAZİBƏ QÜVVƏSİ

Standart: 1.1.1. *Cisim, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.*

Təlim nəticələri

- Cazibə qüvvəsinin mahiyyətini sadə şəkildə izah edir.
- Cisimlər arasındakı məsafənin cazibə qüvvəsinə təsirini sadə şəkildə izah edir.
- Cazibə qüvvəsinin cisimlərin kütləsindən asılılığını sadə şəkildə izah edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş	beyin həmləsi, karusel, konseptual cədvəl, təcrübənin aparılması	dərslik, dəftər, şəkillər, təcrübə üçün vasitələr

Dərsin gedişi: Bu dərs ötən dərsin davamı olduğu üçün, onların arasında əlaqə yaratmaq vacibdir. Bunun üçün biz əvvəlki dərslərdə keçdiyimizi yada sala bilərik.

Hərəkət nədir? Hərəkətlər bir-birindən necə fərqlənirlər? Cismin sürətinəndəyişməsi nədən asılıdır?

Sonra şagirdlərin diqqətini mövzunun əvvəlində təqdim olunan sxemə cəlb edirik. Onlardan sxemdə əks olanlar haqqında öz fikirlərini söyləmələrini xahiş edirik. Bu şagirdlərin ilk fikir və fərziyyələridir. Bu mərhələ şagirdləri düşünməyə, idraki fəallığa sövq etdiyindən həm də motivasiya adlandırılır. Bu prosesdə şagird öz fikrini «Zənnimcə», «Mənə belə gəlir ki», «Mən belə hesab edirəm ki» sözlərindən istifadə etməklə ifadə edir. Motivasiyanın uğurlu alınması üçün sizə bütün fikir və fərziyyələrə hörmətlə yanaşmağı, şagirdlərə yönəldici suallar verməyi, fərziyyələr irəli sürərkən onları həvəsləndirməyi tövsiyə edirik. Bundan sonra yeni mövzunun adını və tədqiqat sualını açıqlaya bilərsiniz. Tədqiqat sualı belə ola bilər:

Tədqiqat sualı: *Cisimlər bir-birinə necə təsir edir?*

Tədqiqat sualını dərstdə reallaşan standart və məqsədə uyğun özünüz də yaza bilərsiniz. Tədqiqat sualını ağ kağızda, yaxud lövhədə yaza bilərsiniz. Dərsin məqsədinə və tədqiqat sualına uyğun təlim forma və üsulları seçin. Tədqiqat sualına cavab verməyə kömək edəcək faktları tapmaq üçün sinifdə məqsədyönlü iş təşkil edin. Dərsin əsas mərhələsi – tədqiqatın aparılmasıdır. Bu zaman şagirdlər yeni bilik və bacarıqlar qazanır. Tədqiqatın aparılması karusel üsulu ilə aparıla bilər. Bunun üçün sinif 4 qrupa bölünür.

Müəllim qruplara müxtəlif sual yazılmış bir kağız verir. Qrupların mövzunun məlumatları ilə tanış olmaları üçün də vaxtı nəzərə alın. Qrup üzvləri sualı oxuyur və bir nəfər cavab yazır. Kağızlar saat əqrəbi istiqamətində müəllimin köməkliliyi ilə qruplara ötürülür. «Karusel» kimi kağızlar bütün digər qruplardan keçərək axırda öz qrupuna qaydır. Qruplar üçün vərəqləri hazırlayanda dərslikdə verilən şəkillər, sxem, sual və tapşırıqlardan yararlanın. Burada müxtəlif növlü sual və tapşırıqlar verməyə çalışın. Tapşırıq, həmçinin dərsin məqsədinə uyğun və qoyulan tədqiqat probleminin həllinə yönəlmiş olmalıdır. Məsələn:

1. Cazibə qüvvəsi necə yaranır?

2. Cisimlərin bir-birindən yaxın-uzaq məsafədə yerləşməsi onların arasındakı qüvvəyə necə təsir edir?

3. Cazibə qüvvəsini nə üçün ümumdünya cazibə qüvvəsi adlandırırlar?

4. Təbiətdə cazibə qüvvəsinə aid aid misallar göstərin.

5. Yerlə Ay arasındakı təsir qüvvəsini izah edin.

6. Yerlə Günəş arasındakı təsir qüvvəsini izah edin.

Müəllim bu kağızları yazı lövhəsinə yapışdırır və cavablar bütün siniflə müzakirə edilir.

Sonra ümumi müzakirə təşkil edilir. Bu mərhələdə siz köməkçi suallardan istifadə etməklə əldə olunmuş faktların məqsədyönlü müzakirəsini təşkil edin.

Onu da nəzərə alın ki, müzakirə prosesində müəllim öz fikirlərini şagirdlərə zorla qəbul etdirməməlidir.

Nəticəyə gəlmək üçün siz şagirdlərin köməyi ilə əldə olunan bilgiləri ümumiləşdirib, əldə edilmiş fikirləri tədqiqat sualı ilə (o bu suala cavab verirmi?) və şagirdlərin ilkin fərziyyələri ilə (bunların arasında düzgün olanları varmı?) müqayisəsini təşkil edin.

Yaradıcı tətbiqetmə biliyi möhkəmləndirir, onun praktiki əhəmiyyətini artırır. Bu məqsədlə şagirdlərə praktik tapşırıqlar verməyinizi tövsiyə edərdik. Bu məqsədlə şagirdlərə birgə siz mövzuda verilən təcrübə işini icra edə bilərsiniz. Şagirdlərə təcrübə zamanı hansı hadisələr baş verir və təcrübənin nəticələrini dəftərlərinə qeyd etmələrini tapşırıq.

Bundan başqa, şagirdlərə konseptual cədvəli sinifdə işləmələrini tapşıra bilərsiniz. Bu tapşırığı şagirdlər evdə tamamlaya bilərlər.

	əhəmiyyəti	təsir edən amillər	təsirin nəticəsi
Təbiətdə cazibə qüvvəsinin əhəmiyyəti nədir?			
Cazibə qüvvəsinə hansı amillər və necə təsir edir?			

Qiymətləndirmə meyarları: izahetmə, nümunəgöstərmə

I	II	III	IV
Cazibə qüvvəsi haqqında ümumi biliklər nümayiş etdirir.	Cazibə qüvvəsi haqqında ümumi bilikləri var, izah etməkdə çətinlik çəkir.	Cazibə qüvvəsini müəllimin köməyi ilə izah edir.	Cazibə qüvvəsini sərbəst izah edir.
Cisimlər arasındakı məsafənin cazibə qüvvəsinə təsiri haqqında təsəvvürü var	Cisimlər arasındakı məsafənin cazibə qüvvəsinə təsiri haqqında ümumi biliklər nümayiş etdirir	Cisimlər arasındakı məsafənin cazibə qüvvəsinə təsirini izah edir, misallar göstərməkdə çətinlik çəkir.	Cisimlər arasındakı məsafənin cazibə qüvvəsinə təsirini izah edir, misallar göstərir.
Cazibə qüvvəsinin cisimlərin kütləsindən asılı olduğunu bilir.	Cazibə qüvvəsinin cisimlərin kütləsindən asılılığı haqqında ümumi biliklər nümayiş etdirir.	Cazibə qüvvəsinin cisimlərin kütləsindən asılılığını izah edir, misallar göstərməkdə çətinlik çəkir.	Cazibə qüvvəsinin cisimlərin kütləsindən asılılığını nümunələr göstərməklə sərbəst izah edir.

14. ENERJİ

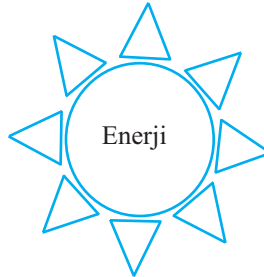
Standart: 1.1.1. *Cisim, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.*

Təlim nəticələri

- İş görən cisimlərin enerjiyə malik olduğunu izah edir.
- Mexaniki enerji, potensial və kinetik enerji anlayışlarını fərqləndirir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş, cütlərlə iş	söz assosiasiyası, İNSERT, Venn diaqramı, konseptual cədvəl	dərslik, şəkillər, cədvəl

Dərsin gedişi: Dərsi söz assosiasiyası üsulu ilə başlamaq olar. Bunun üçün lövhədə «enerji» sözünü yazıb şagirdlərdən bu sözlə bağlı təsəvvürlərinə nələri gətirdiklərini soruşa bilərsiniz.

Motivasiya mərhələsində mövzudakı şəkillərin köməyi ilə qısa müzakirə təşkil edə bilərsiniz. Şagirdlərin diqqətini şəkllə yönəldib, onlara suallarla müraciət edin: Bu illüstrasiyada nə əks olunub? Bu şəklın mənasını necə izah edə bilərsiniz? və s. Şagirdlərin fərziyyələri lövhədə qeyd olunur. Müzakirədən sonra mövzunun adı elan edilir və tədqiqat sualı açıqlanır. Mövzuya aid tədqiqat işini təşkil etmək üçün belə bir sual təklif etmək olar: *Hərəkət və enerji bir-biri ilə necə bağlıdır?*

Dərsin məqsədindən çıxış edərək tədqiqat sualını dəyişə də bilərsiniz.

Növbəti mərhələ tədqiqatın aparılmasıdır. Mövzuda verilən məlumat qismən də olsa, şagirdlərə tanış olduğu üçün siz İNSERT üsulundan istifadə edə bilərsiniz. Bu metod mətnin fəal fəaliyyətlə, yəni şagirdlərin mövzuya münasibət bildirərək oxuması deməkdir. Şagirdlər mövzuda verilən məlumatı oxuyur və qəbul edilmiş işarələrlə münasibət bildirirlər.

Bu tapşırıqı şagirdlər fərdi, cüt, yaxud qrup formasında apara bilərlər. Təlim formasını seçərkən mövcud şəraiti nəzərə alın (şagirdlərin sayı, vaxt məhdudiyyəti və s.). Şagirdlər mövzu ilə hissə-hissə tanış olur və aşağıdakı işarələr vasitəsilə verilən fikirlərə münasibət bildirirlər.

«√» – bu məlumat mənə tanışdır.

«?» – bu məsələyə dair əlavə məlumat almaq istərdim.

«+» – bu məlumat mənim üçün yenidir.

«-» – bu məlumat əvvəlki biliklərimi təsdiq etmir.

Tapşırıq yerinə yetirildikdən sonra şagirdlər cavablarını təqdim edirlər. Cavablar müzakirə edilir və ümumiləşdirilir. Sonra bu iş cütlərlə tamamlanır və nəticələr cədvəl formasında hər bir şagirdin dəftərində qeyd edilir.

«✓»	«?»	«+»	«-»

Növbəti addım yeni məlumatın müzakirəsidir. Bunun üçün köməkçi suallar vasitəsilə şagirdləri tədqiqat sualının cavabına yönəldin.

Yaradıcı tətbiqetmə mərhələsində şagirdlərə qazandıqları yeni bilik və bacarıqları sərbəst tətbiq etməyə şərait yaradın. Daha sonra mövzuya aid təqdim olunan sual və tapşırıqlardan istifadə edərək belə bir tapşırıq verə bilərsiniz: Potensial və kinetik enerjinin oxşar və fərqli cəhəti nədir?

Enerji

Ev tapşırığı: Dərslikdə mövzunun sonundakı 5-ci tapşırığı yerinə yetirin.

Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır. Qiymətləndirmə meyarları dərsin məqsədinə əsaslanır.

Qiymətləndirmə meyarları: fərqləndirmə, izahetmə

I	II	III	IV
İş görən cisimlərin enerjiyə malik olduğunu izah edir.	İş görən cisimlərin enerjiyə malik olduğunu izah etməkdə çətinlik çəkir.	İş görən cisimlərin enerjiyə malik olduğunu müəllimin köməyi ilə izah edir.	İş görən cisimlərin enerjiyə malik olduğunu sərbəst izah edir.
Mexaniki enerji potensial və kinetik enerji anlayışlarını fərqləndirir.	Mexaniki enerji potensial və kinetik enerji anlayışlarını fərqləndirməkdə çətinlik çəkir.	Mexaniki enerji potensial və kinetik enerji anlayışlarını müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	Mexaniki enerji potensial və kinetik enerji anlayışlarını sərbəst fərqləndirir.

15. ENERJİ NÖVLƏRİ

Standart: 1.1.1. *Cisim, maddə və təbiət hadisələrinin sadə təsnifatını verir.*

Təlim nəticələri

- Enerjinin formalarını fərqləndirir. Təbiətdə mövcud olan enerji formalarına aid nümunələr göstərir.
- Təbiətdə enerji çevrilmələrinin əhəmiyyətini izah edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş	beyin həmləsi, ziqzaq, esse, təcrübəaparma	dərslik, şəkillər, flipçart, marker

Dərsin gedişi: Dərsin motivasiya mərhələsində şagirdlərin diqqətini mövzunun girişində təqdim olunan şəklə cəlb edirik. Siz motivasiya üçün başqa şəkillər də təqdim edə bilərsiniz. Onlara suallarla müraciət edirik: Şəkildə nə təsvir edilib? Sizcə, bu hadisə necə baş verir?

Müzakirədən sonra mövzunun adı açıqlanır və tədqiqat sualı təqdim olunur.

Tədqiqat sualı lövhədə, yaxud ağ vərəqdə yazılır.

Tədqiqat sualı: *Təbiətdə enerjinin hansı növləri var?*

Növbəti mərhələ – tədqiqatın aparılmasıdır. Dərsin məqsədinə və tədqiqat sualına uyğun iş üsulları seçilir. Tədqiqatı aparmaq üçün «Ziqzaq» üsulundan istifadə edə bilərik. Bu üsul mətnin məzmununun qısa müddət ərzində şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsinə imkan yaradır.

Sınıfı sadə üsulla dörd qrupa bölürük (saymaqla). Hər qrup dörd nəfərdən ibarətdir.

Bu, bizim əsas qruplarımızdır. Qruplardakı şagirdlər yenidən nömrələnir. Hər qrupdakı eyni rəqəmli şagirdlərdən yeni 4 qrup (ekspert qrupu) yaradılır.

I ekspert qrupu – Kimyəvi enerji

II ekspert qrupu – İstilik enerjisi

III ekspert qrupu – İşıq

IV ekspert qrupu – Səs

• Öyrəniləcək mətn qrupların sayı qədər hissələrə bölünür (fənciklərə görə) və ekspert qruplarına verilir.

• Ekspert qrupları onlara verilən hissəni oxumalı, məzmununu qavramalı və öz əvvəlki qrupuna qayıdaraq öyrəndiyi hissəni onlara danışmalıdır.

Əsas qruplara iş vərəqi verilir və qruplar mövzu ilə bağlı suallara cavab yazmalıdırlar.

Şagirdlərə iş vərəqləri təqdim olunur. Şagirdlərə tapşırıqlar və suallar təqdim olunur.

1. Kimyəvi enerji nədir və həyatımızda rolu nədən ibarətdir?

2. İstilik enerjisinin əhəmiyyəti nədir?

3. Səs enerjisi necə mövcud olur?

4. Işıq enerjisi necə yaranır?

Şagirdlər təqdimat edirlər və məlumat mübadiləsi keçirilir. Suallar əsasında müzakirələr təşkil edilir.

– Canlıların həyatına enerji çevrilmələri necə təsir göstərir?

– Bu gün əldə etdiyimiz bilik və bacarıqlar bizə necə kömək edə bilər?

Müzakirədən sonra şagirdlər yeni öyrəndikləri məlumatları müəllimin köməyi ilə ümumiləşdirirlər və tədqiqat sualına cavab alınır.

Yaradıcı tətbiqetmə mərhələsində şagirdlərə mövzuda verilən şəkillər əsasında kiçik esse yazmağı tapşırıla bilərsiniz.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə belə bir cədvəl işləməyi tapşırıla bilərsiniz:

	Mexaniki enerji	Kimyəvi enerji	İstilik enerjisi	Elektrik enerjisi
Harada istifadə edilir				

Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır.

Qiymətləndirmə meyarları: *fərqləndirmə, təqdimetmə*

I	II	III	IV
Enerji formalarını fərqləndirir.	Enerji formalarını fərqləndirməyə çalışır.	Enerji formalarını müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	Enerji formalarını nümunələrlə fərqləndirir.
Enerji çevrilmələri ilə bağlı bəzi fikirlər söyləyir.	Təbiətdə enerji çevrilmələrinin əhəmiyyəti ilə bağlı fikirlər söyləyir, misallar təqdim edərkən səhvlərə yol verir.	Müəllimin köməyi ilə təbiətdə enerji çevrilmələrinin əhəmiyyətinə dair misallar təqdim edir.	Təbiətdə enerji çevrilmələrinin əhəmiyyətinə dair sərbəst misallar təqdim edir.

LAYIHƏ

İNSANIN TƏBİƏTƏ TƏSİRİ

16. TƏBİƏT NECƏ DƏYİŞİR?

Standart: 1.2.1. İnsanların həyatında ekoloji mühitin rolunu əsaslandırır.

Təlim nəticələri

- Təbiətdə ekoloji normalara uyğun davranışı izah edir.
- İnsan fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsirlərini nümunələrlə təqdim edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş	beyin həmləsi, konseptual cədvəl, hekayəqurma	dərslik, şəkillər, sxem

Bu mövzunun tədrisini siz 2 dərstdə reallaşdırı bilərsiniz. 1-ci dərsi təqdim olunan model əsasında keçər; 2-ci dərstdə isə insan fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsirlərinin nəticələrindən bəhs edən şeir, hekayə və bədii mətnlərin təqdimatını təşkil edə bilərsiniz. Bunlar ayrı-ayrı yazıçı və şairlərin kitablarda və mətbuatda dərc olunmuş yazıları (Məsələn, İlyas Əfəndiyevin «Yasəmən ağacı» hekayəsi, Mədinə Gülgünün «Quslara daş atmayın» şeiri və s.), yaxud şagirdlərin özlərinin bədii yaradıcılığının məhsulu ola bilər.

Dərsin gedişi: Dərsin əvvəlində şagirdlərin diqqətini mövzuda verilən şəkllə yönəldərək onlara suallarla müraciət edə bilərsiniz. Şəkildə nə təsvir olunub? Bu şəkillər nəyi

göstərir? Şagirdlər öz fikir və fərziyyələrini irəli sürür, müzakirə təşkil olunur. Bundan sonra tədqiqat sualı açıqlanır:

Tədqiqat sualı: *İnsanların fəaliyyəti təbiəti necə dəyişmişdir?*

Şagirdlər kiçik qruplarda tapşırıqlar ətrafında tədqiqat işini davam etdirə bilirlər.

1. Meşə sahələri azalmışdır. Bu, canlı varlıqların həyatına necə təsir edə bilər? – fikirlərinizi yazın.

2. Ozon qatı dağılır. Bu, təbiətdə hansı dəyişiklikləri yaradır?

3. Getdikcə daha çox torpaq sahəsi səhrələşir. Bu nə üçün baş verir? – Nümunələr göstərin.

3. İçməli su nə üçün azalır? Mülahizələrinizi bildirin.

4. İnsan fəaliyyətinin təbiətə təsiri haqqında cədvəli işləyin.

İnsan fəaliyyətinin təbiətə təsiri	
Müsbət təsir	Mənfi təsir

Şagirdlərin təqdimatından sonra məlumat mübadiləsi və müzakirə keçirilir.

Müzakirələrə əsasən şagirdlərlə nəticə çıxarılır və ümumiləşdirmə aparılır.

İnsan öz təsərrüfat fəaliyyəti ilə ətraf mühiti çirkləndirir. Şagirdlərə müstəqil şəkildə bilikləri tətbiq etmək imkanı yaradın və bunun üçün yenidən tapşırıq verin. Bu tapşırığı şagirdlər qrup, cütlər, yaxud fərdi şəkildə yerinə yetirə bilirlər.

Ev tapşırığı: Şagirdlərə mövzu ilə bağlı növbəti dərs üçün kiçikhəcmli hekayə qurmağı, yaxud hekayə, şeir tapmağı tapşırın.

Qiymətləndirmə meyarları: *izahetmə, təqdimetmə*

I	II	III	IV
Təbiətdə ekoloji normalar haqqında məlumatı var	Təbiətdə ekoloji normalara uyğun olmayan davranışı izah etməyə səy göstərir.	Təbiətdə ekoloji normalara uyğun olmayan davranışı müəllimin köməyi ilə izah edir.	Təbiətdə ekoloji normalara uyğun olmayan davranışı tam şəkildə izah edir.
İnsan fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsiri haqqında fikirlər söyləyir.	İnsan fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsiri haqqında fikirlər söyləyir, nümunələr təqdim etməyə çalışır.	İnsan fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsirlərinə dair nümunələri müəllimin köməyi ilə təqdim edir.	İnsan fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsirlərinə dair nümunələri sərbəst təqdim edir.

17. ƏTRAF MÜHİTİN MÜHAFİZƏSİ

Standart: 1.2.1. İnsanların həyatında ekoloji mühitin rolunu əsaslandırır.

Təlim nəticələri

- Təbiətdə ekoloji tarazlığın pozulmasının canlılara mənfi təsirlərini izah edir.
- İnsan fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsirlərinin aradan qaldırılmasının vacibliyinə dair nümunələr təqdim edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş	beyin həmləsi, konseptual cədvəl, hekayəqurma	dərslik, şəkillər, sxem

Dərsin gedişi: Dərsin motivasiya mərhələsində şagirdlərin diqqətini mövzunun girişində təqdim olunan şəkillərə cəlb edirik. Siz motivasiya üçün başqa şəkillər də təqdim edə bilərsiniz. Onlara suallarla müraciət edirik: Şəkillərdə nə təsvir edilib? Sizcə, bu hadisələr nə üçün baş verir?

Şagirdlər öz fikir və fərziyyələrini irəli sürür, müzakirə təşkil olunur. Bundan sonra tədqiqat sualı açıqlanır:

Tədqiqat sualı: Müasir dövrdə ekoloji tarazlığın saxlanması üçün hansı addımlar atmaq lazımdır?

Tədqiqat sualını dərstdə reallaşan standart və məqsədə uyğun özünüz də yaza bilərsiniz. Tədqiqat sualını ağ kağızda, yaxud lövhədə yaza bilərsiniz. Dərsin məqsədinə və tədqiqat sualına uyğun təlim forma və üsulları seçin. Tədqiqat sualına cavab verməyə kömək edəcək faktları tapmaq üçün sinifdə məqsədyönlü iş təşkil edin. Dərsin əsas mərhələsi – tədqiqatın aparılmasıdır. Bu zaman şagirdlər yeni bilik və bacarıqlar qazanır. Tədqiqatın aparılması karusel üsulu ilə aparıla bilər. Bunun üçün sinif 4 qrupa bölünür.

Müəllim qruplara müxtəlif sual yazılmış bir kağız verir. Qrupların mövzunun məlumatları ilə tanış olmaları üçün də vaxtı nəzərə alın. Qrup üzvləri sualı oxuyur və bir nəfər cavab yazır. Kağızlar saat əqrəbi istiqamətində müəllimin köməkliyi ilə qruplara ötürülür. «Karusel» kimi kağızlar bütün digər qruplardan keçərək axırda öz qrupuna qaydır. Qruplar üçün vərəqləri hazırlayanda dərslikdə verilən şəkillər, sxem, sual və tapşırıqlardan yararlanın. Burada müxtəlif növlü sual və tapşırıqlar verməyə çalışın. Tapşırıq, həmçinin dərsin məqsədinə uyğun və qoyulan tədqiqat probleminin həllinə yönəlmiş olmalıdır.

1. Ətraf mühitin çirklənməsinin bitkilərə mənfi təsirləri nədən ibarət olur? (Səh. 62-də verilən sxem əsasında.)

2. Təbiətin dəyişməsi insanlara necə təsir göstərir?

3. Yer kürəsində canlıların həyatını necə xilas etmək olar?

4. «Dünyanı yaxşıya doğru dəyişdirmək üçün hər insan özündən başlamalıdır» – bu ifadəni necə başa düşürsünüz? – Fikrinizi yazın. Canlıların həyatında insan fəaliyyətinin rolunu izah edin.

Yer üzərindəki canlı aləmin həyatı ekoloji mühitdən çox asılıdır. İqlimin dəyişməsi bəzi canlı növlərinin nəslinin kəsilməsinə səbəb olur.

Mövzuda verilən suala öz münasibətinizi bildirin: «İnsan necə edə bilər ki, onun fəaliyyəti təbiətə ziyan vurmasın?»

Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır.

Qiymətləndirmə meyarları: *izahetmə*

I	II	III	IV
Təbiətdə ekoloji normalar haqqında məlumatı var	Təbiətdə ekoloji normalara uyğun davranışı izah etməyə səy göstərir.	Təbiətdə ekoloji normalara uyğun davranışı müəllimin köməyi ilə izah edir.	Təbiətdə ekoloji normalara uyğun davranışı tam şəkildə izah edir.
İnsan fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsirlərinin aradan qaldırılmasının vacibliyinə dair fikir söyləyir.	İnsan fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsirlərinin aradan qaldırılmasının vacibliyinə dair ümumi məlumatı təqdim edir, izah etməyə çalışır.	İnsan fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsirlərinin aradan qaldırılmasının vacibliyinə dair biliklərini müəllimin köməyi ilə izah edir.	İnsan fəaliyyətinin təbiətə mənfi təsirlərinin aradan qaldırılmasının vacibliyinə dair fikirlərini müstəqil şəkildə izah edir.

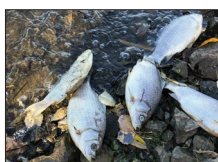
18. İQTİSADI RESURLAR

Standart: 2.3.1. *İqtisadi resursları və iqtisadi vasitələri fərqləndirir.*

Təlim nəticələri

- İqtisadi resursları fərqləndirir.
- İstehsal prosesində iqtisadi resursların əhəmiyyətini izah edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş	beyin həmləsi, Venn diaqramı, konseptual cədvəl	dərslik, şəkillər, slaydlar

- ərzaq məhsulları
- sənaye məhsulları
- kapital

?

Dərsin gedişi: Dərsin əvvəlində şagirdlərin diqqətini mövzunun giriş hissəsindəki şəkillərə cəlb edirik. Şagirdlər şəkillərdə təsvir olmaları izah edir.

Sonra lövhədə (elektron slayd da ola bilər) çəkilmiş sxem təqdim olunur:

Şagirdlərə sualla müraciət edilir. Sualların yerində hansı sözlər olmalıdır?

- Bu anlayışları nə birləşdirir?

İqtisadi resursların və iqtisadi vasitələrin xüsusiyyətləri müzakirə edilir.

Müzakirədən sonra tədqiqat sualı açıqlanır: *iqtisadi resurslar insana nə üçün lazımdır?*

Tədqiqat işi qrup halında aparıla bilər. Sınıf iki böyük qrupa bölünür:

I qrup – maddi resurslar;

II qrup – insan resursları.

I qrup şagirdlər dərslik və digər mənbələrdən (internet resurslarından) istifadə edərək iqtisadi resursların növləri haqqında məlumatları araşdırır və kiçik qruplarda tədqiqat işini aşağıdakı kimi davam etdirirlər.

1. İqtisadi resurslara aid ümumi sxem qurmaq və həmin sxem üzrə çörəyin hazırlanması prosesini izah etmək.

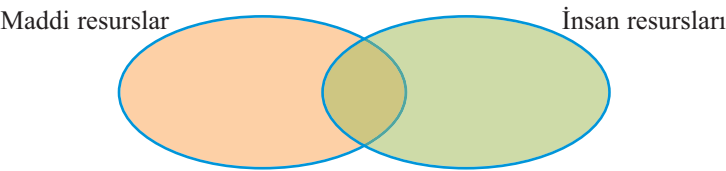
2. Təqdim olunmuş iqtisadi resursları cədvəlin uyğun hissəsində yapışdırmaq, qeyd etmək və seçimlərini əsaslandırmaq.

Şagirdlər təqdimatlar edirlər, sonra məlumat mübadiləsi keçirilir. Daha sonra yeni biliklərin kəşfi yolunda son addım atılır: konkret nəticəyə gəlinir və ümumiləşdirmə aparılır. Bunun üçün müəllim yenidən ümumiləşdirici suallar verir və tədqiqat sualına cavab alınır.

- İqtisadi resurslar haqqında nə öyrəndik?
- İqtisadi resursların hansı növləri var?
- Hər hansı bir məhsulun istehsalında insanın rolu nədir? Nümunələr təqdim edin.
- İqtisadi vasitələr haqqında nə öyrəndik?
- Maddi resurslar insan resurslarından necə fərqlənir?
- İstehsal prosesində iqtisadi resursların əhəmiyyəti nədir?

Yaradıcı təbiiqetmə mərhələsində şagirdlərə tətbiqi xarakterli tapşırıqlar verilməlidir ki, onlar qazanılmış bilik və bacarıqlarını təcrübədə tətbiq etsinlər. Tapşırıqlar verildikən dərslərin məqsədləri bir daha nəzərdən keçirilməlidir.

İqtisadi resurslarla bağlı anlayışlar Venn diaqramında müqayisə edilə bilər.

Ev tapşırığı: Hər hansı bir məhsulun istehsalında istifadə edilən iqtisadi resurslar haqqında məlumat toplamaq. İstehsal prosesinin ardıcılığını göstərən şəkillər çəkmək və ya yapışdırmaq, yaxud tapşırığı sxemlə ifadə etmək olar.

İstehsal sahəsi	İstifadə olunan iqtisadi resurslar	İstifadə olunan iqtisadi vasitələr

Qiymətləndirmə meyarları: *fərqləndirmə, izahetmə*

I	II	III	IV
İqtisadi resurslar haqqında bilikləri var.	İqtisadi resurslar haqqında bilikləri var, onları fərqləndirməyə çalışır.	İqtisadi resursları müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	İqtisadi resursları nümunələrlə fərqləndirir.
İstehsal prosesində iqtisadi resursların əhəmiyyəti haqqında anlayışı var.	İstehsal prosesində iqtisadi resursların əhəmiyyəti haqqında anlayışı var, onların vacibliyini izah etməyə çalışır.	İstehsal prosesində iqtisadi resursların əhəmiyyətini ümumi şəkildə izah edir.	İstehsal prosesində iqtisadi resursların əhəmiyyətini nümunələrlə əsaslandıraraq izah edir.

19. İQTİSADI VASİTƏLƏR

Standart: 2.3.1. *İqtisadi resursları və iqtisadi vasitələri fərqləndirir.*

Təlim nəticələri

- İqtisadi vasitələri fərqləndirir.
- İstehsal prosesində iqtisadi vasitələrin əhəmiyyətini izah edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş	beyin həmləsi, Venn diaqramı, konseptual cədvəl	dərslik, şəkillər, slaydlar

Dərsin gedişi: Dərsin əvvəlində şagirdlərin diqqətini mövzunun giriş hissəsindəki şəkillərə cəlb edirik. Şagirdlər şəkillərdə təsvir olunanları izah edir.

Sonra lövhədə (elektron slayd da ola bilər) çəkilmiş sxem təqdim olunur:

- binalar
- rabitə
- enerji

?

Şagirdlərə sualla müraciət edilir. Sualların yerində hansı sözlər olmalıdır?

- Bu anlayışları nə birləşdirir?

İqtisadi resursların və iqtisadi vasitələrin xüsusiyyətləri müzakirə edilir.

Müzakirədən sonra tədqiqat sualı açıqlanır: iqtisadi resurslar və vasitələr insana nə üçün lazımdır?

Tədqiqat işi qrup halında aparıla bilər. Sınıf qruplara bölünür:

I qrup – Yollar;

II qrup – Binalar

III qrup – Rabitə

IV qrup – Cihaz və avadanlıqlar

Sonra tədqiqat işi iki böyük qrupda davam etdirilir: Qrupların biri bütün iqtisadi vasitələrin istehsal prosesində əlaqəli şəkildə gərəkli olduğunu əsaslandırır.

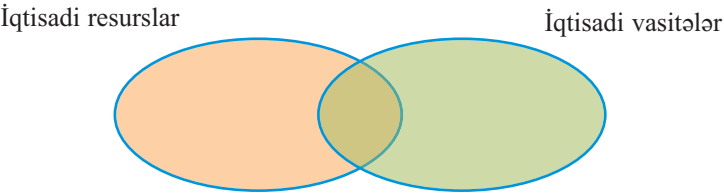
İkinci qrup jurnallardan müxtəlif iqtisadi vasitələri əks etdirən şəkillər kəsərək «İqtisadi vasitələr» adlı kollaj yaradır.

Şagirdlər təqdimatlar edirlər, sonra məlumat mübadiləsi keçirilir. Daha sonra yeni biliklərin kəşfi yolunda son addım atılır: konkret nəticəyə gəlinir və ümumiləşdirmə aparılır. Bunun üçün müəllim yenidən ümumiləşdirici suallar verir və tədqiqat sualına cavab alınır.

- İqtisadi vasitələr haqqında nə öyrəndik?
- İqtisadi vasitələr iqtisadi resurslardan nə ilə fərqlənir?
- İstehsal prosesində iqtisadi vasitələrin əhəmiyyəti nədir?

Yaradıcı tətbiqetmə mərhələsində şagirdlərə tətbiqi xarakterli tapşırıqlar verilməlidir ki, onlar qazanılmış bilik və bacarıqlarını təcrübədə tətbiq etsinlər. Tapşırıqlar verilərkən dərsin məqsədləri bir daha nəzərdən keçirilməlidir.

İqtisadi resurslar və iqtisadi vasitələrlə bağlı anlayışlar Venn diaqramında müqayisə edilə bilər.

Ev tapşırığı: Hər hansı bir məhsulun istehsalında istifadə edilən iqtisadi resurslar və iqtisadi vasitələr haqqında məlumat toplamaq. İstehsal prosesinin ardıcılığını göstərən şəkillər çəkmək və ya yapışdırmaq, yaxud tapşırığı sxemlə ifadə etmək olar.

İstehsal sahəsi	İstifadə olunan iqtisadi resurslar	İstifadə olunan iqtisadi vasitələr

Qiymətləndirmə meyarları: *fərqləndirmə, izahetmə*

I	II	III	IV
İqtisadi vasitələr haqqında bilikləri var.	İqtisadi vasitələr haqqında bilikləri var, onları fərqləndirməyə çalışır.	İqtisadi iqtisadi vasitələri müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	İqtisadi iqtisadi vasitələri nümunələrlə fərqləndirir.
İstehsal prosesində iqtisadi vasitələrin əhəmiyyəti haqqında anlayışı var.	İstehsal prosesində iqtisadi vasitələrin əhəmiyyəti haqqında anlayışı var, onların vacibliyini izah etməyə çalışır.	İstehsal prosesində iqtisadi vasitələrin əhəmiyyətini ümumi şəkildə izah edir.	İstehsal prosesində iqtisadi vasitələrin əhəmiyyətini nümunələrlə əsaslandıraraq izah edir.

LAYIHƏ

SAĞLAM VƏ TƏHLÜKƏSİZ HƏYAT

20. FİZİKİ SAĞLAMLIQ VƏ ONUN QORUNMASI

Standart: 4.1.1. *Sağlamlığın mənəvi, fiziki və emosional aspektlərini fərqləndirir.*

Təlim nəticələri

- «Sağlam həyat tərzini» anlayışını izah edir.
- İnsan sağlamlığının qorunmasında dövlətin rolunu dəyərləndirir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş	beyin həmləsi, şəxələndirmə, anlayışın çıxarılması, testvermə	dərslik, şəkillər, marker, iş vərəqləri

Dərsin gedişi: Dərsi anlayışların çıxarılması üsulu ilə başlamaq olar. Şagirdlərə əg vərəqdə, yaxud lövhədə sxem təqdim edilir:

Verilmiş xüsusiyyətlər ətrafında müzakirə keçirilir və anlayış müəyyən edilir. Fiziki sağlamlığın xüsusiyyətləri araşdırılır.

Şagirdlər mövzu haqqında fikir və fərziyyələrini irəli sürürlər. Bundan sonra tədqiqat sualı açılır:

Tədqiqat sualı: *İnsanın fiziki sağlamlığına hansı amillər təsir edir?*

Tədqiqat aparmaq üçün sinfi qruplara bölüb onlara iş vərəqləri təqdim edə bilərsiniz. Öncə mövzunun mətnindəki fənciklən köməyi ilə məni hissələrə ayırın. Sonra hər qrupa ayrılan hissə ilə tanış olmaq üçün vaxt verin. Bundan sonra qruplar iş vərəqlərindəki sual və tapşırıqları yerinə yetirsinlər.

1. Sağlam həyat tərzini ilə bağlı hekayə qurun və hekayəyə uyğun şəkillər çəkin.
2. Dövlət başçısı olsaydınız, insanların sağlamlığını qorumaq və möhkəmləndirmək üçün hansı fəaliyyətləri həyata keçirərdiniz?
3. Sağlam həyat tərzini üzrə müsahibə qurun. Müsahibəni aparmaq üçün aşağıdakı plan tərtib edilə bilər:

- Sağlam həyat tərzilə bağlı müsahibəni harada və kiminlə aparacağınızı müəyyənəndir.
- Müsahibə üçün suallar tərtib edin.
- Rolları müəyyənəndir və öz aranızda paylaşdırın.
- Müsahibənin ssenarisini qurun.
- Müsahibəni sınıf təqdim edin.

Şagirdlər təqdimat edirlər və məlumat mübadiləsi keçirilir. Məlumat dinlənilir və əlavələr qeyd olunur. Növbəti addım yeni məlumatın müzakirəsidir. Suallar əsasında müzakirələr təşkil edilir.

- Fiziki sağlamlıq haqqında nə öyrəndik?
- Fiziki sağlamlığı necə qorumaq və inkişaf etdirmək olar?
- İnsanların sağlamlığının qorunmasında dövlətin nə kimi rolu var?

Müzakirələrə əsasən şagirdlərlə birgə nəticə çıxarılır və ümumiləşdirmə aparılır.

İnsan inkişafının göstəriciləri arasında sağlamlıq birinci yerdə durur. Fiziki sağlamlıq sağlamlığın bir tərəfidir. Fiziki sağlamlıq orqanizmin təbii halıdır. İnsan fiziki cəhətdən sağlam olsa, onun orqanizmində bütün orqanlar düzgün işləyər və inkişaf edər. Dövlətdən başqa insan özü öz sağlamlığını qorumaqdadır. Bunun üçün də o, sağlam həyat tərzilə keçirməlidir.

Yaradıcı təbiiqetmə mərhələsində şagirdlərin biliklərini yoxlamaq üçün onlara testlər, yaxud tapmaca formasında suallar (bu mövzu ilə bağlı) təklif edə bilərsiniz. Həmçinin şəxsləndirmə üsulundan istifadə edərək «İnsan sağlamlığına təsir edən amillər»i qeyd etməyi də tapşırmaq olar.

Bu tapşırığı şagirdlər evdə də davam etdirə bilərlər.

Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır.

Qiymətləndirmə meyarları: *izahetmə, dəyərləndirmə*

I	II	III	IV
«Sağlam həyat tərzilə» haqqında ümumi bilikləri var.	«Sağlam həyat tərzilə» haqqında ümumi bilikləri var, izah etməyə çalışır.	«Sağlam həyat tərzilə» anlayışını qismən izah edir.	«Sağlam həyat tərzilə» anlayışını tam şəkildə nümunələrlə izah edir.
İnsan sağlamlığının qorunmasında dövlətin rolu haqqında fikir söyləyir.	İnsan sağlamlığının qorunmasında dövlətin rolunu dəyərləndirməyə səy göstərir.	İnsan sağlamlığının qorunmasında dövlətin rolunu qismən dəyərləndirir.	İnsan sağlamlığının qorunmasında dövlətin rolunu əsaslandıraraq dəyərləndirir.

21. OVQATIMIZ VƏ SAĞLAMLIĞIMIZ

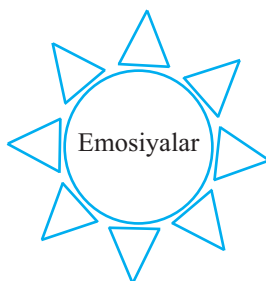
Standart: 4.1.1. *Sağlamlığın mənəvi, fiziki və emosional aspektlərini fərqləndirir.*

Təlim nəticələri

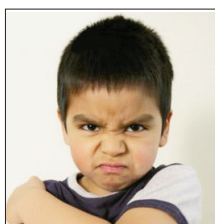
- Emosional sağlamlığın xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir.
- Emosiyaların insan sağlamlığına təsirini izah edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş, cütlərlə iş	beyin həmləsi, fasiləli oxu, esse, şəxələndirmə	dərslik, şəkillər, flipçart, marker

Dərsin gedişi: Dərsi beyin həmləsi ilə başlaya bilərsiniz. Şagirdlərin diqqətini mövzunun adına cəlb edərək, onlardan bu sözün mənasını açıqlamağı xahiş edin. Şagirdlərin bütün fikir və fərziyyələri alınır və qeyd olunur.

Siz müzakirəni aşağıda təqdim olunan şəkillər, yaxud dərslikdə verilmiş smayliklər ətrafında da təşkil edə bilərsiniz.

Sonra lövhədə tədqiqat sualını yazıb onu şagirdlərə açıqlayın. Sual belə ola bilər:

Emosional sağlamlığa hansı amillər təsir edir?

Tədqiqatı «fasiləli oxu» üsulundan istifadə etməklə aparın. Sınıf 4 qrupa bölünür. Sonra isə mətn üzərində iş başlayır.

Mətn 2 hissəyə bölünür və addım-addım oxunur. Şagirdlərin tədqiqat işini təşkil etmək üçün lövhədə ağ kağızda suallar yazılır. Övvəl mətnin birinci hissəsi oxunur və hər qrupa suallar paylanır.

1. Müsbət emosiyaları sadalayın.
2. Mənfi emosiyaları sadalayın.
3. Hansı amillər emosiyalara təsir edir?
4. Emosiyalar fiziki sağlamlığa necə təsir göstərir?

Qruplar suallara cavabı yazırlar.

Mətnin ikinci hissəsi oxunur.

Suallar yenidən lövhədə və vərəqlərdə yazılır.

1. Emosional sağlamlıq nə deməkdir?
2. Emosional sağlamlığa necə nail ola bilərik?
3. Mənfi emosiyalardan hansı yollarla azad olmaq olar?

Qruplar öyrəndiklərini təqdim edirlər.

Lövhədə əvvəlcədən vatman kağızında yazılmış suallara cavablar səsləndirilir.

Sonra ümumiləşdirici müzakirəni keçirin. Bunun üçün müəllim yenidən ümumiləşdirici suallar verir.

Müzakirədən sonra şagirdlər tədqiqat sualına cavabı söyləyirlər.

Yaradıcı təbiiqetmə mərhələsində tapşırıqlar dərslərin məqsədlərinə görə müəyyən edilir.

Şagirdlər mövzudakı şəkil və məlumatlardan istifadə edərək emosional sağlamlıq haqqında plakat tərtib edə bilərlər.

Ev tapşırığı kimi mövzunun sonunda verilən tapşırıqlardan birini verə bilərsiniz. Məsələn, «Təsviri incəsənət əsərlərinin mənə yaratdığı təəssürat» mövzusunda esse yazmağı tapşıra bilərsiniz.

Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır.

Qiymətləndirmə meyarları: *müəyyənətmə, izahətmə*

I	II	III	IV
Emosional sağlamlıq haqqında ümumi biliklər nümayiş etdirir.	Emosional sağlamlıq haqqında ümumi biliklər nümayiş etdirir, onların xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə çalışır.	Emosional sağlamlığın özünəməxsus xüsusiyyətlərini qismən müəyyənləşdirir.	Emosional sağlamlığın özünəməxsus xüsusiyyətlərini tam şəkildə müəyyənləşdirir.
Emosiyaların insan sağlamlığına təsirini izah edir.	Emosiyaların insan sağlamlığına təsirini izah etməyə cəhd edir.	Emosiyaların insan sağlamlığına təsirini müəllimin köməyi ilə izah edir.	Emosiyaların insan sağlamlığına təsirini sərbəst izah edir.

22. PIYADA VƏ SƏRNIŞIN MƏDƏNİYYƏTİ

Standart: 4.2.1. *Məişətdə və ictimai yerlərdə yarana biləcək təhlükəli və xoşagəlməz halları izah edir.*

4.2.2. *Yol nişanları və yol hərəkəti qaydalarının əhəmiyyətini izah edir.*

Təlim nəticələri

- Yolda yarana biləcək təhlükəli və xoşagəlməz halları izah edir.
- Yol hərəkəti qaydalarının mədəniyyət göstəricilərindən biri olmasını izah edir.
- Yol hərəkəti qaydalarına əməl edilməsində dövlətin rolunu qiymətləndirir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş	beyin həmləsi, rollu oyun, məqaləyazma	dərslik, şəkillər, nişanlar, videoçarx

Dərsin gedişi: Şagirdlərə yol hərəkəti qaydaları haqqında videoçarx, yaxud şəkillər nümayiş etdirər bilərsiniz.

Yollarda avtomobillərin sayı gündən-günə çoxalır. Bu situasiyada yollarda qayda pozuntusunun ola biləcəyi haqda fikirlər irəli sürülə bilər.

Daha sonra mövzunun tədqiqat sualı açıqlanır.

Tədqiqat sualı: *Yol hərəkəti qaydalarına nə üçün əməl etməliyik?*

Bu sual ətrafında tədqiqat işi aparılmalı, şagirdləri tədqiqata cəlb etməklə onlara müəyyən tapşırıqlar verilməlidir. Tədqiqat sualı qoyulduqdan sonra şagirdləri qruplara bölmək lazımdır. Bölgü apararkən daha çevik və maraqlı vasitələrdən istifadə olunması şagirdlərin marağına səbəb olar. Eyni zamanda vaxta qənaət etmiş olarsınız. Sınıf qruplarına böləndən sonra onlara tapşırıq və suallar təqdim edin. Bu dərsdə rollu oyun üsulundan istifadə etmək olar.

Nəzərə alın ki, rollar üzrə oyun hər hansı bir problemə müxtəlif nöqteyi-nəzərdən yanaşmağı tələb edir. Bu üsul öyrənənlərə hadisələrin iştirakçısı olmaq və mövcud vəziyyətə başqalarının gözü ilə baxmaq imkanı verir. Müəllim rollu oyundan istifadə edərkən əldə etmək istədiyi məqsədi, oyunun mövzusunu, ssenarisini və oyunda iştirak edəcək obrazları əvvəlcədən müəyyənləşdirir və ifa olunacaq rolların mətni yazılmış kartlar hazırlayır. Rollar bölüşdürüldükdən sonra şagirdlərdən kimin aparıcı, kimin müşahidəçi olacağı planlaşdırılır.

Hazırlaşmaq üçün şagirdlərə vaxt vermək lazımdır.

Oyun nümayiş etdirildikdən sonra müəllim qoyulmuş problemə bağlı müzakirə təşkil edir.

1. (Təchizat: kartondan işıqfor, təbaşir, fit)

Rollu oyun vasitəsilə piyada tərəfindən hər hansı bir yol qaydasının pozulmasını nümayiş etdirin. Vəziyyət nə ilə nəticələnə bilər? – təqdim edin.

2. Rollu oyun vasitəsilə sərnişin tərəfindən hər hansı bir yol qaydasının pozulmasını nümayiş etdirin. Vəziyyət nə ilə nəticələnə bilər? – təqdim edin.

3. Rollu oyun vasitəsilə sürücü tərəfindən hər hansı bir yol qaydasının pozulmasını nümayiş etdirin. Vəziyyət nə ilə nəticələnə bilər? – təqdim edin.

Şagirdlər təqdimat edirlər, sonra məlumat mübadiləsi keçirilir. Suallar əsasında müzakirələr təşkil edilir.

- Yol hərəkəti qaydaları haqqında nə öyrəndik?
- Nə üçün yol hərəkəti qaydalarına əməl etmək vacibdir?
- Yol hərəkəti qaydalarına əməl edilməsi nəyin göstəricisidir?

Müzakirələrə əsasən şagirdlərlə birgə nəticə çıxarılır və ümumiləşdirmə aparılır.

Yol hərəkəti qaydalarına əməl etmək cəmiyyətdə mədəni davranış normalarından biridir. Yol hərəkəti qaydalarına əməl etmək hər kəsdən çox piyadaların özləri üçün vacibdir. Həyatı və sağlamlığı üçün məsuliyyət daşıyan hər bir insan bunu başa düşməli və qaydalara əməl etməlidir.

Müzakirədən sonra şagirdlər yeni öyrəndikləri məlumatları müəllimin köməyi ilə ümumiləşdirirlər və tədqiqat sualına cavab alınır.

Bilikləri möhkəmləndirmək məqsədilə şagirdlərə məqalə yazmağı tapşırıq.

Yol hərəkəti qaydalarına əməl edilməsi ilə bağlı şagirdlər üçün tövsiyələr yazın.

Ev tapşırığı: *Yol hərəkəti qaydalarının pozulması hallarını azaltmaq üçün təkliflər yazın.*

Qiymətləndirmə meyarları: *izahetmə, əlaqələndirmə, qiymətləndirmə*

I	II	III	IV
Yolda yarana biləcək təhlükəli və xoşagəlməz hallar haqqında məlumatlıdır.	Yolda yarana biləcək təhlükəli və xoşagəlməz hallar haqqında məlumatlıdır, izah etməyə çalışır.	Yolda yarana biləcək təhlükəli və xoşagəlməz halları köməkçi suallar əsasında izah edir.	Yolda yarana biləcək təhlükəli və xoşagəlməz halları misallar əsasında sərbəst izah edir.
Yol hərəkəti qaydalarının pozulmasının mədəniyyət göstəricilərindən biri olması haqqında məlumatlıdır.	Yol hərəkəti qaydalarının pozulmasının mədəniyyət göstəricilərindən biri olmasını izah etməyə çalışır.	Yol hərəkəti qaydalarının pozulmasının mədəniyyət göstəricilərindən biri olmasını izah edir.	Yol hərəkəti qaydalarının pozulmasının mədəniyyət göstəricilərindən biri olmasını sərbəst izah edir.
Yol hərəkəti qaydalarına əməl edilməsində dövlətin rolu haqqında fikir söyləyir.	Yol hərəkəti qaydalarına əməl edilməsində dövlətin rolu haqqında fikir söyləyir, qiymətləndirməyə çalışır.	Yol hərəkəti qaydalarına əməl edilməsində dövlətin rolunu müəllimin köməyi ilə qiymətləndirir.	Yol hərəkəti qaydalarına əməl edilməsində dövlətin rolunu müstəqil şəkildə qiymətləndirir.

23. EHTİYATLI OLAQ

Standart: 4.2.1. *Məişətdə və ictimai yerlərdə yarana biləcək təhlükəli və xoşagəlməz halları izah edir.*

Təlim nəticələri

- Məişətdə təhlükəli və xoşagəlməz halların səbəbini izah edir.
- Məişət cihaz və avadanlıqlarından istifadə qaydalarını müəyyən edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş, cütlərlə iş	beyin həmləsi, İNSERT, müzakirə	dərslik, şəkillər, elektron slayd

Dərsin gedişi: Dərsin əvvəlində mövzuda verilən şəkildən, yaxud elektron slaydlardan istifadə edərək beyin həmləsi üsulu ilə şagirdlərlə fikir mübadiləsini aparın.

Sual verə bilərsiniz: «Şəkildə nələr təsvir edilib? Bu təsviri necə başa düşürsünüz? Onları birləşdirən amil hansıdır?»

Müzakirədən sonra mövzunun adı açıqlanır. Müzakirədən sonra şagirdlərin diqqətini tədqiqat sualına yönəldirik. Tədqiqat sualı kağız, yaxud lövhədə yazılır.

Məişət avadanlığından istifadə zamanı hansı qaydalara əməl etmək lazımdır?

Növbəti mərhələ tədqiqatın aparılmasıdır. Mövzuda verilən məlumat digər fənlərdən şagirdlərə tanış olduğu üçün siz İNSERT cədvəli üsulundan istifadə edə bilərsiniz. Bu metod mətnin fəal fəaliyyətlə, yəni şagirdlərin münasibətini bildirərək oxunmasıdır. Şagirdlər mövzuda verilən məlumatı oxuyur və qəbul edilmiş işarələrlə münasibətini bildirir.

Bu tapşırığı şagirdlər fərdi, cüt, yaxud qrup formasında apara bilərlər. Təlim formasını seçərək mövcud şəraiti nəzərə alın (şagirdlərin sayı, vaxt məhdudiyyəti və s.). Şagirdlər hissə-hissə mövzu ilə tanış olur və aşağıda verilən işarələr vasitəsilə verilən fikirlərə öz münasibətlərini bildirirlər.

«√» – bu məlumat mənə tanışdır.

«?» – bu məsələyə dair əlavə məlumat almaq istədim.

«+» – bu məlumat mənim üçün yenidi.

«-» – bu məlumat əvvəlki bildiyimi rədd edir.

Nəticədə belə bir cədvəl tərtib olunur.

«√»	«?»	«+»	«-»

Şagirdlər təqdimat edirlər və məlumat mübadiləsi keçirilir. Suallar əsasında müzakirələr təşkil edilir:

- Məişət qəzalarının səbəbi nədir?
- Təhlükəsiz mühitin yaradılmasında bizim nə kimi rolumuz ola bilər?
- Məişətdə təhlükəli və xoşagəlməz halların baş verməməsi üçün biz nə edə bilərik?

Müzakirələrə əsasən şagirdlərlə nəticələr çıxarılır və ümumiləşdirmə aparılır.

Məişətdə təhlükəli halların baş verməməsi üçün elektrik əşyalarından, qaz piletələrindən düzgün istifadə etmək, təhlükəsizlik qaydalarına əməl etmək vacibdir.

Kiçik səhlənkarlıq bəzən qarşısıalınmaz qəzalara səbəb ola bilər. Hər kəs həm özünün, həm də ətrafdakıların təhlükəsizliyinə görə məsuliyyət daşıyır.

Müzakirədən sonra tədqiqat sualına cavab tapılır.

Bilikləri tətbiq etmək və bacarıqları inkişaf etdirmək üçün şagirdlərə tətbiqi tapşırıqlar verin.

Hər şəkə müvafiq olaraq bir qaydanı yazın.

Ev tapşırığı: Məişət cihazlarından istifadə zamanı təhlükəli və xoşagəlməz halların qarşısını almaq üçün ümumi tövsiyələrinizi yazın. Siz başqa bir tapşırıq da verə bilərsiniz.

Son bir ildə baş vermiş, insan tələfatı ilə nəticələnən məişət qəzaları və onların yaranma səbəbləri barədə məlumat toplayın.

Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır.

Qiymətləndirmə meyarları: *izahetmə, müəyyənətmə*

I	II	III	IV
Məişətdə təhlükəli və xoşagəlməz hallar haqqında bilikləri nümayiş etdirir.	Məişətdə təhlükəli və xoşagəlməz hallar haqqında bilikləri nümayiş etdirir, izah etməyə çalışır.	Məişətdə təhlükəli və xoşagəlməz halların səbəbini müəllimin köməyi ilə izah edir.	Məişətdə təhlükəli və xoşagəlməz halların səbəbini əsaslandıraraq izah edir.
Məişət cihaz və avadanlıqlarından istifadə qaydaları haqqında bilikləri nümayiş etdirir.	Məişət cihaz və avadanlıqlarından istifadə qaydalarını müəyyən etməyə çalışır.	Məişət cihaz və avadanlıqlarından istifadə qaydalarını müəllimin köməyi ilə müəyyən edir.	Məişət cihaz və avadanlıqlarından istifadə qaydalarını müstəqil şəkildə müəyyən edir.

24. ÖZÜMÜZÜ QORUYAQ

Standart: 4.3.1. Fövqəladə hadisələr zamanı yarana biləcək təhlükəni qiymətləndirir.

Təlim nəticələri

- Zəlzələ, sel, dolu, daşqın, torpaq sürüşməsi kimi təbii fəlakətləri fərqləndirir.
- Təbii fəvqəladə hadisəyə uyğun xilasolma və xilasetmə qaydalarını şərh edir.

Təlim forması	Təlim üsulları	Resurslar
kollektiv iş, qruplarla iş, fərdi iş	beyin həmləsi, konseptual cədvəl, müzakirə	dərslik, şəkillər, plakatlar, slaydlar

Dərsin gedişi: Şagirdlərdə idraki fəallıq yaratmaq və yeni mövzuya qədəm qoymaq üçün mövzunun əvvəlində verilmiş şəkillər yaxud əvvəlcədən hazırlanmış elektron slaydları nümayiş edərək, şagirdlərdən onlara münasibət bildirməyi xahiş edirik. Şəkillərdə hansı hadisələr əks olunub? Bu hadisələri necə adlandırırlar?

Müzakirədən sonra tədqiqat sualı açıqlanır:
Fövqəladə hadisələr zamanı hansı qaydalara riayət etmək lazımdır?
Tədqiqatı qrup şəklində aparırıq. Sınıfı bir neçə qrupa bölürük:

Sərt şaxta

Güclü istilər

Zəlzələ

İldırım çaxması

Hər qrup öz adına uyğun olaraq mətnin hissəsini oxuyur və təbii fəvqəladə hadisəyə uyğun xilasolma və xilasetmə qaydalarını qeyd edir.

Təbii fəvqəladə hadisə	Nə etmək lazımdır?	Nə etmək lazım deyil?

Şagirdlər təqdimat edirlər və məlumat mübadiləsi keçirilir. Suallar əsasında müzakirələr təşkil edilir.

- Təbii fəvqəladə hadisələr zamanı hansı təhlükələr yarana bilər?
- Biz özümüzü bu təhlükələrdən necə qoruya bilərik?

Müzakirələrə əsasən şagirdlərlə nəticələr çıxarılır və ümumiləşdirmə aparılır.

Müəllim şagirdlərlə birlikdə tədqiqat sualına və fərziyyələrə qaydır.

Yaradıcı tətbiqetmədə şagirdlər tərəfindən qazandıqları bilik və bacarıqlarını nümayiş etmək üçün imkan yaradın. Əsas şərt yaradıcı və tətbiqi xarakterli tapşırıqları seçməkdir. Eyni zamanda onlar seçdiyiniz məqsədlərə xidmət etməlidirlər.

Təhlükələr/Təbii fəvqəladə hadisə	Güclü istilər	Sərt şaxtalar	Zəlzələ	İldırım
1. Günvurma				
2. Evin yanması				
3. Sürüşüb yıxılma				
4. Dərinin yanması				
5. Yanıq				
6. Ölüm				
7. Binaların dağılması				
8. Əl-qolun sınması				
9. İstivurma				
10. Elektrik vurması				
11. Kiçik məkanda çixışsız qalma				

Təbii fəvqəladə hadisələrlə bağlı cədvəldə təqdim edilmiş hadisələr zamanı yarana biləcək təhlükələri 0–2 balla qiymətləndirin. Hadisələrin siyahısına daha ikisini əlavə edin və qiymətləndirin.

- Bu təhlükə yarana bilməz – 0
- Bu təhlükə ola bilər – 1
- Bu təhlükənin baş verməsi ehtimalı yüksəkdir – 2

Ev tapşırığı: Araşdırma. Ölkəmizdə nisbətən tez-tez baş verən təbii fəvqəladə hadisələr barədə məlumat toplayın.

Qiymətləndirmə meyarlar əsasında aparılır.

Qiymətləndirmə meyarları: fərqləndirmə, şərhətmə

I	II	III	IV
Zəlzələ, sel, dolu, daşqın, torpaq sürüşməsi kimi təbii fəlakətlər haqqında bəzi biliklər nümayiş etdirir.	Zəlzələ, sel, dolu, daşqın, torpaq sürüşməsi kimi təbii fəlakətlər haqqında bəzi bilikləri nümayiş edir, fərqləndirməyə çalışır.	Zəlzələ, sel, dolu, daşqın, torpaq sürüşməsinin təbii fəlakət olmasını müəllimin köməyi ilə fərqləndirir.	Zəlzələ, sel, dolu, daşqın, torpaq sürüşməsi kimi təbii fəlakətləri xüsusiyyətlərinə görə sərbəst fərqləndirir.
Təbii fəvqəladə hadisəyə uyğun xilasolma və xilasətmə qaydaları haqqında ayrı-ayrı bilikləri var.	Təbii fəvqəladə hadisəyə uyğun xilasolma və xilasətmə qaydaları haqqında ayrı-ayrı bilikləri var, şərh etməyə çalışır.	Təbii fəvqəladə hadisəyə uyğun xilasolma və xilasətmə qaydalarını müəllimin köməyi ilə şərh edir.	Təbii fəvqəladə hadisəyə uyğun xilasolma və xilasətmə qaydalarını sərbəst şərh edir.

SUMMATİV QIYMƏTLƏNDİRMƏ VASİTƏLƏRİNƏ DAİR NÜMUNƏLƏR

1 Dövlət sənin təhsil hüququnun qorunması üçün nələr edir?

2 Cümləni tamamlayın. Ailə cəmiyyətin _____.

a) özəyidir ☐

b) gözüdür ☐

c) hissəsidir ☐

3 Hansı riyazi işarələr bu anlayışların arasında olan əlaqələri əks etdirir?

<, >, =

mən _____ ailə; dövlət _____ mən; ailə _____ dövlət; ailə _____ mən _____ dövlət

4 «Ailə dövlətin himayəsindədir» – fikrini sübut edən faktlar yazın.

5 _____ Kiçikdən böyüyə doğru ardıcılıqla nömrələyin.

şəhər ☐

ailə ☐

məhəllə ☐

dünya birliyi ☐

dövlət ☐

6 Ölkənin xalqını nələr birləşdirir:

- a) ərazi, bayraq, din ☐ b) mədəniyyət, dil, ərazi ☐
c) dil, sərhədlər, mədəniyyət ☐

7 İfadəni tamamlayın. *Mən Azərbaycan xalqının bir nümayəndəsi kimi onunla fəxr edirəm ki,* _____

8 Ombudsman kimdir?

- a) insan hüquqları üzrə müvəkkil ☐ b) uşaq hüquqlarını müdafiə edən şəxs ☐
c) ətraf mühitin qorunması üzrə müvəkkil ☐

9 Cümlələri tamamlayın.

1. Mənim hüquqlarım pozulduqda mən _____

2. İnsanların hüquqları _____ qorunur.
3. _____ qadınların hüquqlarını qoruyur.
4. Hər bir insanın _____ vardır.

10 Yanlış fikirlərin qarşısında (Y), doğru fikirlərin qarşısında (D) hərfi yazın.

1. Qanunlar vermək və onların icrasına nəzarət etmək dövlətin funksiyasıdır. ()
2. Hər bir təşkilat vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını təmin edən qanunlar yaradır. ()
3. 2008-ci ildən etibarən 18 iyun «İnsan Hüquqları Günü» kimi qeyd olunur. ()
4. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında göstərilir ki, hər kəsin bərabərlik, yaşamaq, istirahət, təhsil almaq və s. hüquqları vardır. ()
5. Hüquq-mühafizə orqanları vətəndaşların həyat, sağlamlıq, mülkiyyət və s. hüquqlarının pozulmasının qarşısını alır. ()

11 Konvensiya nədir?

- a) qanunlar toplusu ☐ b) beynəlxalq müqavilə ☐
c) etik normaları əks etdirən sənəd ☐

12 Yanlış fikirlərin qarşısında (Y), doğru fikirlərin qarşısında (D) hərfi yazın.

1. «Uşaq Hüquqları Konvensiyası» Avropa Şurası tərəfindən qəbul olunub. ()
2. Hüquqları dövlət tərəfindən müdafiə olunmayan şəxslər İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinə müraciət edirlər. ()

3. UNICEF qadın məsələləri ilə məşğul olur. ()
4. Beynəlxalq təşkilatlar ölkədə fəaliyyət göstərən hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları ilə əməkdaşlıq edirlər. ()

13 Daha çox danışmağı sevən insan hansı bacarığını inkişaf etdirməlidir?
 a) izah etmə bacarığını ☐ b) dinləmə bacarığını ☐ c) nətiqlik bacarığını ☐

14 «Mənsiz heç nə bacarmırsız. Yaxşı ki, mən varam». Belə bir fikirdə olan insan səmərəli ünsiyyət qurmaq üçün hansı qaydaya əməl etməlidir?
 a) Nəzakətli ol. ☐
 b) Öz şəxsiyyətini qabartma, özünü gözə soxma, səni sevməyə bilərlər. ☐
 c) Əgər sənə köməyinə ehtiyacı olan varsa, boyun qaçırma. ☐

15 Sən sinif yoldaşınla söhbət edirsən. Mövzu çox maraqlıdır, lakin yalnız sinif yoldaşın danışır, sənə danışmağa imkan vermir, sözünü kəsir. Bu vəziyyətdə özünü necə hiss edəcəksən? Sənin bu vəziyyətə reaksiyan necə olar?
 Sənin hissin: _____
 Sənin reaksiyan: _____

16 Mənəviyyatlı insana aid deyil.
 a) Özündən zəif olanlara lazım olduqda kömək edir. ☐
 b) Ətrafdakılara ziyan verir. ☐ c) Sinif yoldaşları ilə mehriban rəftar edir. ☐

17 Mənəvi cəhətdən sağlam olan insanlar haqqında öz əlavələrini yazmaqla sətirlərin sayını artırın.

Meyarlar	Mənəvi cəhətdən sağlam insan
1. İnsanlarla mehriban rəftar etmək	
2. Təbiətə qayğı ilə yanaşmaq	
3. Özünə və ətrafdakılara hörmətlə yanaşmaq	
Nəticə:	

- 18 Öz dəyərlərinizi sizin üçün çox vacib olandan az vacib olana doğru yazın.
Onlara uyğun olaraq siz nə edirsiniz?

Mənim dəyərlərim (həyatda mənim üçün nə vacibdir)	Buna görə mən.....
1.	1.
2.	2.
3.	3.

- 19 Müasir Azərbaycanda ölkə vətəndaşlarının əksəriyyəti hansı dinə etiqat edir?
a) yəhudilik ☐ b) islam ☐ c) xristianlıq ☐

- 20 İslam dini daha çox hansı ölkələrdə yayılmışdır?
a) Avropa ölkələrində ☐ b) Amerikada ☐ c) Şərq ölkələrində ☐

- 21 Qarışıq maddə hazırlayın və onu necə istifadə edəcəyinizi yazın.

Lazım olan maddələr	Alınan qarışıq maddənin istifadəsi
Təbaşir, su, un, yağ, limon şirəsi, yumurta, bal, yod, üzüm sirkəsi	

- 22 Oksigenin azalmasına hansı amil təsir edir?
a) bitkilərin çoxalması ☐
b) zavod və fabriklərin fəaliyyəti zamanı havanın zəhərli maddələrlə
çirklənməsi ☐ c) yağıntının çoxalması ☐

- 23 Mal və puldan ibarət müəyyən vəsaitə _____ deyilir.

- a) təbii resurs ☐ b) kapital ☐ c) xəzinə ☐

- 24 Hansı sırada yalnız maddi resurslar göstərilib?

- a) təbii ehtiyatlar, istehsal edilən məhsullar, işçi qüvvəsi ☐
b) məhsulların satışından əldə edilən kapital, təbii ehtiyatlar, istehsal edilən
məhsullar ☐
c) istehsal edilən məhsullar, təbii ehtiyatlar, illərlə toplanmış bilik və təcrübə ☐

25 Düzgün olanı seçin: insan resurslarına aşağıdakılar daxildir:

- a) toplanmış bilik və təcrübə, işçi qüvvəsi ☐
- b) illərlə toplanmış bilik, təcrübə və maddi resurs ☐
- c) işçi qüvvəsi və insanda olan kapital ☐

26 Hansı sırada yalnız iqtisadi vasitələr qeyd olunub?

- a) mişar, palıd ağacı ☐ b) yol, yük maşını ☐ c) işıq, tozsoran ☐

27 Yanlış fikirlərin qarşısında (Y), doğru fikirlərin qarşısında (D) hərfi yazın.

- 1. Yollar, binalar, zavodlar, rabitə – bunlar iqtisadi resurslardır. ()
- 2. Yanacaq ən vacib iqtisadi vasitədir. ()
- 3. Rabitənin istehsal prosesində heç bir əhəmiyyəti yoxdur. ()
- 4. Zavodlarda, fabriklərdə sənaye məhsulları istehsal olunur. ()
- 5. Alətlər, nəqliyyat, rabitə – iqtisadi vasitələrdir. ()

28 Sağlam həyat tərzini əks etdirmir:

- a) ziyanlı hesab edilən qidaları qəbul etməmək ☐
- b) idmanla məşğul olmaq ☐ c) gigiyenik tələblərə əməl etməmək ☐

29 Fiziki sağlam insanı əks etdirən sözləri seçin və altından xətt çəkin.

Zahirən gözəl, güclü əzələlərə malik olan, sağlam dişləri olan, dəbə uyğun geyinən, gözəl xətti olan, kitab oxuyan, çəkisi və yaşına uyğun olan, ağır əşyaları qaldıra bilən, dadlı yeməkləri iştahla yeyən, sürətlə qaçan

30 Yanlış fikirlərin qarşısında (Y), doğru fikirlərin qarşısında (D) hərfi yazın.

- 1. Sağlamlığın qorunması insanın özündən asılı deyil. ()
- 2. Fiziki sağlamlığı qorumaq üçün gigiyena qaydalarına əməl etmək lazımdır. ()
- 3. Xəstələnməmək üçün zərərli qidalar qəbul etmək lazım deyil. ()
- 4. İdmanla məşğul olmaq sağlamlığa mənfi təsir edir. ()
- 5. Dövlət vətəndaşların sağlamlığı üçün məsuliyyət daşımır. ()

31 Aşağıdakılardan hansı emosiya deyil?

- a) qəzəb ☐ b) həyəcan ☐ c) fəlakət ☐

Cədvəlin sol tərəfində olan mənfi emosiyaları oxlar vasitəsilə sağ tərəfdə verilmiş onlara əks olan uyğun müsbət emosiyalarla birləşdirin.

Yanlış fikirlərin qarşısında (Y), doğru fikirlərin qarşısında (D) hərfi yazın.

Mənfi emosiyalar	Müsbət emosiyalar
Kədər Paxıllıq (həsəd) Bədbəxtlik Nifrət Xəcalət	Fərəh Məhəbbət Heyranlıq Xoşbəxtlik Sevinc

- 34 1. Piyada yolu piyadalar üçün işıqforda yaşıl işıq yandıqda keçməlidir. ()
2. Nəqliyyatda gedərkən əlində olan lazımsız əşyanı bayıra atmaq. ()
3. Avtobuslar «Avtobusların dayanacaq yeri» işarəsi olan yerdə dayanmalıdır. ()
4. Yeriüstü piyada keçidi olmadıqda piyadalar yeraltı piyada keçidi və piyadalar üçün keçid zolaqları olan yerdən keçməlidirlər. ()

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. **Ə.Əsgərov, H.Mahmudov.** İnsan və təbiət. Bakı, 1992.
2. Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. İnsan hüquqları haqqında Beynəlxalq Bill.
3. **İ.İsmayilov.** Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və hüququnun əsasları. Bakı, 2002.
4. **Nəsirəddin Tusi.** Əxlaqi Nasiri. Bakı, «Elm», 1980.
5. Uşaq hüquqları və onların tədrisi. Təlim vəsaiti. Bakı, 2002.
6. **Mübariz Əmirov.** İnsan və cəmiyyət. Bakı, 2010.
7. **Z.Əliyeva.** Pedagogika. Bakı, 2000.
8. **F.İbrahimov, R.Hüseynzadə.** Pedagogika. Bakı, 2012.
9. **E.M.Abbasova.** İnsan ekologiyası bioloji və sosioloji aspektlər. Bakı, 2005.
10. Рассказ об энергии. Минск, 2001.
11. **В.М.Лагулова, Н.В. Иванова.** Природоведение. 5 класс.

İNTERNET RESURLARI

http://www.islam.com.az/modules/news/article_storyid_60.html

http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/hr.shtml

<http://www.dumrf.ru/islam/dialog/1846>

<http://ekologiya.az/mese/6-ekoloji-problemlr.html>

<http://anl.az/down/meqale/ses/2011/oktyabr/202677.htm>

http://www.trawka.ru/pitanie/jiry_i_uglevody.htm

<http://kayzen.az/blog/kimya/8957/qar%C4%B1%C5%9F%C4%B1qlar.html>

<http://festival.1september.ru/articles/538311/>

http://azertag.az/xeber/Suda_chimerken_hansi_tehlikesizlik_qaydalarini_bilmek_vacib_dir-534272?device=Desktop

<http://www.fhn.gov.az/?aze/photogallery/video/185/9>

BURAXILIŞ MƏLUMATI

HƏYAT BİLGİSİ 5

Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci sinfi üçün

Həyat bilgisi fənni üzrə dərsliyin

METODİK VƏSƏİTİ

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər

Esmira Musayeva

Gülzarə Şahmuradova

Redaktor

Gülər Mehdiyeva

Bədii və texniki redaktor

Abdulla Ələkbərov

Dizayner

Təhmasib Mehdiyev

Korrektor

Mətanət Kərimova

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi (qrif nömrəsi: 2020-__)

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 5,8. Fiziki çap vərəqi 11,0.

Formatı 70x100 ¹/₁₆. Səhifə sayı 88. Ofset çapı.

Tirajı _____. Pulsuz. Bakı .

«Aspoliqraf LTD» MMC

Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 149

PULSUZ

LAYİHƏ